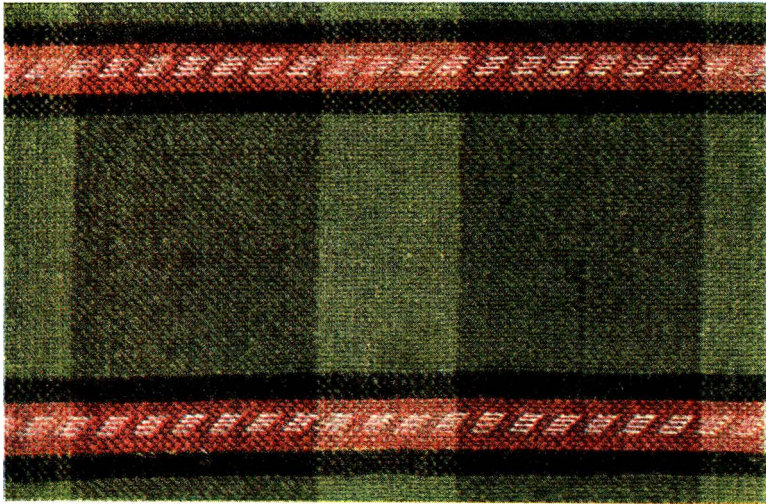
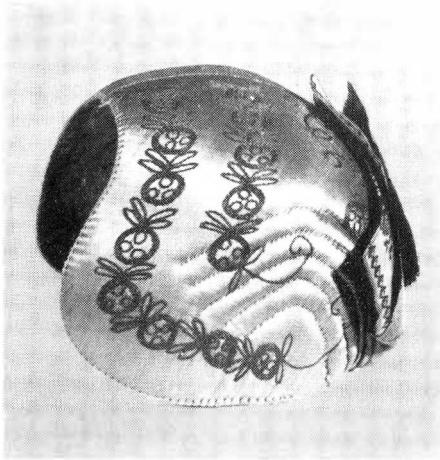

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1959

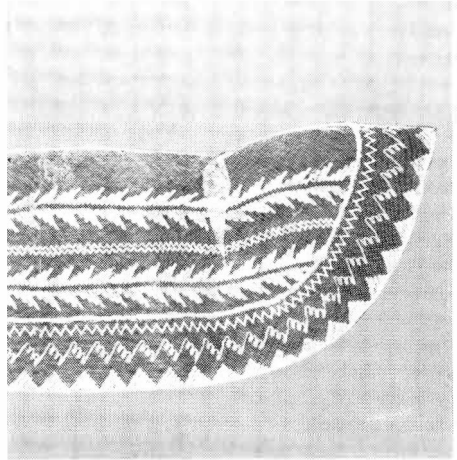
KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

Redvägsdräkten, klänningstyg.

Mössa.

Detalj av stycket till mössan.

REDVÄGS DRAKTEN

Kopierad efter en brudklänning buren 1846 av Rebecka Andersdotter, vid hennes bröllop med Lars Andersson, Alarp Knapgården, Timmele socken. Finns numera på Borås Museum. Förklädet är en kopia av ett brudförkläde från 1845 på Borås Museum (inv. BM 9307). Originalen till mössan har tillhört Beata Olofsdotter, Kölingared c:a 1820—1909.

Klänning halvulle, tuskaft med mönsterränder. Avklippt i midjan. Åtsittande liv med sprängveck fram, knäppt fram med hakar och hyskor. Snedremsa kring halsringning och framkant. Två ryggstycken. Passpoal i ryggsömmen och kring ärmhålen och i midjan. Ärmen lång, garnerad med dubbelvikt remsa (snedremsa), sprund i sömmen hopfäst med hake och hyska. Kjol längd 15 cm från golvet i strumplästen, vidd 320 cm (medelstorlek), veckad runtom, med cirka 3 cm mellanrum djupa veck lagda bakåt, mitt bak tredubbelt motveck (inv. BM 24860).

Krage av tunt linne, dubbel; båda kan-

tade med något rynkad spets, valenciennes-typ, c:a 2 cm bred, den undre något större. Vid halsen en smal linning; de rundade ändarna lägges om lott under broschen.

Förkläde jacquardvävt ylle med mönsterränder i silke. Längd 5 cm från kjolkanten. Tre veck på var sida som mötas fram, bredd upptill 25 cm. Linning 1,5 cm bred knytes med korta ändar.

Mössa, styv, grönt siden med tambursöm, i nacken rosett av mönstrat sidenband. Foder bomullstyg. Stycke broderad tyll.

Strumpor vita.

Skor svarta pumps.

Ytterplagg schal.

Vävinstruktion: tuskaft med mönster-rand. Varp svart och grönt bomullsgarn 30/2; svart rand 3,2 cm grön 1,8 cm.

Inslag: grönt, svart och rosa ullgarn 12000 meter och vitt silke, inslagsrapport 5 cm, sked 80/10; 1 tråd i solv, 2 trådar i rör.

FRÅN BORÅS
OCH
DE SJU HÄRADERNA
1959

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1959

ÄRGÅNG 14

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

Redaktör:
INGEGÄRD VALLIN

Redaktionskommitté:
ALEX. ENGBLOM
IVAR MOBERG
MILES STENSTRÖM
INGEGÄRD VALLIN

Författarna äro ensamt ansvariga
för innehållet i sina uppsatser.

AB Tryckericentralen i Borås
1959

Klichéerna från Bok-Lito AB

Ätran mellan Blidsberg och Humla. Foto E. Hulander, Ulricehamn.

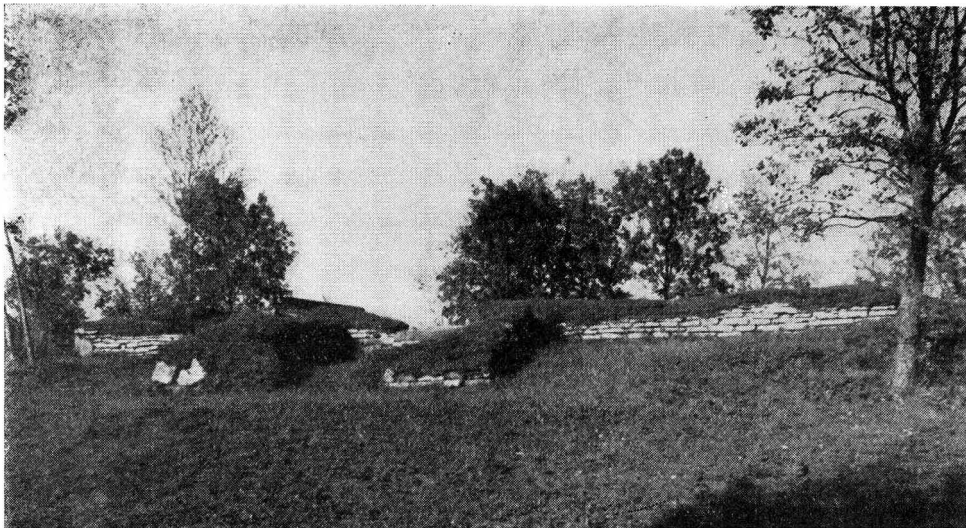
Resta stenar och andra fornminnen vittnar om tidig bebyggelse.
Trädet, Kölabý sn 1947.

Artur Jacobsson vid den förnämliga runstenen på Frugården,
N. Åsarp sn. 1955.

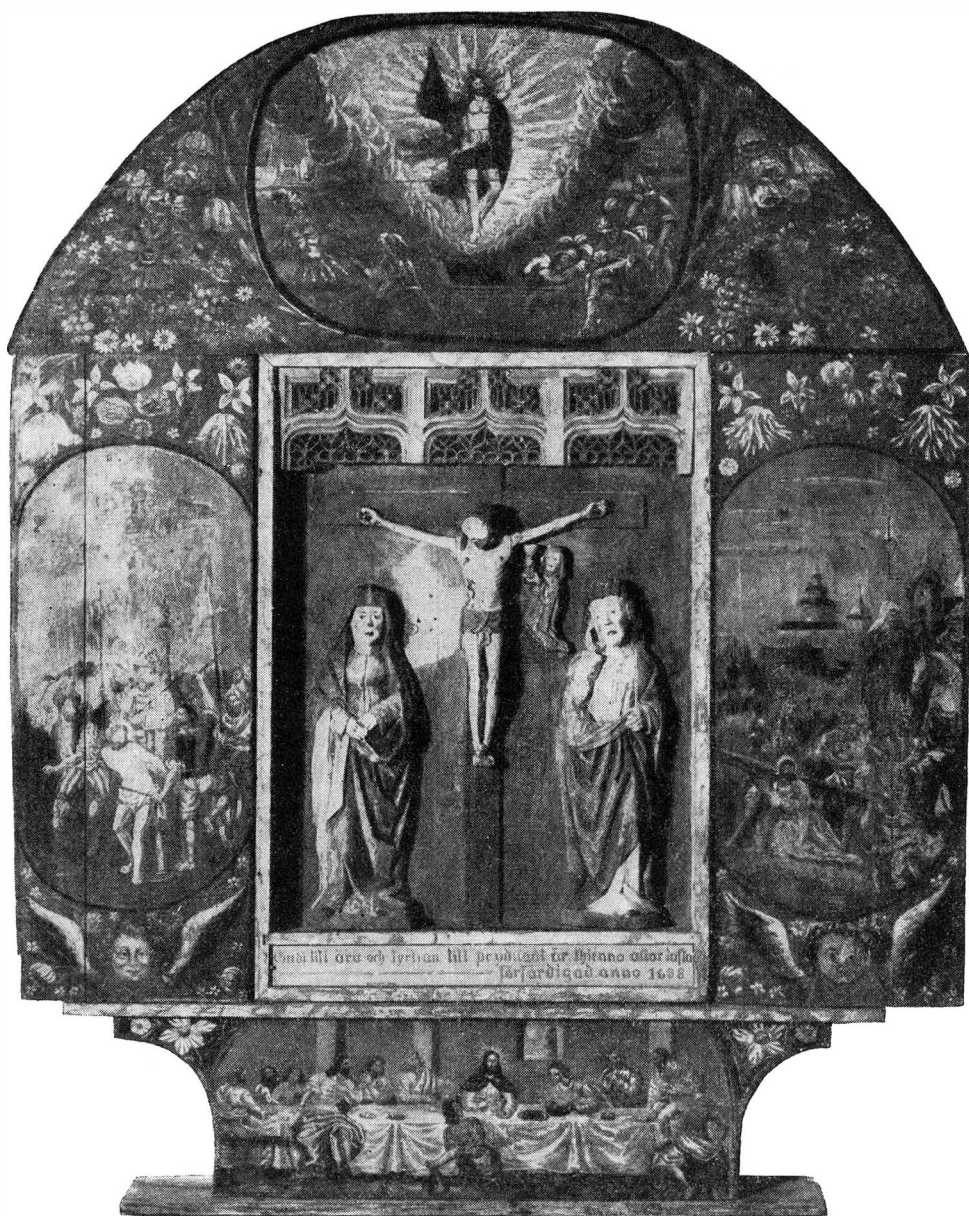
Sydportalen, Tissereds kyrkoruin, Gullered sn. 1956.

Den restaurerade ruinen efter Smula kyrka, riven 1830. Foto G. Thulin.

Vid gamla sakristian i Hössna finns gravstenen över Lars Håkansson och hans hustru Kristin Mårtensdotter, Önnarp. Foto E. Hulander, Ulricehamn.

"Gudi till ära och kyrkian till prydnadt är thienna altartafla förfärdigad anno 1688" står det på Humla kyrkas gamla altartavla, vari inpassats mittpartiet från ett altarskåp från omkr. 1500.

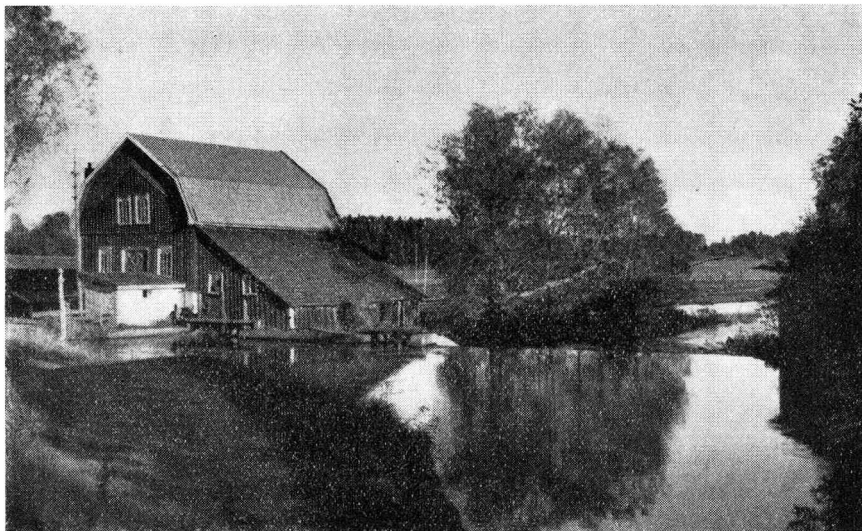
Knätte kyrka. 1958.

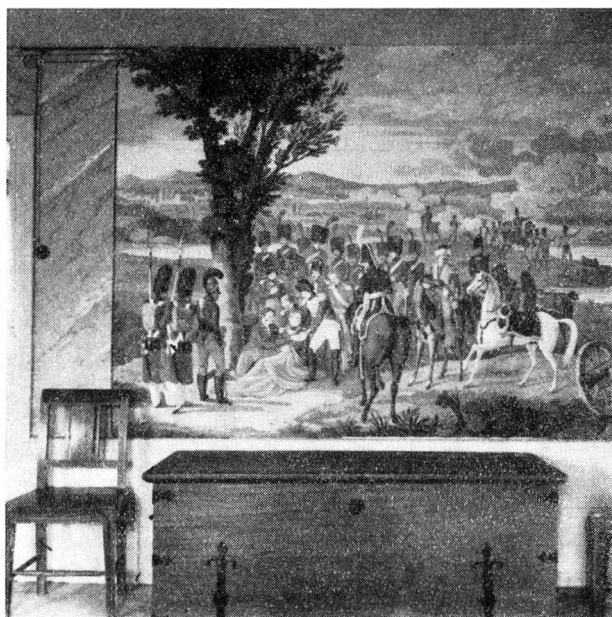
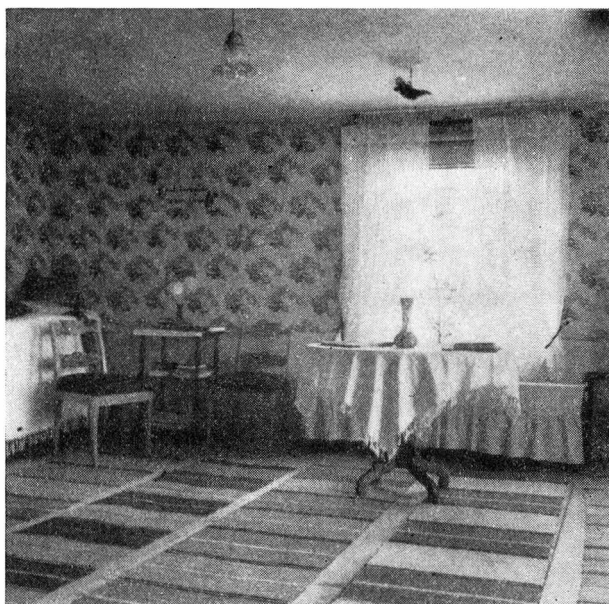
Gammal bild av Kölingareds kyrka med ett slätterlag i förgrunden.

Bakom valvbron över Ätran skymtar Dalums kyrka. 1958.

Skägga kvarn, N. Åsarp. Foto G. Thulin.

Interiörer från hallen, Kölingared. Mattor med inslag av granrisfärgat skäktefall; Napoleontapet. Foto 1942.

Årås, en av flyglarna. Foto E. Hulander.

Kölingsholms manbyggnad. Foto G. Thulin.

Gullereds by före skiftet. Foto 1907.

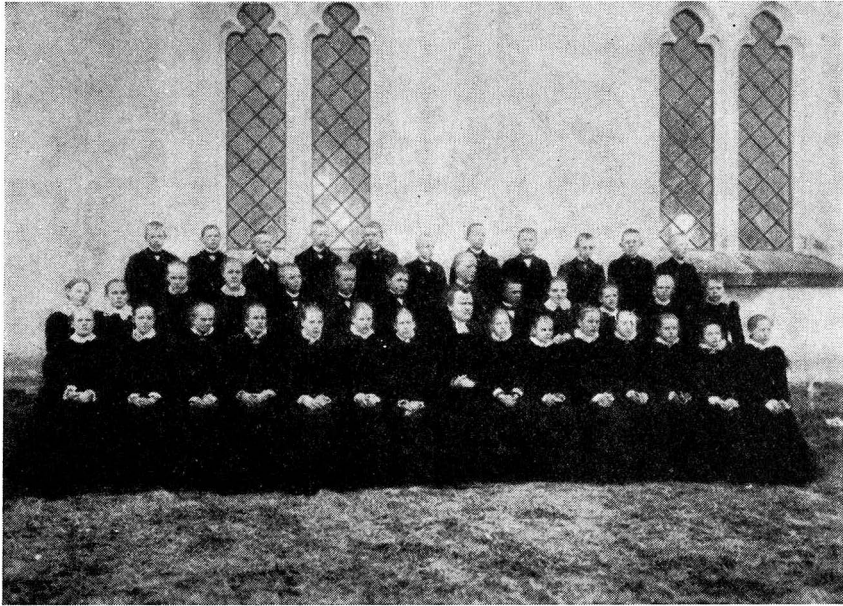

Ännu för ca 10 år sedan slagtröskades det i Timmele.
Foto E. Hulander.

Böne, prästgården. Linhalmen bråkas och breddes ut på stängerna över lingraven för att värmas. Foto. E. Hulander.

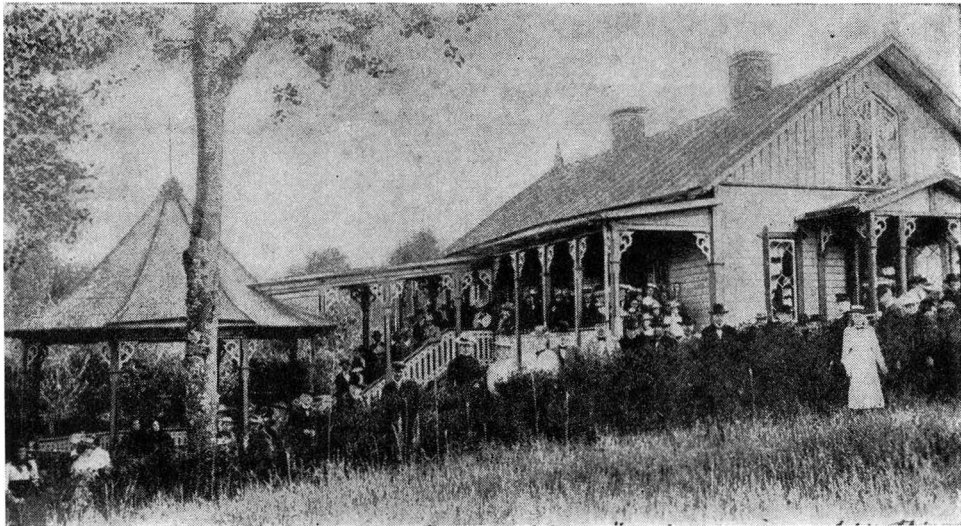
Konfirmationsgrupp, N. Åsarp, omkr. 1895.

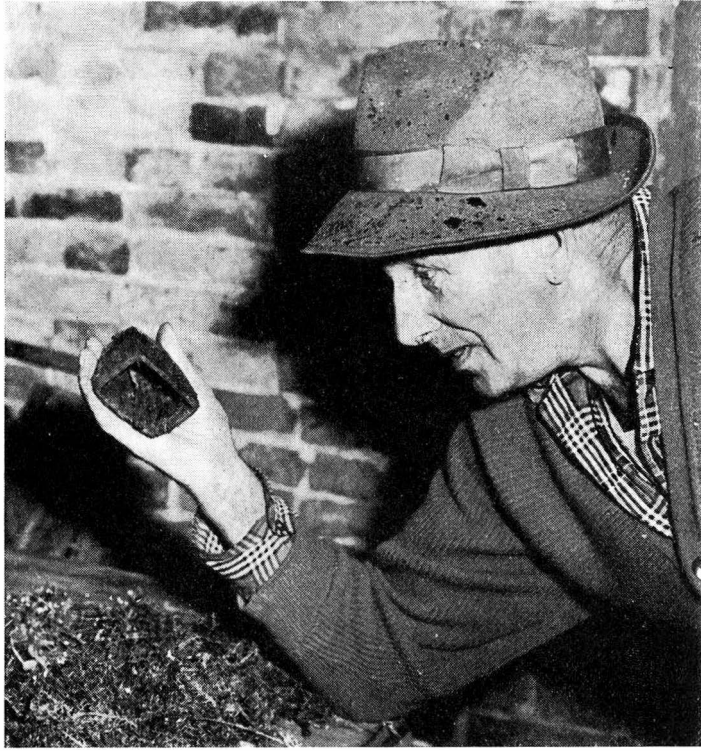
Symöte, Trangärdet, Humla, omkr. 1910.

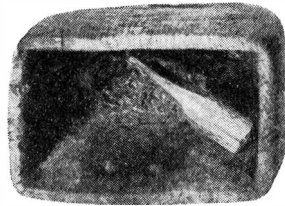
Gammal bild från Backgården, Liared.

Torhults Brunnsalong 1903.

En koskälla av trä, som påträffades juli 1958 i Kasthems mossen, Hössna sn., visas av fabrikör Klasson. Foto E. Hulander, Ulricehamn.

A N N A E D L U N D - H A N S S O N

ANFÖRANDE VID PORTRÄTTAVTÄCKNING
DEN 17 MAJ 1958

AV

HELGE JUNG

Ledningen för De sju häradernas kulturhistoriska förening har anmodat mig att här vid årsmötet tala om fru Anna Edlund-Hansson på Mölneby i samband med avtäckningen av hennes porträtt. Många av de närvarande ställa sig säkert spörjande varför detta uppdrag lämnats åt en skåning, bosatt i Stockholm. Saken tarvar nog en förklaring.

Alltifrån mina pojkar har jag ofta varit i denna bygd. Dessa urgamla svenska gränstrakter öppnade en ny värld för mig. Jag blev aldrig i tillfälle att, som jag en gång hoppades, få syssla med sjuhäradabygdens historia. Mitt ordinarie arbete kom att lägga beslag på hela min tid. Men denna del av Västergötland har alltjämt bibehållit sin attraktionsförmåga och de personliga förbindelser jag här knutit har skänkt mig mycket av bestående värde.

Min väg till Mölneby gick över Ellebäckstorp, där jag år 1897 tillbragte mina sommarferier hos min morbror, godsägare August Levan. Dennes hustru Hilma var dotter till storgården Mölnebys skapare Anders Hansson och sålunda syster till Moje Hansson, som på 1890-talet var disponent för Mölneby AB. Han hade år 1893 gift sig med Anna Edlund. Hon var dotter till prosten Edlund i Örebro av en gammal allmogesläkt i Närke och hans hustru född Björkman från Norrköping. Det förunnades Anna Edlund-Hansson att i närmare två mansåldrar — 1893-1957 — verka i ledande ställning på Mölneby. Alltsedan 1897 hade jag tillfälle att tid efter annan följa hennes

målmedvetna och gagnande verksamhet till egendomens och bygdens fromma.

Anna Hansson gjorde ett starkt, ja imponerande intryck, redan vid det första mötet. Hon var då tjugotvå år. Jag var en elvaårig skolpojke. Jag njöt storslaget av det dramatiska skådespel Mölneby-frun plötsligt uppförde på Ellebäckstorps gårdsplan. Det gav en stark relief åt hennes till synes vitala och starka personlighet, åt hennes utseende och karaktär. Hon blev sålunda mittpunkten i en fascinerande tavla, när hon ensam, högt uppkliven i en dogcart körde fram en treårig sprakfåle, som hon med yttersta möda och under hästens högljudda protester i sista ögonblicket lyckades stanna på avsedd plats. Men därmed var inte tvekampen slut. Hästen vädrade stallet och drogs intensivt dit. Men madame hade också en vilja, en stark sådan. I stället för att lämna från sig tyglarna och stiga in, som hennes avsikt varit, framförde hon sitt ärende från kuskbocken, medan hästen under gnäggningar och stampningar sökte rusa framåt. Skådespelet var spännande. Anna Hanssons förut raka hållning hade ytterligare stramats till. De livfulla ögonen gnistrade. Hon log dock dessemellan, till synes säker på utgången av striden. Segern blev också hennes. Hon vann den främst genom att lugna hästen med melodiskt tilltal. Piskan kom blott någon gång till användning.

Jag har vid åtskilliga tillfällen senare erinrat mig detta mitt första intryck av Anna Hansson. Den vilja och förmåga att styra, att genomföra sin avsikt och att om möjligt göra det med lämpor, som sålunda kom till uttryck under den primitiva maktstriden mellan henne och hästen, blev småningom för mig en symptomatisk bild av hennes beteendemönster under de ofta besvärliga och komplicerade förhållanden, som mötte henne i livet.

Anna Edlunds väg till Mölneby hade sin säregna upprinnelse. Efter att som 15-åring ha genomgått den Risbergska flickskolan i Örebro — av henne sedermera högt prisad — anmälde hon sig utan att ha talat med sina föräldrar som sökande till en guvernantplats. Hon fick den och kom sålunda till familjen Dahl på Lerbäcksbyn i närheten av

Anna Edlund-Hansson. Porträtt utfört av dottern Gerd Westergren.

Mölneby. Hade hon rådfrågat sina föräldrar hade de med all sannolikhet inlagt sitt veto. Nu böjde de sig för ett fullbordat faktum. Hon manifesterade sålunda redan tidigt sin självständighet. Platsen blev, som hon själv givit uttryck för, en nyttig skola för henne. Den äldsta flickan Dahl var nästan jämnårig med lärarinnan och därtill även hon en självständig och stark personlighet. Anna Edlund var klok nog att psykologiskt söka penetrera disciplinproblemet emellan lärarinna och elev. Hon fann snart att befälsföringens svåra konst ofta löses bäst genom att visa förtroende och vänlighet. De båda från början mot varandra strama ungdomarna blev snart vänner. Vänskapen varade livet ut.

Anna Edlund tog ett starkt intryck av sina disciplars moder. Hon har bland annat givit uttryck för sin beundran av dennas förmåga att omärkligt få allt att gå friktionsfritt. Inför hennes lugna och vänliga blick tystnade av sig själv allt kiv och all småsinthet försvann. Anna Edlunds vilja att komma till rätta med sig själv, att tygla sin häftighet och att övervinna sin ömtålighet underlättades säkerligen i denna miljö av sunda och riktiga människor. Det blev desto mera betydelsefullt för henne som det inte skulle dröja länge, förrän hon aderton-årig skulle flytta in som disponentfru på Mölneby.

Det var en stor verksamhet, som där mötte Anna Hansson. Hennes svärmor, Elisabeth Hansson, hade hittills stått för det stora hushållet, med kontorsherrarna i maten och med krävande traditioner i fråga om gästfrihet. Den unga fruns övertagande av ledningen säges ha gått utan svårigheter. Det underlättades har man sagt mig genom makens och svärmoderns taktfulla och kärleksfulla stöd. Säkert är att det inte dröjde länge förrän tyglarna lågo fasta i händerna på den nya husmodern. Där förblevo de så länge hon levde.

Anna Hanssons framgång på detta utomordentligt viktiga område i en herrgårds liv, icke minst på den tiden och på en plats, som länge saknade andra kommunikationer än häst och vagn, hade främst sin grund i hennes organisationsförmåga, hennes lätthet att vinna människor, hennes humor, glättiga sinne samt hennes goda smak. Den rätta bakgrunden fanns i ett harmoniskt äktenskap med en växande, livaktig barnskara. Moje Hansson var en gentleman. Det ofta missbrukade valspråket "icke synas utan vara", kunde med fog tillämpas på honom. Försynt och taktfull hade han en fast vilja. Han var en älskvärd och förekommande värd. Huvuddelen av det arbete som berörde gästfrihet och representation överlämnade han förtroendefullt till sin beundrade hustru. Hon svarade upp med sina rika gåvor. Så var Mölneby ett ställe där man trivdes både i fest och söcken. Samvaron blev icke trivial. Det var aldrig ett ensidigt njutande av bordets håvor. Estetiska och konstnärliga inslag ökade trivseln och de olika områden av mänskligt kunnande gästerna ofta representerade bred-

dade diskussionerna och höll borta ensidigheten. Någon gång, när det var som bäst, tyckte man sig uppleva ett stycke renässans.

Denna på en gång arbetsfyllda och idylliska tid på Mölneby varade till år 1929. Då kom det tunga men inte helt oväntade slaget. Moje Hansson gick bort. Långt tidigare hade Mölnebybolaget upplösts och i samband därmed hade disponenten förvärvat Mölneby gård. Enligt testamentariskt förordnande övertog den 54-åriga änkan gårdsdriften och satt kvar i orubbat bo. Det blev nu hennes stora ambition att väl förvalta släktarvet. Från den dagen gården blev henne anförtrodd var det som om de många generationerna av styva Närkebönders jordbundenhet, blott avbruten genom faderns val av prästkallet, på en gång väckts till liv. Med brinnande håg och målmedveten energi började hon ett intensivt, praktiskt och teoretiskt studium av jordbruk. Hon åkte runt på fälten för att iakttaga, lära och småningom inspektera. Hennes knallröda rock lyste som en varningssignal i ladugård och grishus. Fårahjorden var hennes speciella intresse. Besöken där särskilt under lammningen kunde göra henne lyrisk. Hon studerade ivrigt böcker och tidskrifter om jordbruk och djuravel, hon diskuterade problemen med sin förvaltare och sakkunniga överhuvud. Till sent om nätterna kunde hon sitta på kontoret och flitens lampa lyste över räkenskapsböcker och mjölkningsresultat. Ibland kom hon självfallet in på oriktiga vägar. Själv har hon humoristiskt berättat om sina misstag under den första tiden. Men hennes klokhet, människokännedom och sinne för realiteter — hon ansågs av åtskilliga ha ett medfött affärssinne — besegrade svårigheterna trots de särskilda bekymmer krisåren på trettioalet medförde för jordbruket. Ett av hennes uppslag för att få affärerna att gå ihop är måhända värt att särskilt omnämna. Jag syftar på Anna Hanssons entreprenad på mat-hållningen vid Ulricehamns sanatorium. Grundtanken måste ha varit riktig att direkt förädla jordbrukets produkter till färdiglagad sannolikt väl betald kvalitetsföda. Enligt erhållna uppgifter skall försöket också ha slagit väl ut.

En och annan av de närstående, som tidigare framför allt i Anna

Hansson sett en människa levande i anden med konstnärliga och vitt-
ra ambitioner, måste fråga sig om hon framdeles helt skulle gå upp i
och slukas av grispriser, mjölksiffror och andra jordbundna och pros-
saiska ting. För att inte helt drunkna i det praktiska fick hon försynta
uppmaningar, framför allt av en av döttrarna, att åter börja skriva.
Dessa tog småningom skruv och resulterade i en serie artiklar av
”Frun till Hamre” i Idun. De utgjorde upptakten till hennes första
bok, Vi på Hamre. Den skrevs i det dystra året 1939. Författarinnan-
debutanten var 65 år, då den kom ut. Slag i slag kom så Vi lyckliga
människor och Vägen till Hamre. Därefter debuterade fru Edlund-
Hansson, som hon skrev sig som författarinna, med två ungdoms-
böcker Välkommen igen, Ki! och pojkboken I Afrikas djungel, som
kom ut till 80-årsdagen under pseudonymen Ove Blix. Jag har ny-
ligen med nöje läst dessa livfulla skildringar från Afrika, skrivna av
en gammal dam i Kind, som icke varit söder om Medelhavet och som
hade händerna fulla av praktiska värv. Uppslaget till boken liksom
innehållet i stort hade hon fått från sin son, som tillbragt åtskilliga år
i Afrika. I detta sammanhang må nämnas, att en icke ringa del av vad
Anna Edlund-Hansson skrev var avsett för barn eller barnbarn och
var understundom tillägnat något av dem. De publicerades i regel
icke. Barnens och barnbarnens roll i hennes författarskap var ett av
de många utslagen av hennes kärleksfulla omsorger om dem. Förhål-
landet mellan henne och dem var också det bästa tänkbara.

Den litterära verksamhet, Anna Hansson upptog efter år av inten-
sivt arbete för att sätta sig in i gårdens skötsel, började med att hon
skrev artiklar i tidskrifter och tidningar. Hon fortsatte därmed även
under den period, då hon som bäst var upptagen av den mera syste-
matiska författarverksamheten. Sålunda skrev hon ett betydande an-
tal uppsatser i varierande ämnen under senare hälften av 1930-talet
och förra hälften av 1940-talet. Enstaka artiklar bar hennes signatur
fram till 1950. Hon sökte att systematiskt popularisera arbetet i jor-
den och skrev även en och annan fackmannamässig studie. Ett annat
område hon gärna beträdde var reseskildringar. Hon synes särskilt

Mölneby, biblioteket i andra våningen. Foto: J. Wernlund.

ha intresserat sig för Frankrike, Italien, Schweiz och Ungern. Hembygds- och beredskapsämnen behandlades rätt ofta.

Samtidigt som Anna Hansson återupptog sin journalistiska verksamhet, som hon tidigare mera sporadiskt hade ägnat sig åt, började en livlig föredragsverksamhet. Ämnesvalet var rikt. Hon talade sig varm om landsbygdens kvinnor, om kvinnors värnplikt, om jordbruk och landsbygdsproblem, om böcker och läsning, om Kinds historia och gamla sägner och om mycket annat, ja till och med om fjärde litern. Men först och sist gällde det jorden, bygden och gården. Hennes tidigare verksamhet i radions barnprogram, där hon själv bidragit med sagospel och pjäser, fullföljde hon som sagoberätterska och reci-

tatris. Hennes bygdefilm från de fyra hembygdssocknarna mottogs med stor förståelse och uppskattades livligt.

Med åren blev Anna Hansson en intresserad och verksam medlem av sammanslutningar med program, som i stort överensstämde med hennes egen inställning eller över huvud gav impulser och tankar. Jag skall här blott nämna Röda Korset och Lottarörelsen, Göteborgs kvinnliga diskussionsklubb, Litteratursällskapet samt Alliance Française. Hon stödde allt som hon trodde gagna hembygdens förkovran. Därvid sökte hon framför allt att väcka människorna. Hon arbetade på bredaste bas. Denna förening, i vilken hon var styrelseledamot, låg henne helt naturligt varmt om hjärtat. Bidrag från henne har jag också funnit i årsskriften, senast år 1950.

Anna Hansson levde under en tidsperiod i Sveriges historia, då den tekniska och ekonomiska utvecklingen gick framåt med stormsteg och det därmed även blev möjligt att genomföra bättre levnadsvillkor för folkets flertal. Samtidigt med denna gynnsamma utveckling förlorade människorna allt mer kontakten med det förgångna. Denna vår svenska traditionslöshet har för övrigt klart och skarpt belysts i en i fjol utkommen bok av den nyvalde akademiledamoten Gunnar Ekelöf. — Med Anna Hanssons uppväxt i en av henne högt uppskattad traditionsmättad miljö var det en naturlig utvecklingsgång att hon i sitt arbete för lantbefolkningens uppräckning sökte upprätthålla eller väcka till liv äldre goda svenska traditioner. Hennes inställning till de sociala och ekonomiska problemen inom hennes eget verksamhetsområde har särskilt varit föremål för mitt intresse. På det enskilda mänskliga planet utövade hon visserligen särskilt då det gällde anställdas sjukdom och olycksfall redan från början en uppoffrande och gagnrik verksamhet. Hon skydde därvid inga mödor. Det personliga ansvaret icke minst för de av henne beroende, vilket stundom tungt kom att vila över henne, undandrog hon sig veterligt aldrig.

Men var var Anna Hansson i de stora sammanhangen? Mina undersökningar ha övertygat mig om att hon ganska tidigt vaknade till insikt om vissa samhällets orättvisor, som hade sin främsta grund i att

de stora tekniska framstegen med deras ekonomiska konsekvenser icke tillräckligt snabbt sträckte sina verkningar till förbättrande av var mans villkor. Det torde vara obestridligt att Anna Hansson inverkat på förkortningen av de på Mölneby anställdas arbetstider, en viktig förbättring på den tiden. Och hennes sanering av de ofta ohygieniska och trånga bostäderna och deras ersättande med högmoderna, praktiska och lättskötta hem var en nödvändig, men icke desto mindre framsynt och livligt uppmärksam reform.

De glimtar ur Anna Edlund-Hanssons liv och verksamhet jag här sökt frammana ha väl samtidigt i någon mån belyst hennes personlighet och karaktär. Det har syntts mig önskvärt att inte bara så ingående som tiden tillåter ge en bild av människan bakom verket, utan även så långt det är möjligt söka ursprunget till den stora mångsidigheten i egenskaper och anlag. Förutsättningen för att dessa skulle komma till sin rätt låg i hennes starka plikt-känsla. Hon har själv klart framhållit det inflytande föräldrahemmet utövat, och därvid särskilt betonat hur fadern var en utpräglad plikt- och vanemänniska, allvarlig men icke utan humor. En henne närstående och mycket omdömesgill person har framhållit att arvet från fädernesläkten utgjort den stabiliserande faktorn i arvsmassan och sannolikt också givit den sentida ättlingen det praktiska handlaget. Där spårar man väl också varifrån organisationsförmågan ledd sitt ursprung. Kombinationen av vissa egenskaper hos Anna Edlund vållade henne sannolikt åtskilliga svårigheter. Det starka verklighetssinnet å ena sidan, den livliga fantasien och det utpräglade anlaget för idealisering å den andra gav förvisso upphov till betydande dissonanser i hennes inre, som måhända någon gång även tog sig uttryck i hennes sätt att vara och i vad hon skrev. Hennes livliga temperament i förening med en viss överkänslighet utgjorde nog understundom i yngre år stötestenar i samvaron icke minst med äldre människor, som inte hade lärt känna hennes goda vilja eller fallit för hennes charm.

Anna Edlunds litterära och musikaliska läggning liksom åtskilliga av de emotionella sidorna i hennes karaktär torde huvudsakligen ha

kommit från mödernet. Morfadern, A. F. Björkman, var bokhandlare i Norrköping. Han var av allt att döma en originell person. Det sades om honom att han var mer intresserad av att läsa böcker än att sälja dem. Säkert är att han icke var av denna världen. Reklam o. d. föraktade han. Anna Hansson har själv skrivit ned en del anteckningar om honom. Det heter bland annat: "Han var en filosof, som ej gjorde uppror mot vad han ej kunde ändra och lugnt tog vad livet gav av gott och ont. Den längtan efter skönhet och uppskattning av livets ideella värden, som till äventyrs finns hos oss och våra barn, ha vi nog till stor del honom att tacka för. Han älskade böcker över allt, särskilt poesi. Han var ytterst musikalisk och begåvad med en utmärkt vacker sångröst." Anna Edlunds livlighet och överkänslighet ansåg hon själv att hon ärvt av sin mormor, en liten ytterst livlig dam med sydländskt utseende, mörk, med kolsvarta ögon.

Närmare sextio år efter det jag för första gången såg fru Hansson i den dramatiska scenen med hästen gästade jag efter värdinnans särskilda anmodan Mölneby på en middag, som hon gav för den nyss avgångne landshövdingen Arvid Richert. Det blev mitt sista besök medan hon levde.

Den 80-åriga värdinnan utvecklade under och efter middagen en strålande vitalitet. Här vill jag i stället för att relatera egna iakttagelser citera ett uttalande med vidgat perspektiv av landshövding Richert. Det gjordes någon tid efter Anna Hanssons bortgång: "Fru Anna Edlund-Hansson var en fängslande, rikt facetterad personlighet. Jag beundrar henne mycket. Under den långa tid hon var Mölnebys härskarinna lade hon i dagen stort praktiskt förstånd, utpräglat ekonomiskt sinne och framstående ledaregenskaper. Hon var på en gång husmor — man frestas säga stormor — på Mölneby och världsdam. Den som haft förmånen gästa henne på Mölneby glömmer inte det suveräna sätt, varpå hon där utövade en storslagen, gammaldags patriarkalisk gästfrihet, och den vidsynthet, världsklokhet och godhet, som präglade hennes samtal. Hon uppnådde en hög ålder, men

blev aldrig gammal. Hon var en strålande människa och blev en prydnad för sin bygd.”

När gästerna rätt sent troppat av ville jag, som bodde på Mölneby, också draga mig tillbaka. Värdinnan ville i stället ha en liten pratstund. Den varade i timmar, som flöto snabbt. Det var omväxlande personliga minnen och tankar om framtiden. Hon berörde bland annat vad hennes nästa bok skulle handla om. Vi talade om åldrande och död. Jag fann nyligen en tidningsartikel av hennes hand om glädjen att åldras. Där går igen åtskilligt av hennes muntligen framförda synpunkter den aftonen. Jag citerar: ”*Glädjen att åldras* har kanske inte så mycket med yttre ting att göra. Aldern skänker så mycket som man aldrig väntat. Med åren följer ro och resignation, en bättre utblick över livet, större förståelse och större tolerans.

Det är med åldrandet som att bestiga ett berg. Man klättrar upp över den ena avsatsen efter den andra. För varje avsats får man en vidare vy, som belönar mödan med uppstigningen. Där finns inte längre någon ävlan att komma förbi andra. Man har tid att stanna och se sig om. Tid att njuta av de små tingen, som förr syntes oss så obetydliga. Tid att tacka för vad som beskäres oss.

Har man så den oskattbara lyckan att ha ett arbete som intresserar en, känslan av att varje dag vara i stånd att lära sig något, och det underbaraste av allt: kunna få vara något för någon, då är man sannerligen icke att beklaga. Då har ålderdomen en skatt att ösa ur. Och i denna tid av så mycket bitter nöd finnes det alltid möjlighet att vara något för någon. Det finns de vänliga orden, den lilla omtänksamma handlingen som ropar efter att bli utförd, ty nöden som råder är inte bara lekamlig, där finns lika mycket av hjärtats nöd, där inga kapital är erforderliga för att lindra och hjälpa.”

Om döden talade Anna Hansson naturligt och enkelt. Hon utvecklade sannerligen ingen förställningskonst när hon gav mig en övertygande bild av en människa, som med lugn såg på det oundvikliga.

Omkring två år senare följde jag Anna Hanssons stoft på den sista färden. Bland mångfalden av känslor övervägde en: tacksamheten

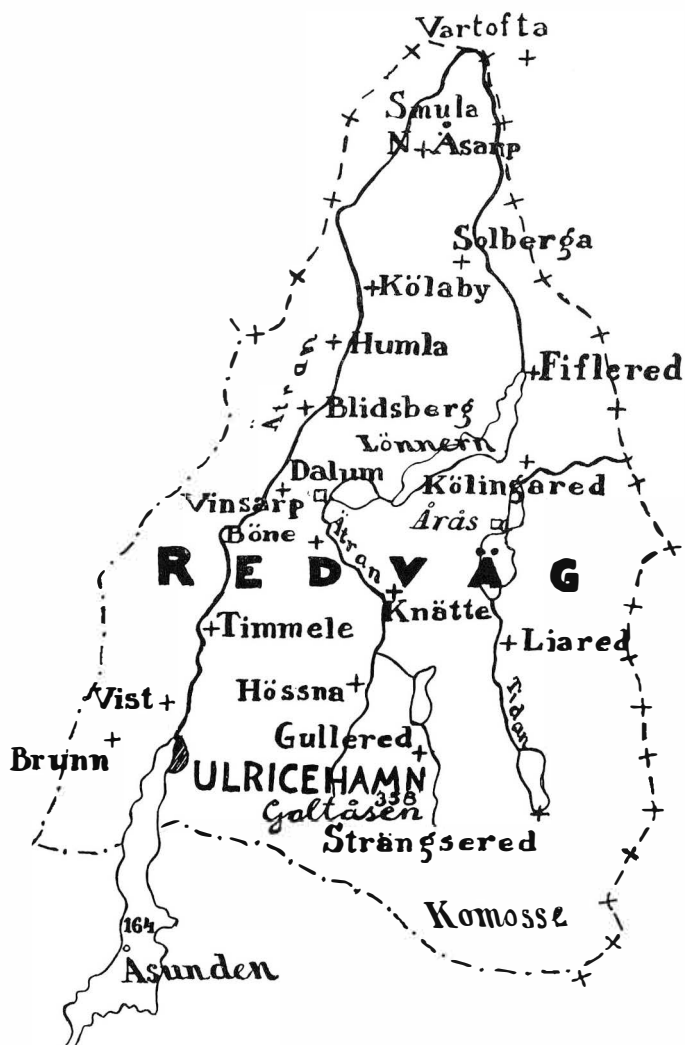
över att det förunnats en människa att genomföra ett sammanhängande stort verk, men lika mycket en personlig tacksamhet över att jag i sextio år fått känna en människa, klartänkt, målmedveten och varmhjärtad, i ungdomen intensiv och temperamentsfull, med åren allt mera lugn och harmonisk, en människa, som nådde en hög ålder utan att bli gammal till sinne och intellekt, en människa, som älskade livet men icke fruktade döden, med ett ord en personlighet.

L Ä N G S Ä T R A N G E N O M R E D V Ä G S H Ä R A D

AV

G. A. WESTFELDT

I Claes Johan Ljungströms beskrivning över Redvägs härad (1864) återfinnes en uppgift om, att Nissan, Tidan och Ätran skulle ”upprinna ur en stor videbuske på Komosse”. Påståendet är felaktigt, där- om torde väl ej råda något tvivel. Det är nämligen endast de två först- nämnda åarna, som leda sitt ursprung från den genom Svenska Naturskyddsföreningens räddningsaktion numera riksbekanta hög- mossen. Ätrons tvenne källarmar rinna upp i mossmarker, belägna på ömse sidor om Galtåsen, Västergötlands högsta punkt (358 m. ö. h.). Sedan den östra åfåran genomflutit tvenne mindre sjöar i Gullereds socken, förenar den sig strax väster om Önnarps gård i Hössna socken med den västra. Sagda gård var under 1800-talets senare hälft lant- bruksskola. Ätran genomflyter därefter i Knätte och Böne socknar vidsträckta sankmarker, som ännu i början av förra seklet utgjordes av värdelösa mader, vilka genom storartade dikningsföretag förvand- lats till odlad jord. Den vilda floran är rik tack vare moränens kalk- halt. Bland raden av intressanta arter finner man även några nordliga. Blekvidet (*Salix hastata*) och Kung Karls spira (*Pedicularis sceptrum carolinum*) äro funna på flera ställen och fjällskäran (*Saussurea alpina*) har här i Övre Ätradalen sin största utbredning i landet söder om Dalarna. Floran är rikast i kalkkärren, en vegetationstyp, som på grund av utdikningarna och nyodlingarna blir allt sällsyntare. I ett litet kärr på gränsen mellan Böne och Dalum finner man ängs- nycklar (*Orchis incarnata*), sumpnycklar (*O. traunsteineri*), kärr-

knipperot (*Epipactis palustris*), kärrvial (*Lathyrus palustris*), majviva (*Primula farinosa*), knappag (*Schoenus ferrugineus*) och strax i närheten växer även kåltistel (*Cirsium oleraceum*).

Redvägs härad är tack vare sitt läge i omedelbar anslutning till Falbygden en urgammal kulturbygd, rik på fornminnen och gamla

Vinsarps stenhuis.

vackra sätesgårdar. Vid Åtrans inflöde i Vinsarpsjön ligger Vinsarp eller Vinzatorp, som namnet skrevs förr i tiden. Gården ligger i sankmarker och omgavs i äldre tider av en vattenfylld grav. Det nuvarande corps de logiet är av trä, byggt i karolinsk stil efter ritningar av Erik Dahlbergh. Det är i en våning med brutet tak. Omedelbart invid ligger det medeltida stenhuset, byggt på 1400-talet. Det består numera av en bottenvåning med välvt tak samt en ovanpå denna belägen sal. Ifrågavarande byggnad är vid sidan av Torpa Sjuhäradsbygdens enda kvarstående profana stenhuis från äldre tider.

En av de intressantare episoderna i Vinsarps historia daterar sig till 1520, då en fröken Hand efter slaget på Åsunden likt en annan Kristina Gyllenstierna försvarade gården mot danskarna. Vinsarps äldre historia är f. ö. förknippad med medlemmar av den gamla Vins-

”Skråern”, den kanaliserade delen av Ätran i nordligaste Redväg.

torpasläkten. Gårdens ägarelängd kan med säkerhet spåras tillbaka till 1323. Sagda år inköptes gården, som ursprungligen låg på sjöns södra sida av Sigge Djäkn, som var gift med en faster till Bo Jonsson Grip. Deras dotterdotter Ingrid Karlsdotter gifte sig med Udd Mattson, som gjorde Vinsarp till sätesgård. Han blev stamfader för den egentliga Vinstorpasläkten. Sonen Bengt Uddsson inköpte den nuvarande gården, flyttade sätesgården och gav den namnet ”Nya Winzatorp”, nu Vinsarp. Den sista av släkten, som ägde Vinsarp, var Anna Karlsdotter (död 1552). Hon var första gången gift med riksrådet Erik Karlsson Vasa (död 1491) och andra gången med riksrådet Erik Gyllenstierna (död 1502). Gården övergick genom detta senare äktenskap i sistnämnda släkts ägo. Anna var en kraftkvinna, som låg i ständig delo med sin frände, Gustaf Vasa. Båda parterna voro lika måna om att kapa åt sig det mesta möjliga av de reducerade kyrkogodsens. Egendomligt nog härstamma Gustaf Vasas båda svenskfödda gemåler från Anna Karlsdotter. Hennes dotter i första äktenskapet,

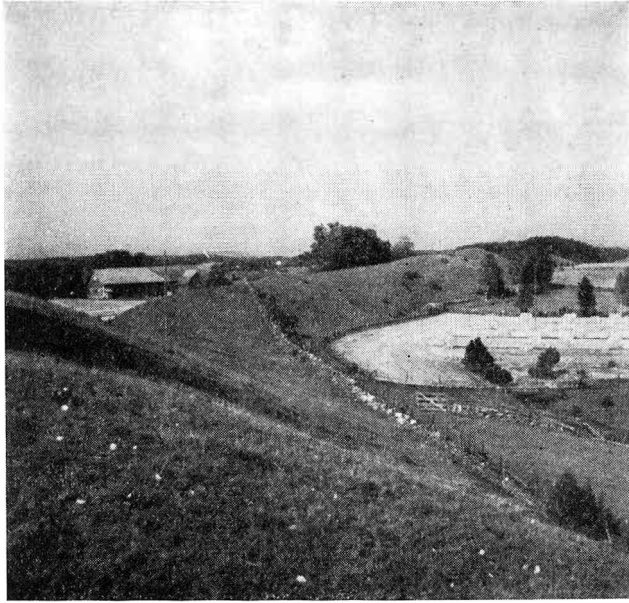
Ätradalen i Timmele socken.

Ebba, vart nämligen gift med Erik Abrahamsson Leijonhufvud. I detta äktenskap föddes döttrarna Margareta och Brita, av vilka den första blev gift med kungen och den andra genom sitt giftermål med Gustaf Olofsson Stenbock på Torpa mor till Gustaf Vasas sista drottning, Katarina Stenbock. Under senare sekler har gården ägts av medlemmar tillhörande släkterna Banér, Ulfsparre, Bonde och Falkenberg.

Då Övre Ätradalen omgives av höjder, kan man på goda grunder anta, att ådalen, då inlandsisen hindrade smältvattnet att strömma norröver, täcktes av vidsträckta issjöar. Dessa avtappades västerut, där djupa dalfåror i terrängen vittna om Forn-Ätrands eroderande kraft. Den vackraste dalfåran finner man väster om Vinsarp. Några förslagna personer umgicks vid sekelskiftet med planer på att bygga en fördämning över dalen vid Vinsarp för att sedan leda Ätrands vatten genom nyssnämnda dal ned mot Dalums kyrka, där en kraftstation skulle anläggas.

Strax invid Ätrons utflöde i sjön Lönnern ligger Lönnarp, som under 1600-talet ägdes av medlemmar tillhörande släkterna Brahe och Stenbock. Då Lönnarp i likhet med Vinsarp tidvis haft samma ägare som Årås i Kölingareds socken, kan det vara på sin plats, att ehuru denna gård ej ligger i Ätrons utan i Tidans dalgång, nämna några ord om detta Redvägs härads förnämsta herresäte. Gården låg ännu i början av 1500-talet i bondehänder. Den förvärvades 1573 av den mäktige och rike Erik Karlsson Gyllenstierna (död 1586), en sonson till Anna Karlsdotter av Vinstorpasläkten. Erik var samtida med Gustaf Vasa. I ett brev till Gyllenstierna skrev kungen bl. a., att han på återvägen från Torpa, där han ärnade hämta sin tredje gemål, Katarina Stenbock, avsåg att gästa Årås och han underströk, att han ville bli ”undfägnad med gott svenskt öl, bryggt på humle och icke på pors”. En sonson till föregående, som även han hette Erik (död 1657), var gift med den elakt ryktbara pintorpafrun, Beata von Yxkull. Sonsonen Erik Conradsson Gyllenstierna var den siste av släkten som ägde Årås. Han stupade vid Poltava 1709, varefter gården ärvdes av hans syster, som var gift med generalmajor Axel Duwall. Åråsgodset anses ha varit störst vid mitten av 1700-talet, då det innehades av bergsrådet Nils Wästfelt. Egendomen omfattade då med underlydande gårdar 26 1/4 mtl. Sedan den gamla mangårdsbyggnaden nedbrunnit 1792, byggde överstelöjtnant Adolf Fredrik Wästfelt (en son till föregående) det nuvarande corps de logiet, vars nedre våning är av sten, den övre av trä.

Vi återgå till Lönnern och finna invid landsvägen på sjöns östra strand det gamla, vackra kaptensbostället Ingared. På ett gärde söder om gården kan man spåra resterna av Ingareds gamla kyrka. Den nuvarande sockenkyrkan, Kölingared, ligger i Tidans dalgång några kilometer norr om Årås. I sluttningen strax norr om kyrkan ligger i en härlig ekpark Kölingsholm, Redvägs härads näst efter Årås största egendom. Från att tidigare ha tillhört Årås-godset friköptes gården 1812 av överstelöjtnant Bo Oxehufvud och tillföll efter hans död svärsonen, kammarjunkaren Carl Magnus Wästfelt, som ägde den till

”Smula åsar”.

sin död, då sonen kammarherre Carl Rikard Wästfelt (död 1929) övertog densamma. På gården Brängesås belägen några kilometer öster om kyrkan föddes 1813 skalden Wilhelm von Braun.

Fiflereds kyrka ligger på en höjd vid Lönnerns nordända. Invid koret står en gravvård rest över kapten Per Wästfelt. Denne deltog i fälttåget mot Norge 1814. Det berättas, att Wästfelts kompani vid ett tillfälle vart omringat av överlägsna norska förband. Inseende den för truppen brydsamma situationen gav han då den lakoniska ordern: ”Envar frakte seck”, varefter truppen skingrades och mannarna i små grupper slog sig igenom de norska linjerna.

Ätran flyter efter sitt utflöde ur Lönnern genom sankade mader norrut mot Skaraborgs län. Som pärlor på ett radband ligger den ena lilla sågen eller kvarnen efter den andra utefter ån. Enligt Ljungström drev Ätran i äldre tider enbart inom denna bygd ”ej mindre än 56 kvarnstenar, 13 sågklingor och 1 kniphammare”. De flesta sågarna

äro i våra dagar borta och ån har på flera ställen rätats och kanaliseras. Någon halvmil norr om Fiflered ligger på en mindre grusås Solberga kyrka. Den är av sten utan torn och har en fristående stapel och har en alltigenom ålderdomlig prägel. Den härstammar säkerligen från tidig medeltid. I samband med de stora torrlägningsföretag, som under 1800-talet utfördes i gränsocknarna till Skaraborgs län grävdes mellan Smula och N. Åsarp en helt ny, linjerak åfåra, som i orten går under benämningen Skråêrn. Ätrons lopp förkortades härigenom med några kilometer och av den gamla fåran, som förr rann fram under Öje bro i Vartofta härad någon mil söder om Alleberg, återstår i våra dagar ej stort mer än ett brett dike.

Smula, som är Redvägs härads minsta och samtidigt nordligaste socken, tränger som en kil upp i Skaraborgs län. Den genomdrages i nord-sydlig riktning av en smal, väl utbildad rullstensås, som på ett markant sätt höjer sig över omgivningen. Beträffande åsens tillkomst veta de gamla att berätta, att en jätte en gång i tidernas gryning skulle ha gått vägen fram med en säck på ryggen. Säcken var trasig och gruset rann ut och lade sig som en smal sträng över markerna. Liksom många andra grusåsar i centrala Västergötland täcks åssidorna av hårdvallsängar, som inom vissa partier hysa en nog så intressant och rik stäppflora. Det är särskilt fyra arter, som tilldraga sig uppmärksamheten, drakblomma (*Dracocephalum ruyschiana*), smalbladig lungört (*Pulmonaria angustifolia*), trollsmultron (*Potentilla rupes-tris*) och vingvial (*Lathyrus heterophyllus*), vilka alla ha sina rikaste förekomster i Sverige på Falbygden och i Ätrons dalgång norr om Ulricehamn.

Smula ås är f. ö. en detalj i den långa rullstensås, Ulricehamnsåsen, som man kan spåra på Syd-Falan och som sedan följer Ätrons huvudfåra söderöver genom Redvägs härad. Åsryggen försvinner i Blidsbergs socken under mäktiga isälvsavlagringar och ger sig i fortsättningen blott tillkänna som isolerade moränkullar. En modern stenbro leder vid sistnämnda sockenkyrka över ån. Följer man vägen någon kilometer öster ut genom det småkullriga landskapet, finner

Drakblomma,
Dracocephalum
ruyschiana.

Vingvial,
Lathyrus heterophyllus,
på Smula ås.

Den ena runstenen på Dalums kyrkogård.

man på höger hand i kanten av ett lövängsområde socknens bygdegård. Omedelbart söder om densamma ligga de s. k. "bakträgen", ett konglomerat av åsryggar och åsgropar, som kläds av en egendomlig vegetation, en blandning av lunddälder och öppna örtbackar. En annan intressant formation utbreder sig söder om Dalums kyrka. Strax öster om Ätrans nuvarande huvudfåra löper en delvis väl utformad dalgång, som uteroderats av floden under äldre tidsskeden. Botten är i denna sänka ej jämn utan här och var träffar man på smärre vattensamlingar och sjöar, av vilka den sydligaste i våra dagar nyttjas som badsjö.

Ulricehamsåsen har i äldre tider spelat en långt större roll än i våra dagar. Den gamla ridvägen, samfärdsleden, mellan den halländska kustbygden och centrala Västergötland gick utmed och delvis på densamma. Storgatan i Ulricehamn är antagligen en del av ifrågavarande väg, utmed vilken den ursprungliga stadsbebyggelsen vuxit upp. Det finns mängder av fasta fornminnen, gravfält, hållkistor,

Dalums kyrka.

domarringar och resta stenar längs åsen och det är påfallande, huru-
som flertalet av vår bygds runstenar äro samlade i Ätrans dalgång.
Den vackraste stenen står vid Alvared Frugården i N. Åsarps socken.
Sagda sten pryds inom runslingan av ett andreaskors, som tyder på,
att den ristats under kristen tid. En vacker sten står även vid södra
långsidan av Dalums kyrka. Bredvid denna finns även en s. k. lilje-
sten, en gravsten från tidig medeltid.

Fiflered och Solberga kyrkor ha tidigare omnämnts. Av stort kul-
turhistoriskt värde äro även Dalums och Timmele, som dock båda
äro hårt restaurerade. Beträffande den förstnämnda är det särskilt
det fyrkantiga försvarstornet med sina tjocka murar och skottgluggar
samt kyrkorummet med dess kryssvalv, som fångar intresset. Kyrkan
är säkerligen från 1100-talet och den enda inom landskapet, som i lik-
het med Lunds domkyrka har korabsid med rundbågar. Kyrkan har
även klockstapel. Denna är byggd av trä och står placerad tvärs över
kyrkogårdsmuren. Stapelns egendomliga placering skall, enligt vad

jag sport, bero på, att den ena klockan vid något tillfälle lossnade, föll till marken och slog ihjäl ringaren. Till "straff" för denna sin "illgärning" vart klockan placerad i stapelns yttre del, varigenom den kom att hänga utanför den helgade jorden. Timmele kyrka saknar torn. Den har på södra sidan en ålderdomlig sandstensportal. Det uppges, att då Karl X Gustavs stoft fördes landsvägen från Göteborg till Stockholm, breddades portalen på den västra gaveln för att man skulle kunna få in kistan i kyrkan, där den skulle förvaras under natten. Ett synnerligen vackert läge har slutligen Vists kyrka, där den ligger under ett 40 meter högt bergsstup.

Ätradalen är norr om Åsunden märkvärdigt fattig på historiska herrgårdar. Många ha visserligen som Lundby i Kölaby, Silarp i Dalum och Brostorp i Timmele ägts av gamla adelssläkter men ingen har i likhet med Vinsarp och Årås varit huvudgård för någon mera bemärkt släkt.

Det är påtagligt att Ätradalen norr om Åsunden omedelbart efter den sista stora nedisningen till hela sin bredd har varit fylld av mäktiga grusavlagringar. Delar av denna sandslätt finner man alltjämt, speciellt i Timmele. Under sekternas lopp har floden sedan eroderat en bred, sekundär dalgång i isälvsavlagringarna, på vars botten den nu ringlar mellan höga brinkar. På en sådan av Ätran uteroderad landtunga finns ett stycke ovanför Vistafors kvarn spår av en förskansning, som i orten går under benämningen "Slottet". Man har företagit undersökningar på platsen och en del lösa fynd ha gjorts, dock inte av sådan betydelse, att man kunnat inpassa Slottet, dess tillkomst och förfall i det historiska skeendet.

Och därmed ha vi nått fram till Åsunda sjö. Jag skall ej uppehålla mig något vid bygderna kring densamma. Här må endast bringas i åtanke den frostiga januaridag 1520, då svenskar och danskar drabbade samman ute på den frusna sjöytan. Slaget fick dessvärre ett olyckligt slut för de våra, beroende på att riksföreståndaren, Sten Sture d. y., i ett tidigt skede dödligt sårades av en fientlig kula.

ÅRÅS I KÖLINGAREDS SOCKEN FÖRR OCH NU

AV

FOLKE THÖRN

Från slutet av förra seklet och fram till 1913 ägde mina föräldrar denna gamla vackra gård mellan sjöarna Jogen och Vållern. Där växte vi åtta Thörn-ungar upp och tumlade om i dåtidens lantliga, ystra barnalekar. — Häromåret gjorde jag en cykelfärd med min fru Anna-Lisa genom Redvägs härad för att visa henne min barndoms hembygd — hur den såg ut efter mer än 40 års bortvaro. Skildringen här nedan om den färden blir ett brev till mina syskon.

Kära syskon!

För en tid sedan var jag nere i Göteborgstrakten och föreläste i naturvård på en sommarkurs. Anna-Lisa var med — och när kursen var slut, beslöt vi oss för att fara till Årås. Jag ville så gärna visa henne vår barndoms hemtrakt. Vi tog tåget till Ulricehamn. Men här satte vi oss på cyklarna med tält, sovsäckar och kokkärl som utrustning och trampade den gamla välkända landsvägen, där vi så många gånger per häst kuskat de 22 kilometrarna till stan för att handla eller varit på någon bjudning eller upplevt en av dåtidens travtävlingar på Åsundens is.

Vi hade Leica-kameran med i utrustningen, men himlen var tyvärr helmulen med t. o. m. en och annan regnskur. Något idealiskt fotoväder hade vi alltså inte. Av bifogade bilder får Ni emellertid en föreställning om hur vårt kära Årås nu ser ut.

Sedan vi passerat Liared, var vår första känning med Årås det

gamla torpet Varpaletet, där vi stannade för att ”prata och fråga”. Det visade sig att där nu bodde barn till de gamla från vår tid. De kom så väl ihåg oss — och när vi bad få köpa lite ägg, potatis och mjölk, skulle vi under inga omständigheter få betala.

Så cyklade vi fram till gården, och glädjande nog såg allting riktigt hyggligt och snyggt ut. Ladugården, som man från Liaredshållet kommer först till, var visserligen ganska fallfärdig, men det är ju ett tidens tecken. ”Stora byggningen” såg emellertid ut precis som på vår tid med undervåningens metertjocka stenväggar vitrappade och det övre trävirket ljust gråmålat.

De säregna fyrkantiga flyglarna låg också kvar på sina platser, väl underhållna. Och den gamla stilrena potatiskällaren var faktiskt vackrare nu än på vår tid. Den vita gaveln stördes ju då, som Ni nog kommer ihåg, av en hel del olikformade hundkojor. Vi hade ju aldrig mindre än 15 hundar på gården.

Så var också de för alla vägfarande så välkända fyra jättestora grindstolparna kvar — vitmenade och med svartmålade underhållna trätak. — Minns Ni när vi hade våra kapplöpningar här på vägen med gårdens alla statarungar. Stolpparet på bilden var alltid mål. Ett i sanning brett målsnöre enligt nutida begrepp. Ja, området mellan grindstolpparen var ett dåtida Stadion med tävlingspriser värda högst fem öre. Men roligt hade vi. Minst lika roligt som på nutidens idrotts-tävlingar.

Trädgården, som på vår tid var ganska stor, hade krympt avsevärt. Också ett tidens tecken. Parken var liksom lummigare. Minns Ni granarna som far satte på de stora gräsplanerna och som vi hoppade häck över olympiaåret 1912. De hade hunnit bli timmergranar — uppåt 30 meter höga. Kommer Ni ihåg de jättestora almarna och lönnarna, som bildade liksom en rad vårdträd en bit nedanför stora byggningen? Mellan de kraftiga rothalsarna hade vi ladugårdar och stallar för alla våra hästar, kor och får i form av gran- och tallkottar. Dessa våra boplatser utnyttjades även av dagens barnungar som lekplatser — men till garage för leksaksbilar!

”Stora byggningen” såg emellertid ut precis som på vår tid med undervåningens metertjocka stenväggar vitrappade och det övre träverket ljust gråmålat.

Av de s. k. ekonomihusen nedanför landsvägen låg drängstugan och mejeriet kvar, väl underhållna. Men tyvärr var vällingklockan på drängstugans gavel borta. Den på vår tid obligatoriska väckarklockan är ju försvunnen överallt i vårt land.

Tyvärr var också den gamla kvarnen och sågen borta. I stället hade byggts en ny kraftstation för att effektivt utnyttja fallhöjden mellan sjöarna. Ja vi hade ju en liten kraftstation med anslutning till gamla sågen. Jag tror det var 1907 vi fick elektriskt ljus som första gård i trakten. Med nutidens pretentioner på kraft var vårt lilla verk alltför obetydligt.

Än mellan sjöarna, som ju är nästan början till Tidån, var nu rensad och rätad en bit. Men nedanför den gamla vackra stenbron hade

De säregna fyrkantiga flyglarna låg också kvar på sina platser, väl underhållna.

Den gamla stilrena potatiskällaren var faktiskt vackrare än på vår tid.

den glädjande nog sitt porlande ursprung kvar. Och samma vatten tycktes rinna som när vi pojkar där snarade gäddor vid seklets början. Minns Ni också mors alla ankor, som där tumlade om och stretade under de forsande brovalven?

Uppe i backen på andra sidan ån låg det s. k. fina vagnshäststallet kvar, och även vagnboden. Men inte för samma ändamål som för oss. Båda var förrådshus för allt möjligt. — Tänk sådan förändring! Ni minns väl alla våra snabba och välskötta rid- och vagnshästar. Det var ju vår fars stora vurm. Och de behövdes minsann på den tiden, då bilarna ännu ej existerade. Det var lång väg både till stan och Sandhems station.

Jag hälsade på i spiltan, där min älsklingshäst stått. Det var den lille ettridge norske hingsten Goliat. Och jag erinrade mig, när jag 1909, alltså som 12-åring, fick köra honom i travtävlingen på Åsunden. Vi kom inte bland de tre första. Men ett s. k. tröstpris fick Goliat — kanske inte så mycket för sin egen prestation utan fastmer för körkarlens ansenliga ålder.

Så blev det afton den första dagen, och vi cyklade till vår gamla badplats vid Jogen. Där låg samma mjuka underbara sand kvar. Där badade vi nu i samma kristallklara vatten, där vi barn så många ljuvliga sommardagar sprattlat och skojar och lärt oss de första simtagen.

Uppe i en glänta en bit från stranden reste vi sedan vårt tält och lagade en god middag av råvaror från Årås-torp. Så somnade man och drömde underbart om sorglösa barnadagar.

Morgonen därpå efter bad och frukost tog vi en långvandring runt ägorna. Mest nyfiken var jag på hur många av våra cirka 25 torp som fanns kvar. Torpet Labacken norr ut var helt borta, men Ox-, Ko- och Kalvhagarna emot gården var kvar men igenvuxna. Med nutida betesbegrepp hade de övergått till att helt vara skog. Av samma skäl hade Fårhagen söder om gården vuxit igen. Men vår omtyckta kälkbacke fanns kvar. Den verkade dock oerhört futtig med våra nutida pretentioner på branter och längder.

Den gamla torparvägen söder ut upp genom skogen slingrade i

gammal stil. Men de gamla torpen var i stort sett borta. Stora-Sten, Gretelund, Lerbacken m. fl. låg så gott som jämnade med marken. Av de närmast gården liggande syntes endast Lilla-Sten vara kvar — bebott och underhållet av en tjänsteman från Ulricehamn. Men de längre bort liggande torpen hade avsöndrats som egnahem och var fortfarande bebodda och i bruk. Bl. a. Skogslund, Ekenäs och Ragvalsrudorna. — Tänk ett så vackert namn — detta sista!

Ni kanske kommer ihåg att på sluttningarna ner mot Jogen mellan torpen var det på vår tid stora kala hyggen, där skogen tagits bort före vår tid. Varje vår sådde där traktens skolbarn ny skog, och vi pojkar var självfallet med. Det var nu glädjande för mig, som fått ägna mitt liv åt skogen, att få se hur granfröna från omkring 1906 nu blivit högvuxen, välgallrad massavedskog, ja delvis även timmerskog.

Återkommen till gården, cyklade vi vidare landsvägen öster ut genom Lindboängen, där både "Lilla Kröken" och "Stora Kröken" fanns kvar. Och även den fantastiskt abborr-rika vassen nästan mitt ute i Vällern.

Stenseredes gärde, där vi för hand skar så många goda rågskördar och torpargummorna band kärvarna — ja där blev vi överraskade av ett helt villasamhälle.

Vi trampade vidare fram till Kölingareds kyrka. När vi så vandrade inne på kyrkogården för att få läsa liksom socknens historia på både gamla och nya gravstenar, kom det fram en äldre man och log med hela ansiktet och frågade om det inte var Folke från Årås. Jag kunde ju inte förneka detta. Det befanns vara Calle Andersson, som på vår tid var drängpojke på Kölingsholm och nu sedan många år kyrkovaktmästare och gravvårdare m. m. Han berättade nu för oss om vareveliga stens historia, ja t. o. m. vad dom kostade. — Den stiligaste gravvården i modern tid var för övrigt rest efter vårt gamla präktiga toparpar Hilda och Johan i Stora-Sten. Minns Ni att Hilda stod för mors alla stortvättar och Johan var den som slaktade allt på gården. Gravvården var naturligtvis rest av alla deras duktiga och

Så var också de för alla vägfarande så välkända fyra jättestora grindstolporna kvar.

Av de s. k. ekonomihusen nedanför landsvägen låg drängstugan kvar, men tyvärr var vällingklockan på gaveln borta.

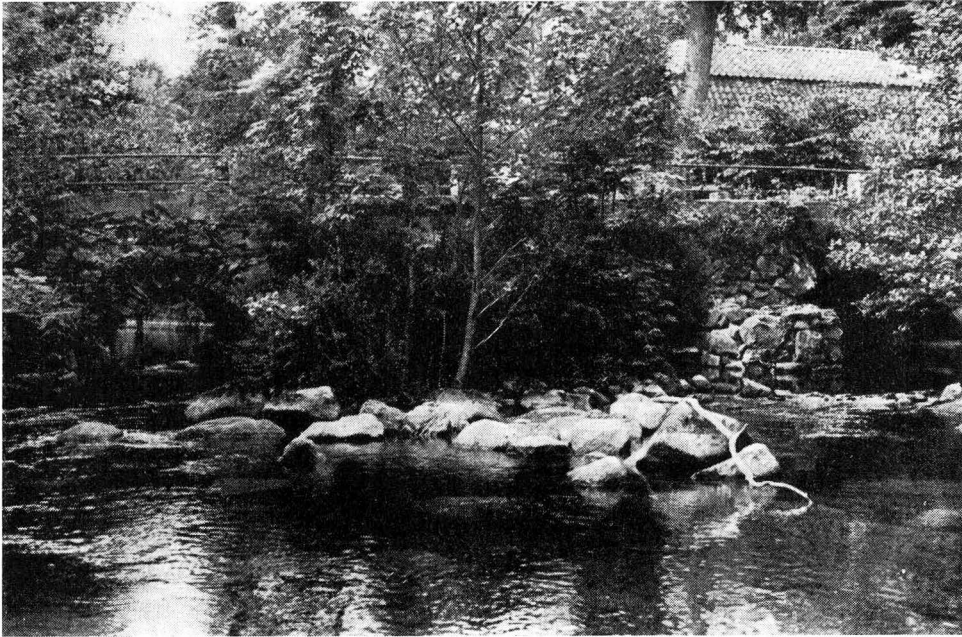

Ån mellan sjöarna, som ju är nästan början till Tidan, var för kraftstationen nu rensad och rätad en bit.

omtänksamma barn. Ni kommer nog ihåg hela raden med flickor, som i tur och ordning var jungfrur hos oss (titeln hembiträde var då inte uppfunnen). Ni minns nog Anna, Ebba, Hildur, Tulli m. fl.

Kyrkan var i stort sett sig lik både ut- och invändigt. De gamla bruna bänkarna var kvar och samma knarr i bänkdörrarna som på vår tid. — Vi satt länge och väl i Årås-bänken och pratade med Calle om åren som gått. Ja, Ni minns att socknens två herrgårdar, Kölingsholm och Årås, hade var sin egen bänk på den tiden längst fram och i vinkel mot övriga bänkrader.

När vi satt där, förvånade jag Calle med att påpeka, hur den främre takkronan sänkts en bit sedan vår tid. — ”Nä nu får ja då döne-

Nedanföör den gamla vackra stenbron hade ån glädjande nog sitt porlande ursprung kvar.

dimpen”, sade Calle. ”Hur kan han se de’? För de’ ä’ alldeles rätt. Vi hade na på utställning i Ulricehamn en gång, och när ho’ kom hem, hängde vi na lite lägre, för vi lättare sulle kunna sätta i ljusa te’ julotta.” — Ja, min reflektion var inte så märkvärdig som den lät. När man som liten pojke skulle sitta och lyssna till dåtidens timslånga predikningar, var det mänskligt att man sysslade med andra ting. Satt man då på en viss plats i Årås-bänken, skymde just den där takkronan prästen, när han stod i predikstolen. En sådan detalj glömmar man aldrig. Men nu såg jag hur kronan i sitt nuvarande läge icke på något sätt kunde skymma prästen. Så enkel var den saken — även om jag kunde förstå att Calle höll på att få ”dönedimpen”.

Ja, så blev det afton även den dagen. Vi trampade vidare österut mot Sandhems station — den väg, där man kände igen varenda krök och sten — så många hundra gånger som man per häst suttit där och

skakat — i synnerhet sista åren som läroverkspojke i Jönköping. Närmare två timmar tog de 15 kilometrarna på den tiden, trots att Årås' vagnhästar ju var välkänt snabba. Nu åks ju denna sträcka på under tio minuter på våra moderna motorvägar. — En ännu intressantare jämförelse vill jag påminna Er om. Kommer Ni ihåg att vi alltid hade fem à sex par oxar. Med dessa kördes vedlass till Sandhem hela vintrarna. Körtiden fram och åter med avlastning var alltid minst tio timmar!

Ja, kära syskon, detta var bara en liten snabbskiss över hur vår barndomstrakt ser ut i dessa dagar. Två dar är alldeles för kort tid för att kunna se allt och höra allt. Av tidsskäl gick vi inte in i stugorna och pratade med undantag av proviantstället Varpaledet. Om vi så hade gjort, skulle vårt besök kanske tagit en vecka minst. Det var emellertid underbara dagar. En massa saker vaknade upp, när man kom in i den gamla barndomsmiljön. Jag tror inte att man efter så många års bortvaro kan på avstånd i minnet avnjuta sin barndoms-trakt. Man måste uppleva den — i detalj och i lugn och ro. Jag önskar att Ni alla gör en sådan resa för att få uppleva minnena av lyckliga år, som var oss förunnat att bo i denna underbart natursköna trakt av vårt land.

M Å R T E N J O H A N L A N D A H L

ETT HUNDRAÅRSMINNE

AV

BIRGER KALLGÅRD

Levande står för mig mitt första sjukbud. Jag var nyvorden präst, missiverad till Bellefors pastorat som v. pastor. En gammal, fattig kvinna hade kallat på mig. Jag mötte hos henne en allvarlig fromhet och gudsfruktan. När nattvardsgången var avslutad och jag gjorde mig redo att bryta upp, gick den gamla, Johanna Haglund, fram till sin bokhylla, tog en bok och räckte mig. ”Den här vill jag ge pastorn”, sa hon. Vad var det för en bok? Jo, Svenska Kyrkans Bekännelse-skrifter av Gottfrid Billing. Varför just den boken? Inte hade hon många att välja på i sitt bibliotek. Meningen var väl den, att hon ville hjälpa den unge prästen att bli en rätt lärare, en som själv vandrade den rätta vägen och hjälpte andra att finna den och hålla ut på den. Senare fick jag veta, att Johanna var en ”landahlsläsare”. Så brukade väckelseprästen Mårten Landahls anhängare kallas. Jag har ock hört namnet ”gammalläsare” till skillnad från ”nyläsare”, som syftade på de frireligiösa samt landahlianer.

Tio år senare, år 1927, ledde Gud mina steg till Götlunda pastorat som kyrkoherde där. I detta pastorat, där Mårten Landahl verkat i 23 år, mötte mig en andlig atmosfär av allvarlig biblisk, bekännelse-trogen, strängt kyrklig kristendom. De tio, ja, femton första åren i denna kyrkliga bygd var en underbar tid för mig. Jag fick se väckel-sens krafter ännu verksamma, trots att det vid mitt tillträde var 75 år, sedan Landahl flyttat från Götlunda.

Medan i en del andra stift en frireligiös väckelse gick fram under förra århundradet, hade vi i Skara stift en kyrklig väckelse av väldiga

mått, ej så allmänt känd, som man borde vänta. Portalfiguren var Mårten Landahl. Trots ett hästkt motstånd svepte den landahlska väckelsen oemotståndligt fram från sydöstra delen av vårt stift till dess norra del, Vadsbo. Man kan ifrågasätta, om det fanns någon del av stiftet, som blev oberörd. Även utanför stiftet kan väckelsen genom Landahl spåras, som vi längre fram får se.

Mårten Landahls far, Johan Landahl, var son till den begåvade och fromme prosten och kyrkoherden i Blidsberg Erik Landahl och gift med en dotter till komministern i Rångedala Lars Timmelin, bondson från Timmelhed (Timmele). Släktnamnet Landahl är taget efter Landa by i Landa församling. Förutnämnde prosten Landahl i Blidsberg var son till en lantbrukare i Landa. Han är stamfader till den stora landahlska släkten, vilken skänkt vårt stift flera framstående präster. Det var hårt men gott virke i landahlarna, både fysiskt och andligt.

Mårten Landahl föddes i Tissereds komministergård i Gulleredes församling den 6 juni 1797. Fadern blev komminister där 1793. Bostället var litet, magert och frostlänt. Folkhumorn har präglat det omdömet, att bostället till jul födde en höna och en tupp. På 1860-talet beräknades komministersysslan inbringa omkring 600 kronor årligen. Tissered var ursprungligen egen socken med egen kyrka, en romansk gråstenskyrka, som övergavs 1554 och började rivas omkring 1800. Kvarvarande ruiner konserverades 1938. Mårten Landahls barn- och ungdomskyrka var Gulleredes träkyrka, vilken 1844 ersattes med den nuvarande av sten. Prästgården flyttades i slutet av 1870-talet till Ekesbo, närmare kyrkan. Naturen kring Tissereds prästgård var karg, hade över sig något allvarligt men ock storslaget. Helt visst har detta satt spår efter sig i Mårtens för intryck så känsliga sinne.

Det landahlska hemmet i Tissered var aktningsvärt. Johan Landahl, Mårtens far, har fått det eftermälet, att han ”redan stod ett stycke framom flertalet av tidens präster”. På enhällig kallelse flyttade han år 1813 som kyrkoherde till Bredared. Han mottogs med stort förtroende och behöll det till livets slut. Med kraftig och vis hand

Märten Johan Landahl. Efter en teckning.

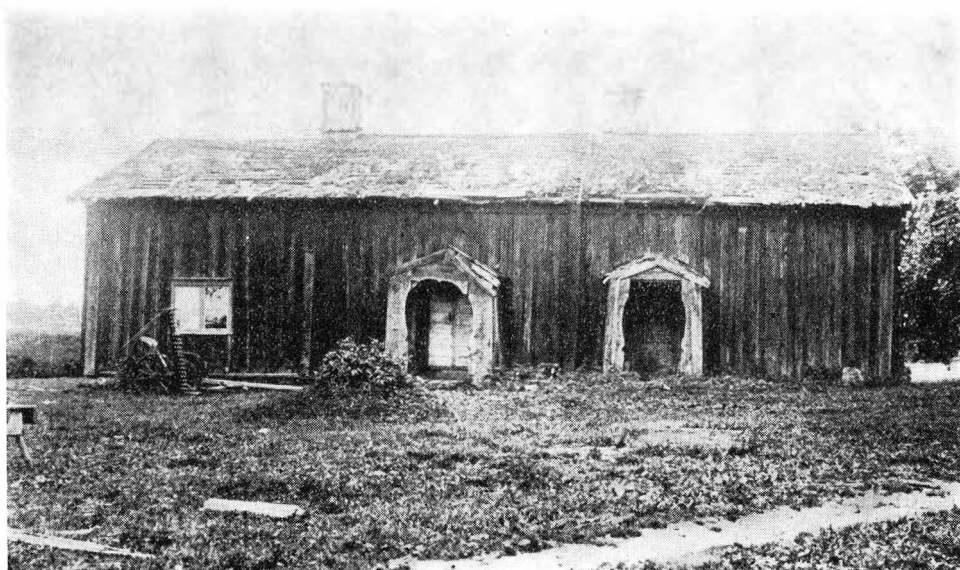
styrde Johan Landahl sina församlingar. I Bredared blev de ekonomiska förhållandena något bättre. Från tiden i kaplanslägenheten i Hössna pastorat berättas det, att barnen kunde få hålla till godo med rovor på prästgårdens eller grannarnas åkrar. Mårtens mor var en kvinna med mycket livligt, ja, häftigt lynne. Dessa egenskaper har tydligt gått i arv till sonen.

En stor barnskara växte upp i det landahlska hemmet i Tissered och Bredared. Märten hade åtta syskon. Själv var han den sjunde i ordningen. Han hade två bröder, som blev präster som han själv. Per Gustaf avled som kyrkoherde i Bredared 1885 och var faderns efterträdare där. Adolf blev kyrkoherde i Hällstad och verkade där till sin död. Även en fjärde son studerade för att bli präst men nådde aldrig målet. Det sägs, att biskop Weidman skulle yttrat: ”Jag har

lagt min hand välsignande på tre landahlars huvud men lägger den inte på den fjärde”.

Mårten Landahl var en ståtlig man. Han väckte uppmärksamhet, där han gick fram. Pannan var hög, den slutna munnen vittnade om fasthet och beslutsamhet, bröstet var högvälvt. Han säges ha ägt en ovanlig kroppstyrka. Hans muskler och senor var som av järn. Alltid uppträdde han i en välvårdad klädsel, trots all fattigdom. Han älskade renlighet och gymnastiserade regelbundet. Kallvattenkurer förordade han ofta vid sjukdomsfall. Han visste om sig själv, att han inte var utan karaktärsfel. Till en flistadsbonde sa han en gång: ”Du och jag har samma fel. Vi är högmodiga båda två.”

Då fadern år 1813 flyttade som kyrkoherde till Bredareds pastorat, hade Mårten med två bröder varit inskriven i Skara skola i tre år. Fattigdomen fick inte hindra sönerna att studera. Hösten 1816 avlade Mårten studentexamen i Uppsala. Han började med att studera medicin. Efter tre och ett halvt år kastade han om och slog sig på teologien för att bli präst. Det var på den tiden inte ovanligt, att prästens och läkarens kall förenades. Det skulle längre fram visa sig, att Mårten Landahl hade blivit begåvad med vad man kallar ”läkareblick”. Som präst fick Landahl ofta tillfälle att bringa hjälp vid sjukdomsfall. Orsaken till att Landahl bestämde sig för att bli präst var helt visst, att han kände sig dragen till prästkallet. Redan under sin tidigare studietid hade han kommit under inflytande av Jakob Otto Hoofs förkunnelse. Hoof var först v. pastor, sedan komminister i Svenljunga. Liksom väckelseprästen Per Johan Sellergren i Småland var Hoof en brand, ryckt ur elden av en genomgripande väckelse. Själva stöten till sin omvändelse säges Hoof ha fått därigenom, att en vän till julen sände honom en flaska brännvin. Detta väckte honom till en så allvarlig besinning och eftertanke, att han vände sig till Gud och blev en helnykter man, som helhjärtat ställde sig i Guds Andes tjänst. Hoof hade förut varit djupt sjunken i dryckenskap. Sin omvändelse daterar Hoof till år 1808. Genom honom kom en djupgående och omfattande väckelserörelse, som spred sina välsignande

Tissereds komministerboställe i Gullereds församling, där Mårten Landahl föddes. Upphörde att vara prästgård 1877.

krafter vida utöver Sjuhäradsbygden. I föräldrahemmet i Bredared fanns en tjänarinna, Katarina Gustafsdotter, vilken genom att höra Hoof fått sin första omvändelse. Hon gick regelbundet den fem mil långa vägen till Svenljunga för att lyssna till Hoof. Ej sällan följde den unge Mårten med henne. På detta sätt fick han redan tidigt starka och bestående intryck av den hoofska väckelsen, vilken utmärkes av en sträng lagiskhet och enkelhet i klädedräkten. Under sina tidigare prästår var Mårten Landahl i sin förkunnelse tydligt påverkad av Hoof. Vilket inflytande Hoof hade på andra präster framgår av följande händelse. När väckelseprästen Per Nyman, som en tid tjänstgjorde i Karlsborg, kommit till Burseryd i Växjö stift, hade några sockenbor mött honom på vägen, körande med stor fart. De frågade, vart han ämnade sig. De fick följande svar: ”Jag ska till Hoof och hämta kulor och krut för att skjuta på mina förhårdade burserydsbor”.

Mårten Landahl prästvigdes den 21 juni 1820, således vid 23 år, såsom nu den lägsta lagstadgade åldern för prästvigning. Den äldre Weidman förrättade den högtidliga akten. Så inleddes den kanske mest betydande prästgärningen i vårt stift. Den började och fick sin avslutning i Sjuhäradsbygden.

En profet var han, ty han visste sig kallad av Gud att förkunna frälsningens budskap. Gud hade tänt elden i hans bröst. Den elden tändes genom honom i andras hjärtan. En Herrens stridsman var han. Vad det än kostade av kamp och lidande, vek han aldrig av från sanningens väg. Strängt höll han sig till bibeln och kyrkans bekännelse-skrifter. Han visste, att han hade en ond makt emot sig. Detta kommer fram i den psalmvers, som han nästan utan undantag använde som predikstolsvers, 425: 5. Ensam sjöng han första delen av denna vers: ”Ditt ord vill jag bekänna för denna arga värld; mig skall ej från dig skilja gods, ära eller flärd.” Senare delen sjöngs av menigheten. Det sägs, att detta skulle gjort ett mäktigt intryck på hans åhörare.

Hurdant var tillståndet i vårt stift, då Landahl började sin verksamhet som präst? På det sociala området fanns stor åtskillnad mellan fattiga och rika. Det var en djup klyfta mellan godsägare och storbönder å ena sidan och småbönder, torpare, bruksarbetare och backstugusittare å den andra. Vi som lever i välfärdssamhället Sverige, har svårt att rätt förstå denna situation. Superiet florerade hejdlöst. Det hade en fruktansvärd utbredning inom alla samhällsklasser. Husbehovsbränningen, som blivit tillåten, ökade eländet. Försäljningen av spritdrycker var fri, krogar fanns lite varstans, till och med i kyrkornas grannskap. Med dryckenskapen följer alltid mycket elände och fördärv. Andlig kunskap saknades inte. Läskunnigheten och kunskapen i katekesen kontrollerades av prästerna på husförhören.

Som vi förut nämnt, mottog Landahl redan under sin studietid starka intryck av den hoofska väckelsen. Under hans första tid som präst bär hans förkunnelse tydliga spår av denna väckelse. Även Hoofs försakelselära märker man hos Landahl. Han ivrade för enkelhet, t. ex. i klädedräkten. Han talade om djävulen, som ”hänger i

fransarna på dukarna”. Personligen umgicks Landahl med Hoof, som avled 1839. Längre fram avlägsnade sig Landahl från Hoof för att ta allt starkare intryck av Henrik Schartau.

Adjunktstiden omfattar tiden från prästvigningen 1820—1829. Landahl blev bl. a. adjunkt hos sin far, kyrkoherden i Bredared. Sedan fick han förordnande i flera pastorat, bl. a. Yllestad och Torsö. Vart han kom, följde väckelse i hans spår. Under adjunktstiden i Bredared upplevde Landahl en djupgående kris, som kom att sätta bestående och välsignade märken efter sig i hans andliga liv. Det var 1823, således tre år efter prästvigningen. Han hade blivit kallad till en sjuk. Denne begärde av honom svar på en djupgående fråga. Landahl svarade, att han inte kunde ge besked, och begärde några dagars betänketid. Kunde han icke inom den bestämda tiden få klarhet och ge den sjuke besked, ville han nedlägga sitt ämbete. Där kommer Landahls omutliga ärlighet klart i dagen. Det blev nu dagar och nätter en bönekamp inför Gud i adjunktskammaren och tillika ett rannsakande av skriften. Till sist skingrades mörkret och ljuset kom. Han kunde ge den sjuke svar. Denna kris betydde för Landahl personligen ett andligt genombrott. Nu stod han på en grund, som aldrig skulle vackla, hur hård striden än kunde bli. Han blev en Kristi oförfärad kämpe. Hans rådgivare i andliga ting blev nu Hoof. Han blev Hoofs lärjunge en tid framåt. Mästaren var nu omkring 55 år och lärjungen 26. Där Landahl härefter verkade, förmärktes en starkare väckelsekraft. Allt större skaror samlades kring hans predikstol. Många av hans åhörare hade vandrat flera mil. Särskilt var detta fallet under de år, han var v. komminister på Torsö.

Hängivenhet, nästan utan gräns, men ock hätsk fiendskap kännetecknar Landahls verksamhet. Tidigt fick han känna, att han hade en arg värld emot sig. Denna erfarenhet följde med till slutet. Redan 1823, då han var adjunkt hos sin far, gjordes den första anmälan till domkapitlet. Anmälan gällde även hans bror Per, som samtidigt var v. komminister i Bredareds pastorat. Orsaken till anmälan var den, att de två prästmännen vid en nattvardsgång i Sandhults kyrka

avsiktligt skulle vid utdelandet av de heliga håvorna förbigått en dräng vid namn Ingelsson. Vidare skulle Landahl predikat utan koncept och utöver den lagstadgade tiden av en timme. Landahl kunde predika ända upp till två, ja, två och en halv timme. Orsaken till att Ingelsson blev förbigången var den, att han under pågående gudstjänst uppträtt på ett oskickligt sätt, bl. a. med svordomar. Han hade ock blivit varnad. Här se vi ett exempel på Landahls nitälskan mot blott vanemässiga, ovärdiga nattvardsgångar. Domkapitlets utslag lydde, att bröderna Landahl skulle infinna sig i Skara, för att de skulle "alfwarsamma föreställningar och warningar emottaga". Så slutade det för Landahl efter första anmälan till domkapitlet.

Innan det s. k. ingelssonska målet blivit avgjort, hade domkapitlet förflyttat Landahl från Bredared till Yllestad, där han tjänstgjorde från slutet av 1824 till den 1 maj 1825. Efter Landahls ankomst märktes i detta pastorat snart en andlig rörelse bland allmogen. Att han där vunnit allmänt förtroende, visar den omständigheten, att församlingsbor inte mindre än tre gånger hos domkapitlet begärde att få behålla honom kvar som adjunkt. Såsom överallt framkallade även väckelsen i Yllestad starkt motstånd. Det är typiskt för fiendskapen mot Landahl, att den ledes av herremän och präster; i detta fall var det en major Natt och Dag, som tog ledningen. Man begärde hos domkapitlet, att Landahl skulle förflyttas från Yllestad. Som skäl härför anfördes hans underliga predikosätt, att predikan kunde räcka ända till tre timmar, man klagade över den oordning, han infört i församlingen, samt att stora människoskaror samlades från sex à sju mils avstånd för att höra honom. Dessa anklagelsepunkter återkommer gång på gång under Landahls verksamhet. I anklagelseskraften heter det ock, att en del främlingar "utmärka sig genom särskilda kläder och grimaser". För att få behålla Landahl kvar i Yllestad lovade hans vänner, att de skulle bekosta mat och logi åt honom, så att kyrkoherden inte skulle betungas med detta. Domkapitlet missiverade Landahl till Torsö den 1 maj 1825.

Under tiden i Yllestad nedtecknade en av Landahls vänner hans

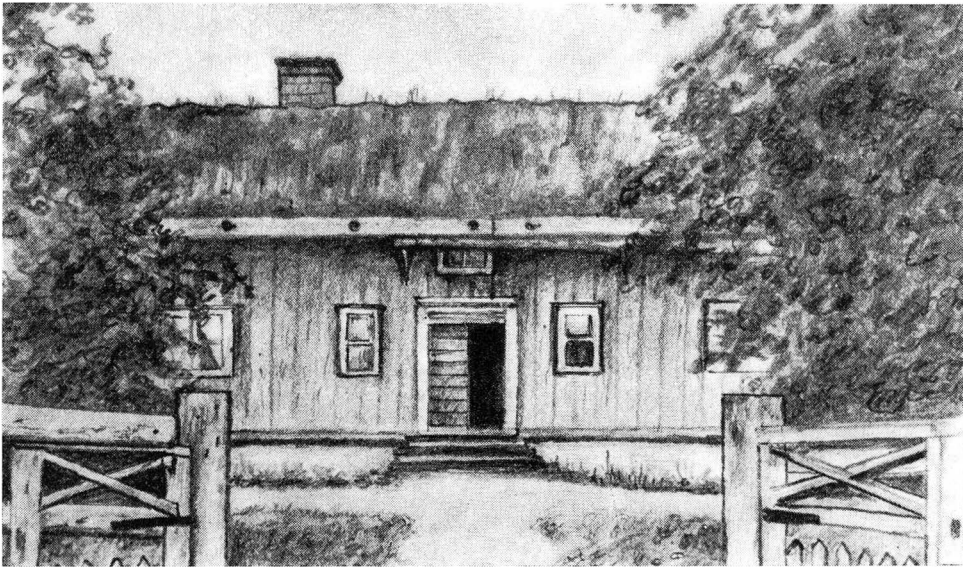

"I Götlunda tempel på Vadsbosläppen en andans man, en Herrans profet, kallade elden ner utur himlen" Paul Nilsson i dikten "Mina fäders bibel".

predikan påskdagen 1825. Som ett exempel på hans förkunnelse denna tid anför jag följande korta utdrag: "Oomvända syndaskara, som rusar lik strömmen så våldsamt ditt eviga fördärv till möte, stanna några stunder och besinna, hurudan du är och varthän du hastar! Herren ser dig, och huru kan du undfly hans allvetenhets och rättfärdighets ögon, vilka äro som eldslågor? Du vilar nu trygg under ditt insövda samvetes bedrägliga skuggor, betäcker din blygd med din egen rättfärdighets fikonalöv och bor i ditt avguderis skrymtans mörka grifter. Jesus är uppstånden, förhärligad i himmelen, fruktad i avgrunden, förkunnad och beprisad på jorden." Här möter oss den väckande rösten. Men den evangeliska tonen saknas inte. Tidsläget påkallade ett mäktigt väckelserop. Men Landahl vet, att ett fulltonigt kristet budskap också måste visa vägen till det himmelska slutmålet.

Torsötiden omfattar fyra år, 1825—1829, då Landahl tjänstgjorde som vice komminister. Domkapitlet, som var avogt stämt mot väckelsen, tänkte, att folk skulle dra sig för den långa och besvärliga vägen till Torsö. De måste ju bl. a. företaga en sjöresa för att komma dit. Man hoppades ock, att den unge (L. var nu 28 år gammal) och svärmiske prästen skulle få tillfälle att komma till besinning på det ensliga Torsö. Hans anhängare skulle nu få "blöta sina klövar". Men Gud kan ha andra tankar än en kyrklig myndighet. Ingenstädes, där Landahl verkat som extra ordinarie präst, har väckelsen nått så djupt och så vitt som på Torsö. Den blev mera stadfäst och spred sig ut över norra Västergötland. Allt större skaror samlades kring hans predikstol. För dem som hungrade efter Guds ord, var inga hinder för stora för att inte kunna övervinnas, då det gällde att söka den benådade läraren. Några exempel må här nämnas på kyrkfärder till Torsö.

En Johanna Sjökvist i Undenäs berättar om sin egen och sin mors färd till Torsö. Undenäs ligger 5 à 6 mil från Mariestad. En dag på sensommaren kommer en i närheten boende man in till Johanna Sjökvists mormor och berättar om en besynnerlig präst, som kommit till Torsö. "På Torsö hava de en tokig präst", heter det i ett brev, skrivet av förutnämnda Johanna Sjökvist, "och en stor del av dem, som går och hör på honom, bliva lika tokiga som han. På hela Torsö äro de snart tokiga allesammans. Inte får de ha några kläder på sig, som äro något med, för då säger prästen, att det är skökläder, som skall läggas bort." Till en början torde Landahl liksom Hoof ivrat för stor enkelhet i klädedräkt. Mannens berättelse fick en annan effekt, än han tänkt sig. Mormodern sa: "Det står i ordet att läsa om omvända människor, och då må detta vara ett sådant folk". Johanna Sjökvist, hennes mor och en grannkvinna beslutade sig för att gå till Torsö för att höra Landahl. De hoppades att genom hans förkunnelse och samtal med honom bli omvända. På en fredag begav de sig i väg. När de på lördagseftermiddagen kom fram till Torsö, blev de väl mottagna, när det blev känt, att de sökte Landahl. Hans vänner gav gärna logi åt långväga vandrare. Mycken vänlighet mötte de tre kvin-

Kannemakaretorps prästgård i Götlunda församling. Uppförd av Mårten Landahl 1844.

norna i det hem, där de togs emot. Det slog dem, med vilken kärlek makarna bemötte varandra. Aftonandakten i hemmet grep dem. Makarna läste bibeln var för sig. Därefter föll de på knä och förrättade sin aftonbön, likaledes var för sig. Landahl betonade vikten av enskild andakt. Man kunde få se familjemedlemmar sitta runt ett bord och var för sig läsa bibeln eller någon andaktsbok, som deras lärare rekommenderat: Luther, Arndt, Roos, Norborg. Var för sig förrättade man bön på knä. Till andakt kunde Landahls vänner avsätta en timme på morgonen och en på kvällen. De främmande kvinnorna rördes till tårar, när de såg det innerliga och djupa allvaret hos sitt värdfolk. De förstod, sådana människor måtte vara omvända. På söndagen hörde de Landahl. De ville sedan samtala med honom, men det gick inte den dagen, då han var upptagen av andra besökande. De väntade då till måndagen. Flera gånger vandrade de tre kvinnorna samma långa väg för att lyssna till sin lärare, som lett dem in på den eviga vägen. Andra följde med dem.

Sex drängar från Slöta beslöt sig för att bege sig till Torsö för att höra Landahl en påsk. När de kom till Mariestad, blev de satta i förvar av ordningsmakten. Som skäl angavs, att de kunde medföra kolerasmitta. Verkliga skälet torde vara, att man ville hindra dem att komma till Torsö kyrka. Då beslöt två av dem att gå tillbaka till sin hemort för att hämta intyg på att den bygden var fri från kolera. När de återvände med vederbörligt papper, fick de passera. Då de under påskdagens högmässa kom in i kyrkan, utbrast en av dem: ”Då smakade det gott”. När de sex drängarna återvänt hem, hade två av dem gått 32 mil för att få höra ett rent och klart Guds ord.

Lugnet varade inte länge på Torsö. Redan året efter det Landahl kommit dit, nådde störande rykten fram till domkapitlet. För att få en mera klar och tillförlitlig uppfattning av läget förordnade domkapitlet, att prostvisitation skulle hållas i församlingen. Denna hölls den 24 september 1826. Tre veckor tidigare behandlades på sockenstämma förslag till åtgärder mot den enorma och betänkliga invasionen till Torsö. Genom den stora trängseln blev luften så förskämd i kyrkan, att många svimmade. Öppnade man fönstren för att få bättre luft, trängde utanför stående människor in i kyrkan. Man anförde, att ”främlingarna hade förvärvat sig en stor skicklighet i att klättra in”. För lugnets skull ansåg stämman det önskvärt, att Landahl sändes bort från församlingen. Därom fattades dock intet beslut.

Vid den förutnämnda prostvisitationen förekom enligt protokollet inte mindre än 21 frågor, som av församlingen skulle besvaras. Svaren kan sägas vara givna i en hovsam form. Berodde det på att Landahls ställning på Torsö var mycket stark, och att vid detta tillfälle allt skedde i offentlighetens ljus. Av protokollet framgår bl. a., att Landahls predikningar varade två till två och en halv timme, hans predikosätt var ovanligt, tilloppet av åhörare stort, både från närmare och avlägsnare orter, att han tillät en av äkta makar att gå till nattvarden. Landahl erkände, att han avstyrkt ena makens begående av nattvarden. På hösten 1826 kallades Landahl inför domkapitlet med anledning av prostvisitationen. Resultatet blev en varning. Det är

svårt att komma ifrån den känslan, att det i domkapitlet rådde stark ovilja mot väckelsen och särskilt mot dess ledare.

År 1827 inlämnar kyrkoherden i församlingen Moses Stahl en skrivelse, i vilken han enträget begär, att Landahl nästa 1 maj, d. v. s. samma år, måtte förflyttas från Torsö. Han åberopar massinvasionen till gudstjänsterna, särskilt den tid, då sjön lagt sig. En söndag hade man räknat upp till 120 slädar, fullpackade med människor. Även om här skulle föreligga någon överdrift, så vittnar det ändå om hur djupt och vitt väckelsen gripit. Inga svårigheter kunde hindra gripna människor att söka Landahl.

Till sin blivande svåger Johan Jungner skriver Landahl sensommaren 1828: "Mina fiender synas nu hava tröttnat på mig. Gud förvare mig synnerligen för ljumhet." Lugnet varade inte så länge.

Landahl hade mycket motigt, då det gällde befördran. Flera komministertjänster hade han förgäves sökt. År 1828 blev komministertjänsten i dåvarande Flistads pastorat ledigförklarad (sedan 1929 benämnes pastoratet efter den större församlingen, där kyrkoherden sedan dess bor, Götlunda pastorat). Landahl sökte tjänsten och kom på förslag. Då han skulle avlägga predikoprov, hade så mycket folk från pastoratet och andra håll infunnit sig, att icke allenast kyrkan utan även kyrkogården var fullproppad med människor. Ett par handfasta husarer banade väg åt Landahl genom folkmassan in i kyrkan. Badande i svett började han gudstjänsten, vilken varade till fram på eftermiddagen, med att själv ta upp psalmversen: "Ack Herre Jesu, hör min röst . . .", Ps. 63: 13. När sedan valet ägde rum i Flistads kyrka, föll till en början rösterna på en annan av de på förslaget uppförda, vice pastorn i pastoratet. Det ansågs allmänt, att denne skulle få platsen. På den tiden röstade man efter gårdarnas storlek i mantal. De röstande ropades upp efter vallängden och fick så gå fram till valbordet och säga namnet på den, man ville ge sin röst. En äldre kvinna kom fram. Hon ägde en gård i Klacken i Götlunda, 1/8 mtl. Hon gav sin röst åt Landahl. Valförrättaren, som tydligen ej var alldeles opartisk, frågade om hon verkligen sagt Landahl. Hon svara-

de omigen Landahl. Valförrättaren frågade då, om hon inte menade den som förut fått rösterna. Han satte ock i fråga, om hon hade rösträtt. Kvinnan, som var av det resoluta slaget, gick ett steg närmare valbordet, lade med kraft sin hand på detsamma och yttrade med klar och bestämd röst, så att det hördes över hela kyrkan: "Gården är min, och jag röstar för den och menar Landahl". Genom denna enkla kvinnas bekännelse var det, som om en gudomlig kraft strömmat genom menigheten. En av de närvarande sade efteråt: "Det var, som om en högre makt gripit in." Därefter erhöll Landahl nästan alla rösterna. När valresultatet blivit känt, sade en av de kringstående: "När de små lutar sig samman, kan också de segra".

Den 1 maj år 1829 flyttade Landahl till komministergården Kanne-makaretorp, belägen i sydöstra delen av Götlunda socken, 14 km från Flistads kyrka och 10 km från Götlunda. Bostället, som utgör 1/4 mtl, var magert och bostaden dålig. Landahl hade emellertid fått ett hem. Sommaren samma år gifte han sig med Johanna Beata Jungner. Hon blev honom en god och trogen maka, som delade hans högsta intressen och på ett lyckligt sätt kompletterade sin make genom sitt blida, fina väsen. Från sitt hem i Bredared medförde Landahl en dyrbar skatt, trotjänarinnan Katarina Gustafsdotter. Manbyggnaden byggde han om 1844. I stort sett är den ännu i samma skick. På norra gaveln finnes bevarat det lilla rum, där Landahl under bön, skriftens rannsaskande och ofta under kamp förberedde sina predikningar. Där tog han ock emot de många bekymrade själar, som sökte råd och hjälp. Rummet brukade benämnas Landahls studiekammare.

Tillståndet i pastoratet var det eljest gängse på den tiden. Flistadsgossarnas eskapader på marknader var allmänt kända. Superiet hade gripit allvarligt omkring sig. Dock torde marken vara något beredd för väckelsens krafter genom inflytande från Torsö.

Tilloppet av åhörare nådde under götlundatiden sin kulmen. På lördagseftermiddagarna såg man större och mindre grupper av främlingar styra sina steg till Götlunda eller Flistads kyrkbyar. I händerna bar de matsäcksknyten, stundom även skorna, inte därför att det på

Eriksbergs gamla kyrka.

sommaren var skönt att gå barfota, utan därför att man ville spara skosulorna, som kostade pengar. De som sökte Landahl, hade inget överflöd på den varan. Främlingarna övernattade hos väckelsens folk. Efter söndagens högmässa var det vanligt, att en del besökare begav sig till Kannemakaretorp för att ytterligare få lyssna till den aktade läraren. Man kunde också ha frågor på hjärtat, som tarvade svar.

Vi får en uppfattning om vilken utbredning väckelsen fått, när det i ett protokoll från 1834 talas om ”att långväga personer besöka våra kyrkor, till och med från Kinneved, Skarstad, Habo m. fl. och detta till sådan mängd, att trängseln är odräglig”. Sundhetsnämnden i pastoratet, i vilken kyrkoherden Lagergren var ordförande — en svuren fiende till Landahl — beslöt, att vakthållning skulle ordnas vid kyrkorna, då Landahl predikade. Officiellt hette det, att detta skedde för att hindra att kolerasmitta kom in i församlingarna med de

många främlingarna, som infann sig för att höra Landahl. Kyrkvärdarna och tre andra skulle bestrida vakthållningen. Beslutet blev efter Landahls besvär och då risk för smitta icke ansågs föreligga, efter en tid upphävt av Kong. Bef. Ett exempel på hur raffinerat elakheten kunde ta sig uttryck mot Landahls anhängare berättade en person från Våring (1958). Ovännerna strök tjära på grindar, då Landahls vänner gick till kyrkan. En landahlsläsare sade med tanke på detta: ”Tänk, om de visste, att synden låder vid hjärtat som tjära”.

Efter Lagergrens död blev A. Lagerstrand vice pastor i tre år. Under denna tid blev Landahls lidande ännu bittrare. Lagerstrand har fått följande eftermäle: ”En man, som jagade efter popularitet men saknade sedlighet.” Det retade Lagerstrand, att så stora skaror samlades för att höra Landahl. För att förvilla folket kunde han godtyckligt kasta om predikotureorna, så att de som ville höra Landahl, kom till den kyrka, där Lagerstrand predikade. Han anmärkte på att Landahl tillät äkta makar gå åtskilda till nattvarden, en sak, som tidigare varit föremål för klander. Till sist ansåg Landahl, att förhållandena i församlingarna blev så odlidliga, att han inte kunde undgå att anmäla sin ämbetsbroder för domkapitlet. Det skedde år 1837. Biskop var då swedenborgaren Sven Lundblad, en avgjord motståndare till väckelsen. Striden blev högst obehaglig. Landahl var en stridbar man, och han gav inte vika, när han ansåg, att han hade rätten på sin sida. Dock kan man näppeligen komma ifrån, att Landahl här felat något. I tre år och något mer varade striden. Den slutade med att hovrätten, hos vilken Landahl besvärat sig, fastställde domkapitlets dom, som lydde på ett halvt års suspension, d. v. s. Landahl miste under denna tid sitt ämbete och all lön. Under denna tid visade Landahl en sällsynt karaktärens höghet. Klädd i civila kläder satt han vid varje gudstjänst bland folket i kyrkan. Han var även med vid begravingar. Hur han nu kände det, kommer fram av ett yttrande, som han fällde till skjutskarlen under en resa: ”Mitt namn står på varje milstolpe och skampåle i hela Sveriges rike”. Han syftade på ordet MFL, som innehöll initialerna i hans namn: Mårten Johan Landahl.

Ett märkligt bevis på väckelsens kraft har vi i den dalakoloni, som från Malung vid Västerdalälven drog ned och bosatte sig i Götlunda för att få lyssna till Landahls förkunnelse och åtnjuta hans själavård. Dalfolk vandrade på den tiden omkring och sålde sina alster, vävske-dar och dylikt. De hade därvid kommit i kontakt med Landahls förkunnelse och blivit så gripna, att de sålde sina gårdar i Dalarna och köpte sig ställen i Götlunda. Kolonien omfattade 44 personer. En bidragande orsak till att de flesta efter några år flyttade från Götlunda, torde vara den, att de inte råde med den svåra vadsboleran. Inom Götlunda församling finns nu (1958) bara en ättling kvar, nämligen skomakare Axel Nilsson i Myran. Från en av de invandrande familjerna härstammar hovpredikanten och psalmsångaren Paul Nilsson, död 1951. I en dikt, "Mina fäders bibel", har han skildrat malungsbornas flyttning till Götlunda. Hovpredikantens farfar var med bland dem som drog ned till Götlunda.

Enskilda personer företog långa vandringar för att få samtala med Landahl, personer, som bodde långt utanför vårt stift. En gammal man Lispehr Jonas Jonsson från Sollerön, känd för sin allvarliga kristendom, färdades två gånger (1840) ned till Västergötland för att i andliga frågor få tala med Landahl. Några kvinnor från Karlskoga, Bjurtjärn i Värmland och från Kristinehamn hade, drivna av hunger efter Guds ord, vallfärdat för att få råd och hjälp av Landahl. (Före 1846.)

I väckelsens spår följde nykterhetsrörelsen. Husbehovsbränningen hade ökat superiet. Landahl brände själv. Det var den fromma tro-tjänarinnan Katarina Gustafsdotter, som skötte bränneriet. Från början användes starka drycker mycket måttligt i Landahls hem. Han ivrade för måttlighet i sin prästerliga gärning, tills han tog steget fullt ut och avsåde sig allt bruk av alkoholhaltiga drycker. Sannolikt skedde detta omkring 1840. En av hans vänner, Anders från Långsäter i Bergs socken, manade honom 1840: "Du ska sluta med att bränna". Landahl lydde vännens råd och blev jämte Per Wieselgren en av de första nykterhetskämparna. Landahl, som reste vida omkring och höll

nykterhetsföredrag, t. ex. i Jönköping, Växjö och Rydboholm, byggde sin nykterhetsverksamhet på kristen grund. Måttligheten kallar han "tumstockslära". Landahl, som var emot allt föreningsväsen, grundade dock i Götlunda en nykterhetsförening. Även på detta område hade hans personlighet ett stort inflytande. Det sägs, att i Landahls närhet försvann begäret efter starka drycker. Han lade stor vikt vid karaktärens daning. Hos Landahl vaknade med tiden också ett levande intresse för hednamissionen. I sina nykterhetsföredrag berörde han ofta missionens sak.

Från sydöstra delen av stiftet hade väckelsen på 1850-talet nått till Vadsbo härad i norr. Sin starkaste förankring torde den utan gensägelse fått i Vadsbo. Allmogen var Landahls trognaste anhängare. Landahlianerna bildade ingen sekt utan var omutligt trogna mot kyrkan. Flitigt deltog de i församlingens gudstjänst och brukade ofta nattvarden, för all falsk lära tog de sig noga i akt, regelbundet höll de enskild andakt i hemmet, de tålde ingen fåfänga på något sätt, klädde sig enkelt, till karaktären var de omutligt samvetsgranna och redbara, något kärva, talade inte mycket i andliga ting. En åldrig, ännu levande (1958) f. d. lantbrukare, som sedan flera år låtit inackordera sig på kommunens ålderdomshem, bär mycket tydliga drag av väckelsen. Trots sin ålder sågar han all ved, som åtgår till hemmets uppvärmning, transporterar den till värmekällaren, sköter eldningen, hönsen och trädgården. Troget utför han allt detta, ej ett ord om att det är något märkvärdigt. Det synes ej varit ovanligt, att landahlsläsarna samlade sin levnadsviðdom i ett ordspråk. Den nu nämnde mannen, David Eriksson, har följande ordspråk: "När jag får stå på vedbacken på vardag och sitta i kyrkbänken på söndag, då mår jag bäst." Han är fullständigt fri från tidens brådska och jäkt men hinner så oändligt mycket. En gång stod han småleende och iakttog, hur ålderdomshemmets personal sprang om varandra i arbetet. Han yttrade: "De har så brått, så de hinner inte mer än att ha brått." Kunskapen var stor hos landahlianerna. Vid en visitation fick församlingen av visitator det vitsordet, att de svarade som teologie kandidater. Vid min ankomst

till Götlunda pastorat förvånades jag över den stora andliga kunskap, som fanns hos många. Landahl tog husförhören och konfirmandundervisningen på allvar. De förra började kl. 10 och brukade fortsätta till kl. 6. Med konfirmanderna läste Landahl i två år. Han läste även andra ämnen med barn än kristendom. Vid lektionerna med läsbarnen fick folk i allmänhet komma och lyssna.

Sin predikoberedelse tog Landahl både grundligt och med stort allvar. På lördagen ville han vara ostörd. Han formligen låste in sig på sin studiekammare. Till någon vän kunde han säga med tanke på förberedelsen till söndagen: "Tänk på mig!"

Alltjämt hade Landahl motigt, då det gällde befordran. Det var nu fråga om kyrkoherdetjänst. När Eriksbergs lilla pastorat blev ledigt, sökte han dit, kom på förslag och blev vald år 1850 med tillträde 1852. Han återvände till Sjuhäradsbygden. De sex åren i detta pastorat var ingalunda någon lycklig tid för Landahl. Hade han funnit en mottaglig jordmån i Vadsbo, så blev det motsatsen i de nya församlingarna. Mestadels var det mycket få, som hörde honom. Stundom ökades skaran något av vänner från Vadsbo och andra håll. Församlingsborna visade på flera sätt sin ovilja mot honom. Därtill kom ekonomiska svårigheter. I Vadsbo fick han frikostigt understöd av sina vänner. Visthusboden, som aldrig var låst, var många gånger mycket mer välförsedd på morgonen än på kvällen. En gång, när Landahl med några förtrogna vänner talade om det dagliga brödet, hörde tro-tjänarinnan Katarina detta genom den öppna dörren till köket. Hon stämde då upp psalmversen: "För lycka, bröd och ära i denna värld ej strid . . ." Sv. ps. 298: 2.

År 1858 sökte Landahl Bitterna pastorat. Han fick förslagsrum och skulle avlägga prov den 25 juli samma år, åttonde söndagen efter Trefaldighet. Lördagen förut anlände han frisk och hurtig till prästgården. Grinden öppnades av en dalkarl, Dala-Lars kallad. Han hade på sina vandringar som gårdfarihandlare kommit till Bitterna för att höra Landahls provpredikan. Han hälsade sin aktade lärare med dessa ord: "Kyrkoherden får allt pastoratet". Landahl svarade: "En god

man är du, och ett gott budskap har du”. Fram mot kvällen gick Landahl tillsammans med vice pastorn C. G. Sandzén och den fromme klockaren Fogelqvist till kyrkan för att pröva sin röst. Efter en stund sade han till de andra: ”Nu ska vi sjunga en vers för oss”. Så tog han upp vers 4 på psalmen 193 (nu ps. 363: 4) ”Jag vet på vem jag tror, när livets glädje rymmer . . .” Återkommen till prästgården sjönk han samman och somnade in för alltid. Landahls hastiga död grep djupt. Doktor John Ternstedt i Fägre berättar, att bland skolungdomen i Skara väckte dödsfallet en märkbar våg av förstämning. ”En hjälte i Israel hade fallit.”

På söndagen samlades väldiga skaror i Bitterna kyrka för att höra Landahl. Vice pastorn läste upp hans predikoutkast för den av sorgen gripna menigheten. På måndagen underrättades Landahls maka om dödsfallet.

Trotjänaren Petter Bengtsson begärde, att få öppna sin aktade husbondes och lärares grav på Eriksbergs kyrkogård. När stoftet skulle hämtas från Bitterna, var det redan så förvandlat, att det inte kunde föras till den öppna graven i Eriksberg. Landahl fick så sin grav på Bitterna kyrkogård.

År 1904 restes en minnesvård över graven, bekostad förnämligast av stiftets präster. Inskriptionen lyder: ”Vördnad för minnet reste stenen”. Nederst hänvisas till Sv. ps. 193: 4.

Hur gick det nu för hans efterlevande maka och den sinnessjuka sonen Johannes? Hans vänner i Götlunda pastorat skänkte medel till uppförande av en stuga på gården Tomtängen omkring 3 km från sockenkyrkan. Dit följde även den oersättliga trotjänarinnan Katarina med, ett gott stöd för änkan, särskilt med tanke på den svårhanterlige Johannes.

Så var den märkligaste herdegärningen i vårt stift avslutad. Vid sin död var Landahl 61 år gammal. I verkligheten var gärningen inte avslutad. Gud sörjde för att yngre krafter trädde i väckelsens tjänst.

E K A R P S R O T E , T I M M E L E

FRÅN FORNTID TILL NUTID

AV

KARL EKLÖF

Timmele socken i Redvägs storkommun är belägen norr om staden Ulricehamn och delas av ån Ätran i två delar. Landsvägen och statens järnväg Ulricehamn—Falköping följa båda Ätrans floddal.

Åsarna, på båda sidor om dalgången, som vid Lena by har en bredd av cirka två kilometer, når på östra sidan över 300 meter över havsytan. Att denna bygd av våra förfäder varit bebodd sedan lång tid tillbaka bevisas av de talrika lösa fornfynd såsom: dolkar, pilspetsar och stenyxor, som hittats i jorden här. Det finns även en stor mängd fasta fornminnen i Timmele bevarade till vår tid: hällkistor, kummel (rösen), domarringar samt run- och bautastenar m. m.

I närheten av Timmele kyrka har Redvägs härads tingshus stått och där har under gångna århundraden varit samlingsplatsen för häradets allmänna angelägenheter och civil rättskipning.

Timmele socken eller församling är indelad i följande rotar: Annetorps, Bjättlunda, Ek-Alarp, Lena, Vång och Ekarps rotar, belägna väster om Ätran samt Timmele, Nöre och Redvägsborgs rotar belägna öster om ån. Allt sedan indelningsverket i slutet av 1600-talet inrättades har Ekarp varit kaptensboställe och bebotts av chefen för Redvägs kompani. Möjligen kan Ekarp ha blivit kaptensboställe då det äldre indelningsverket beslutades av ständerna i Västerås år 1544. Gustaf Vasa indelade landet därefter i rotar och från varje rote uttogs en knekt.

Ekarps rote består av gårdarna Ekarp, Gryteskog, Mölnarp. Torv-

ås, Brostorps säteri och Gunnestorp Stora. Roten är belägen i västra Redväg invid Ås härad.

Ekarp har sedan slutet av 1600-talet varit tjänsteboställe för innehavaren av chefsbefattningen vid Redvägs kompani och i en särskild byggnad "trossboden" belägen cirka 100 meter från gårdens övriga byggnader förvarades kompaniets militära utrustning. I början av 1700-talet bodde på Ekarp överstelöjtnanten Fredrik Sabelfeldt, död 1738 och begravnen på Timmele kyrkogård. Vem som var hans efterträdare har jag ej lyckats utröna.

Riddaren greve Hans C. Frölich, född 1760, avled å Ekarp 1807. Han har sin grav med vård å Timmele kyrkogård. Nästa kompanichef var kapten Fredrik Edenholm, men han flyttade redan 1811 och efterträddes av kapten A. Ridderstam. Härefter kom kapten Th. M. Chotte, som efterträddes av kapten Lövenström. Sedan övergick kompanichefsbefattningen till kapten Claes Frise. Kapten Jean Fägerskjöld var kompanichef 1845—1849 och kapten Johan Belfrage 1849—1852, majoren Ludv. B. Ingelatz 1852—1860 då han avflyttade till Uddevalla.

Den siste kaptenen som bodde på Ekarp var Carl Magnus Westfeldt, född 1812, som flyttade till Ekarp år 1860. På försommaren 1861 brände manbyggnaden ned till grunden genom eldsvåda förorsakad av en liten flickas lek med tändstickor. Boningshuset blev icke återuppbyggt och Westfeldt flyttade till Ekered i Brunns socken. Kapten Elof Lönnrot efterträdde Westfeldt, men han bodde icke å Ekarp och år 1869 flyttade han till Borås. Olof Petter Rylander å Brostorp arrenderade Ekarp år 1868—1888, och sistnämnda år förvärvade han bostället av staten. Rylander dog 1890 och hans dödsbodelägare sålde gården 1892 till min fader Johan Johansson, Hagen, född 1836, död 1920. Sonen Klas Johanson, född 1869, död 1950 köpte Ekarp år 1901 och hans son Ivar Johansson, född 1904, erhöill gården i arv efter sin fader år 1950. Ivar Johansson och hans hustru Astrid Johansson, född Pettersson från Gryteskog, äger nu och brukar gården. De har tre barn Karin, Bengt och Martin. Sedan Ekarp

Manbyggnaden, Ekarp.

med Mölnarps tomt kom i enskild ägo har på gården utförts stora grundförbättringsarbeten genom nyodling och stenröjning. Den nuvarande manbyggnaden är uppförd 1842, men har under senare tid undergått stora reparationer. Vackra ekar växer på gården, varav en har en höjd av 25 meter, därav rak grenfri stam åtta meter med en omkrets vid brösthöjd av 3,40 meter och en grenkrona av 19 meter.

Trossboden. Ekarp var ej enbart tjänsteboställe utan var även samlingsplats för kompaniets stamanställda soldater då dessa gjorde sina årliga möten på Fristad hed. I trossboden förvarades uniformer och vapen (gevär och bajonetter) och andra militära förnödenheter. Trossboden stod under vård och tillsyn av en rustmästare. Kompani-
chefen utövade en viss rättskipning över manskapet och bestraffningen skedde i eller vid trossboden. En kapten, som var särskilt sträng, kallades av knektarna för Käppahans.

Trossboden var uppförd av timmer under tak av spån och tegel 7×7 meter med små högt sittande vindgluggar. Byggnaden stod på

Ekarps största ek.

pelare cirka 70—80 cm höga. Varje pelare bestod av en ekstock med en stadig sten vid marken och en hall närmast timmerväggen så att råttor och möss ej kunde komma in i boden. Knappt en meter från byggnadens dörr fanns en långsluttande brygga 5×2 meter och vid besök i trossboden fälldes en läm av grova plankor ned mot bryggan.

År 1869 flyttades trossboden från Ekarp till Timmele Klockaregård och uppfördes där i oförändrat skick utmed allmänna vägen Timmele—Ulricehamn, söder om nedfartsvägen till Timmele kvarn. Godsägaren N. A. Molander, Timmele, köpte trossboden 1895 och uppförde den utan ändring av timmarväggarna på Timmele Nygården.

Vägen från trossboden på Ekarp ut till allmän väg underhölls av

Redvägs härad och vägsyn förrättades årligen av landsfiskalen och två nämndemän, men då kaptenen upphörde att bo på bostället indrogs vägunderhållet och vägen fick förfalla. Vångs vägsamfällighet svarar nu för underhållet till Ås härads gräns och vägen underhålles synnerligen väl.

Gryteskog 1/4 mtl. Ankefru Aurora Fägerhjerta på Brostorp sålde år 1820 1/4 mtl Gryteskog till hemmansägaren Petter Johansson (född i Granared Hällstad 1789) från Arvidsgården Romsås i Vings socken för en köpesumma av 1296 riksdaler.

Petter Johansson hade i äktenskap med sin hustru Katarina två söner: Anders Pettersson, Vrångebjörk, och Per Johan Pettersson, född 1823 och död å Gryteskog 1916. Han var gift två gånger. I första äktenskapet med Katarina Pettersson hade han sonen Per Adolf Pettersson, född 1854, och i andra äktenskapet med Sofia Pettersson sönerna Karl Gustaf, född 1872, Bernt Johan, född 1875, och Anders Martin, född 1878. Martin Pettersson ändrade sitt tillnamn till Ekeskog och fick genom testamente efter S. M. Kjöllersström övertaga bokhandeln i Ulricehamn, vilken allt sedan dess heter Ekeskogs Bokhandel.

Efter sin faders, Per Johan Pettersson, död 1916 förvärvade Per Adolf Pettersson fastigheten och då Adolf Pettersson år 1926 avled ärvdes Gryteskog av sonen Karl Pettersson och dottern Astrid Johansson, född Pettersson.

Per Johan Pettersson var under hela sin långa levnad mycket intresserad av allmänna angelägenheter. Han var en ovanligt intelligent och kunskapsrik man och hade ett väl sorterat bibliotek. Genom självstudier hade han förvärvat ett stort mått av kunskaper inom litteraturen, historien och fornminnesvården. Han hade ett bra minne, en fin handstil och god berättarkonst och var i allo en hedersman. Det mesta jag angående Ekarps rote meddelat här har jag i min tidiga ungdom hört Per Johan Petterson berätta.

Manbyggnaden på Gryteskog är uppförd 1838 och ladugården 1861. Vid eldsvådan på Ekarp nämnda år då manbyggnaden där

brann ned kommo arbetarna vid ladugårdsbygget på Gryteskog först till olycksplatsen.

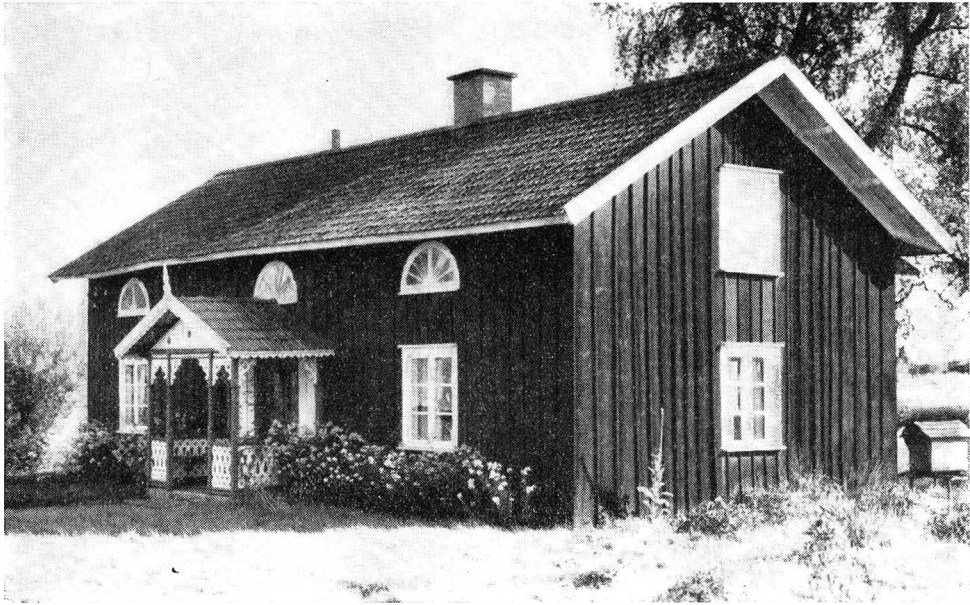
I närheten av boningshuset på Gryteskog finnes ett mycket sällsynt kummel, som har formen av en triangel (treudd), varje sida mäter nio meter och en stor sten finns i varje triangelspets. Därjämte finnes utmed vägen cirka 200 meter söder om boningshuset ett runt kummel, som har en radie av 15 meter.

Mölnarp 3/8 mtl. Ägdes i slutet av 1700- och i början av 1800-talet av två bröder, varav den ene brodern, Handfast, var militär och tjänstgjorde som fänrik i kriget mellan Finland och Ryssland 1808 och 1809. Handfast var en stor kraftig och ståtlig man. Han hade blivit kär i en älsklig och vacker flicka och innan han gick ut i kriget hade de lovat varandra kärlek och trohet till livets slut.

Prästen i församlingen var ungarl och han hade även förälskat sig i samma flicka som lovat Handfast obrottslig trohet.

Då ett år hade gått blev prästen allt ivrigare med sina kärleksförklaringar och då inemot två år förflutit utan att flickan hört något från sin trolovade lyckades prästen övertyga flickan att Handfast stupat i kriget. Efter många och svåra själsstrider svarade flickan ja till prästens frieri och de hade nyss firat sitt bröllop då Handfast återkom till hembygden. De brev Handfast hade skrivit till sin trolovade hade aldrig kommit henne tillhanda.

Handfast sörjde djupt sin förlorade brud och långa tider var han dyster och grubblande. Men hans trolovade tog det icke mindre hårt och prästen hade föga glädje av sitt, kanske på oärligt sätt åstadkomna äktenskap. Enligt tidens sed gick Handfast till kyrkan varje söndag. Under vardagarna tvättade han sig icke på hela veckan, men på söndagsmorgonen tvättade han sig i sju vatten, tog på sig fina knäbyxor med silverspännen vid knäna, färgade strumpor och skor med silverspännen, vit väst och klädesrock med långa skört samt svart hatt. Men han gick aldrig in i kyrkan utan stannade alltid i vapenhuset. Tillfrågad varför han ej gick in i kyrkan svarade han: "Ä jag vet att Hin Onde är en gammal skälm och han kunde lätt pötta ikull

Manbyggnaden, Gryteskog.

ormaröret”. Ibland kunde han under predikan öppna dörren till kyrkan och säga till prästen: ”Nu ljög du, så står det icke i bibeln”. Över dessa tillmälen blev prästen mycket förbittrad och vid extra kyrkoråd blev Handfast dömd att sättas i stocken och nästa söndag skulle domen gå i verkställighet. Handfast kom som vanligt till kyrkan, men gick ej längre än till kyrkdörren. Då anmodade prästen kyrkvärdarna att med biträde av två andra män sätta Handfast i stocken. Men Handfast förklarade att han icke var tillräckligt gammal att sitta i stocken. Då männen fattade tag i honom för att med våld föra honom in i kyrkan sträckte han med stor kraft hastigt ut armarna med påföljd att två män satt på marken vid vardera sidan om honom. Därefter gick han hem utan att denna gång göra anmärkning på prästens predikan och inga vidare försök gjordes att sätta Handfast i stocken.

Handfast var mycket arbetsam och har på Mölnarp odlat ett jord-

område, som än i dag bär hans namn. Ett år när han sått vårsäden höll han på många dagar att strö över de sådda åkrarna med torvmull, mossa och barr, som han i flera år samlat till strö vid ladugården och så kom ett svårt torkår (jag gissar att det var 1811 eller 1826). På broderns åkrar torkade säden ned, men Handfast fick en god skörd och han visade i handling att han läst bibeln rätt, ty brodern, som hade stor familj, fick hälften av hans egen skörd.

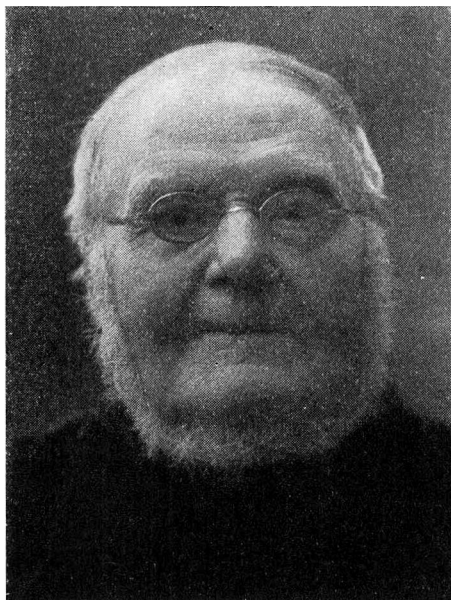
En vår när djuren släppts på bete i skogen kom brodern upprörd hem och förklarade för Handfast att vargar nyss rivit ihjäl två av hans kor. Handfast följde med till det ställe där korna låg och så sade han: "Äras den, som äras bör, bjällkon ligger ändock till höger".

På 1850-talet bodde på Mölnarp Maria Lena Johansdotter, född 1803. Hennes son Klas Gustafsson, född 1835, övertog gården och brukade den till 1883 då han reste till Amerika. Sedan köptes gården av Olle Skoglund, född 1848. Nästa ägare blev Frans Jansson, född 1862. Därefter köptes gården av Albin Karlsson, född 1877, och nuvarande ägare är Alfred Josefsson, född 1873. Hans son Nils Josefsson brukar nu gården.

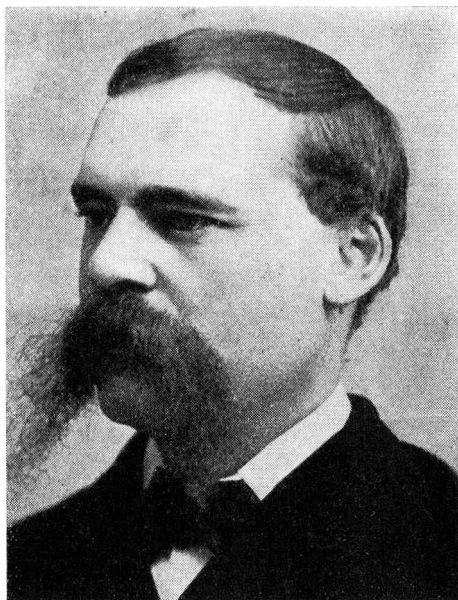
Torvås 1/4 mtl fördelat på två brukningsdelar, varav Severus Carlssons dödsbo äger 1/12 mtl, som arv efter Birger och Matilda Hellberg och Filip Andersson 1/6 mtl, som han förvärvat genom köp av sina föräldrar Alfred och Maria Andersson.

Brostorps säteri 1 mtl, Hönarp 1/4 mtl och Gunnestorp Stora 3/8 mtl har tillsammans en areal av 178 har. Olof Petter Rylander, född 1819, död 1890, erhöll lagfart på Brostorp och Hönarp år 1849 och på Gunnestorp år 1864. Vid Rylanders död fanns på egendomen följande dagsverkstorp: Hagen, Madebacken, Grönlid, Långebro, Aspelund och Rosenlund. De flesta av torparna gjorde tre dagsverken per vecka under sommaren och två under vintern, därjämte skulle torparna fullgöra 30 à 40 hjälpdagsverken årligen. En rättare och 7—8 drängar voro ständiga matgäster i köket.

Under första delen av 1800-talet var husbehovsbränningen tillåten i vårt land och årskonsumtionen av brännvin uppgick till 50 liter per

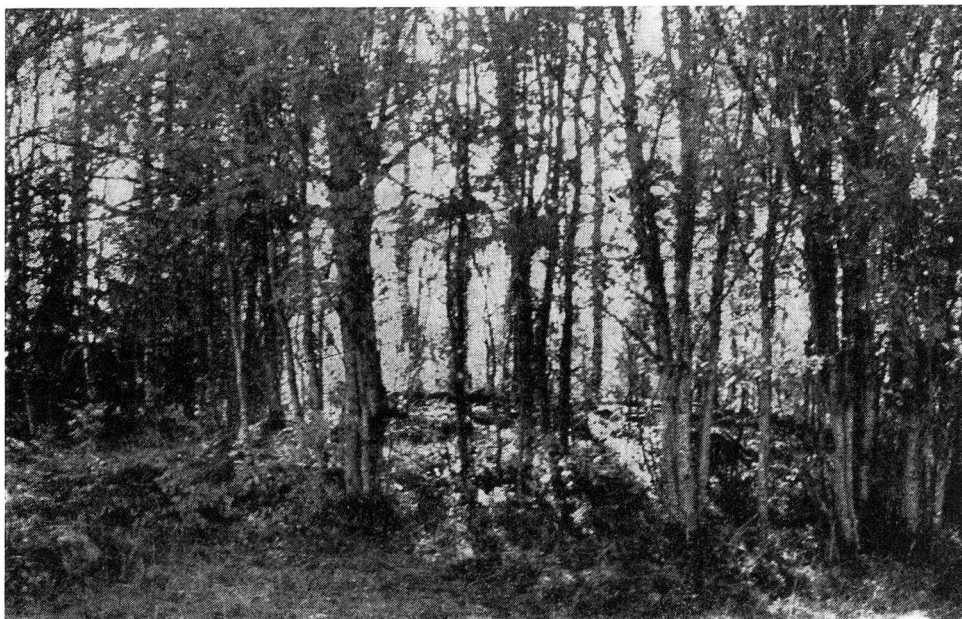
Per Johan Pettersson.

Per Adolf Pettersson.

person. I personantalet var kvinnor och barn inräknat. År 1855 beslutade riksdagen att brännvin endast skulle få tillverkas i av staten kontrollerade brännerier och O. P. Rylander byggde ett bränneri med en betydande årlig tillverkning, som pågick till 1893. Rylanders egen potatisodling på Brostorp var mycket stor och vid upptagningen kom det från den omgivande bygden ända till 50 personer per dag för att plocka potatis. Lagringen av potatisen skedde dels i stukor på åkern och dels i stora källare vid bränneriet. Dessutom levererade bygdens lantbrukare årligen stora partier potatis till bränneriet.

Brännvinstillverkningen började på hösten den första oktober och pågick under år med god tillgång på potatis till den första maj året därpå. Som kontrollant förordnades i allmänhet en militär kapten eller löjtnant. Säteriet brukades av O. P. Rylanders dödsbo till 1907 och därefter av direktör Johan Rylanders änka Maria Rylander på Önnarp, som år 1909 utarrenderade Brostorp till lantbrukare Otto

Det stora kumlet — en bronsåldersgrav — vid Gryteskog.

Alexander Andersson, vilken vid arrendeperiodens slut år 1915 genom köp förvärvade egendomen.

Sonen Erik Andersson köpte Brostorp år 1942 av sina föräldrar Alexander och Natalia Andersson. Erik Andersson har med sin hustru Inga-Lisa Andersson tre barn: Börje, Magnus och Margareta Andersson. Godsägare Otto Alexander Andersson har på Brostorps egendom i åkrarna brutit sten så att han därmed lagt cirka 1000 meter stenmur. Sonen Erik Andersson har fortsatt med stenröjningen av åkerjorden så att densamma nu kan brukas med traktor, därjämte har han ägnat sig åt skogsdikning till en längd av fem kilometer och år 1947 verkställt restaurering av säteriets gamla ärevördiga manbyggnad.

Enligt Magnus Höjer kallas Brostorp år 1650 för Gudmund Ulfsparres och år 1660 för salig Kristoffer Torstensons arvingar strögods. Egendomen synes med Ulfsparres änka, Christina Ugglå, ha

kommit till hennes andra make, den nämnde Kristoffer Torstenson av Frostenasläkten. I 1685 års reduktionsjordebok kallas gården Anders Oxehufvud omyndiga barns säteri. Denne Anders Oxehufvud var gift med Anna Hård av Segerstad. År 1700 innehades godset av Carl Oxehufvud. År 1715 ägde fru Catarina Margareta Oxehufvud och Magnus von Gertten var sin hälft av Brostorp. År 1730 tillhörde ena hälften alltjämt Catarina Margareta Oxehufvud, den andra Berndt von Gertten. Fru Christina Catarina Oxehufvud ägde 1745 den ena hälften och kapten Reinhold Fägerhjerta den andra. År 1760 hade den sistnämnde förvärvat hela godset. Sonen C. G. Fägerhjerta ägde Brostorp 1787 och skall enligt Anrep ha avlidit 1815. Egen- domen stannade inom släkten Fägerhjerta ytterligare någon genera- tion.

Säteriet var under senare delen av 1700-talet utlämnat på arrende och arrendatorn hade åtagit sig, att som arrende för vissa år, uppföra den manbyggnad, som ännu finnes på gården. Detta avtal blev för arrendatorn mycket betungande och huru flitig och sparsam han än var försämrades hans ekonomi i oroväckande grad. För att skaffa sig inkomster satte han igång med att i rätt stor skala tillverka malt, som han sedan sålde till ortsbefolkningen, ty malt var nödvändigt för att kunna tillverka hembryggd dricka och brännvin. Vid försäljningen användes kappe och halvskäppa rågat mått. Arrendatorn var av all- mänheten känd för sin stora sparsamhet, då det gällde rågen på malt- skäppan.

Av det ständigt hårda arbetet var arrendatorn trött och sliten. Men huru trött han än var reste han varje söndag till Timmele kyrka. I denna fridens boning mådde han alltid gott och somnade lugnt från tidens oro trots kyrkvaktmästarens försiktiga påstötningar. En man, som köpt malt på Brostorp, kom en söndag att sitta intill arrendatorn i kyrkan och då arrendatorn somnat viskade han i örat på honom: ”Ser du inte hur de rågar maltskäppan, maltet rinner över på alla sidor”. ”Håll, håll, det går aldrig an”, ropade arrendatorn så högt att det hördes över hela kyrkan. Prästen blev förlägen och tystnade en

stund och arrendatorn blev så klarvaken att vaktmästaren den gudstjänsten icke behövde använda sin kyrkstöt.

Då Fägerhjerta ägde Brostorp hade han en rättare, som skötte sin befattning synnerligen väl och då mannen på grund av ålder icke kunde fortsätta med sin tjänst erhöll han av ägaren ett torp, utan dagsverks skyldighet. Men de magra åkerlapparna gav klen skörd. När han nästa vår sådde sade han gång på gång: ”Jag sår åt baron, jag sår åt baron”. Han hade nämligen i gott minne den tid han sådde på herrgården, då gav den utsådda säden en god skörd och nu hoppades han att skördens Herre framdeles skulle ta hänsyn till att han sådde åt baron.

En dag tog baron Fägerhjerta en promenad på den nära intill belägna allmänna vägen (Jönköping—Göteborg) och mötte en smålänning, som han gav sig i samspråk med, men denne använde tilltalsordet du, vilket Fägerhjerta förklarade sig ej kunna godkänna då han var utav *adel*. ”Jaså, är du utav ale jag trodde att du var utav masurbjörk, du är ju så rullig och knullig.” (Fägerhjerta hade haft kopporna.) Över svaret blev Fägerhjerta mycket förbittrad och höjde sin promenadkäpp, men innan han hann slå till sade smålänningen: ”Ska vi slåss så råder jag dig att först gå hem och skriva ditt testamente”. Smålänningen var en stor och synnerligen kraftig man, vadan Fägerhjerta vid närmare eftertanke fann klokast att ej börja något slagsmål. I närheten av säteriets västra flygelbyggnad finnas två gamla vackra ekar — de största, som finns i Timmele. Den ena har en omkrets runt stamman vid brösthöjd av 5,4 meter och den andra har en omkrets av 4,8 meter. Sydväst om gårdens åbyggnader finnes en minnessten — bautasten.

Gunnestorp Stora 5/8 mtl, var på 1860-talet delat i fem brukningsdelar. Åkrarna voro små och mycket stenbundna och lämnade sina ägare en ganska liten årsinkomst. Boningshus och ladugårdar lågo allt för nära varandra, samtliga hus voro på de minsta hemmansdelarna gamla och förfallna. På den största av fastigheterna föddes år 1835 en pojke, som växte upp till en viljestark och kraftig man och

utan bidrag från stat eller hushållningssällskap genomförde han en prisvärd rationalisering genom att sammanföra de små hemmansdelarna till en fastighet.

Efter sin fader, Johan Anders Larsson, som avled i Gunnestorp år 1855, erhöll ende sonen Anders Petter Andersson, född år 1835, som arv sin första hemmansdel i Gunnestorp. Då någon av grannarna sedan var villig att sälja sin fastighet köpte Petter Andersson densamma och efter 15 år eller år 1871 var han ägare av alla härovan angivna fastighetsdelar.

Att under de ekonomiskt svåra tiderna 1870—1890 finansiera nämnda hemmansköp var ingalunda något lätt företag, ty stora utgifter följde med uppförande av nya ekonomibyggnader, stenröjning, diken och nyodling av åkerjorden. Anders Petter Andersson var en mycket duglig jordbrukare, en god affärsman, ärlig och redbar mot alla människor och därmed förvärvade han sin hembygds aktning och förtroende. Han hade en stor familj, fyra söner och fem döttrar, och alla barnen ha blivit redbara och dugliga medborgare. Till sina söner Vilhelm Andersson, född 1865, och Johan Andersson, född 1866, sålde han sin fastighet Gunnestorp år 1908 (och han avled år 1923). Bröderna Andersson fortsatte sedan i faderns fotspår, stenröjde, nyodlade och uppförde ett nytt boningshus på gården.

Sedan sålde bröderna Andersson fastigheten år 1941 till en brorson Nils och hans hustru Valborg Claesson. De ha byggt ny modern ladugård och gjort stora grundförbättringsarbeten på fastigheten. De har två söner, Sven Olof och Claes Erik.

Anders Larson, Löväsen, född 1824, död 1909, bodde på ett torp som hörde till Gryteskog. Anders Larson eller som han av allmänheten kallades, Anders på Löväsen, var icke lik andra människor här i bygden, varken till utseende eller levnadsvanor. Kroppslängden var kort, bakåtlutad kal panna, små ögon, brett ansikte med röda kinder omramat av vitt välvårdat skägg, en ovanligt kraftig underkäke och haka, friska tänder, långa armar, korta fingrar och rund framåtlutad bål med korta ben. Från hösten till våren gick han klädd i luden

skinnmössa, (resten av året hade han styv svart hatt), blå vadmal-rock med långa skört som räckte ett stycke ned på stövelskaften.

Hans intresse för jordbruk var minimalt. Så länge hans hustru levde sköttes jordbruket någorlunda, men sedan hon var död gav jorden klena skördar. Med hjälp och dragare från Gryteskog satte Anders potatis, men sedan växte ogräset bättre än potatisplantorna. En blid höst utan tjäle i jorden tog Anders dagarna före jul upp sin potatis. Då kom Per Johan Pettersson, Gryteskog, till Lövåsen och han sade: ”Hör du Anders, potaterna skulle du tagit upp i höstas”. Anders svarade undergivet: ”Ja, jag skulle nog tagit upp dem tidigare, men se gångegärninga tog överhånna”.

Anders Larsons stora livsintresse var gårdfarihandel. Vecka ut och vecka in gick han från torp till torp och från gård till gård med sin stora ludna hundskinnsväska på ryggen fasthållen med en bred läderrem över axeln och bjöd ut sina varor: Kammar, fickspeglar, snusdosor, nålar, leksaker, tvålar, band, nubbs, småspik, fällknivar, lergökar och mycket annat. Barnen i stugorna voro hans goda vänner, han talade mycket lågmält, nästan viskande. Alla hörde gärna hans stora förråd av nyheter, som han berättade på ett fint och försynt sätt och sin nästas goda namn och rykte ville han aldrig skada. Under vårmånaderna utökade Anders sitt handelslager med en stor låda innehållande diverse frösorter såsom: Kålrot, rovor, morot, kål, spenat, dill, sallad och många sorters blomsterfrö. I lådan fanns en balansvåg med vikter. Kunderna fingo god tid. Anders visste icke att det fanns någonting som hette jäkt och brådska. Det kunde taga längre tid än en vecka emellan han kom hem till Lövåsen. När frölagret började tryta gick Anders till fröhandlaren i Ulricehamn och fyllde på sitt handelslager.

Anders Larsons stora älsklingshobby var dock att köpa upp fornsaker, som han sedan sålde med en ringa förtjänst till vissa ständiga kunder i staden och på landsbygden. År 1759 beslutade riksdagen att tillverkaren av guld-, silver- och tennsaker skulle åsätta varorna en stämpel grundad på alfabetet och det var av stor betydelse för

Den forntida graven i form av en treudd, Gryteskog.

dem, som handlade med antikviteter, att kunna med hjälp av årsbokstaven utröna varans ålder. Enär affärerna pågick i många år så var det inga obetydliga antika värden av silver, tenn och koppar som Anders förmedlade.

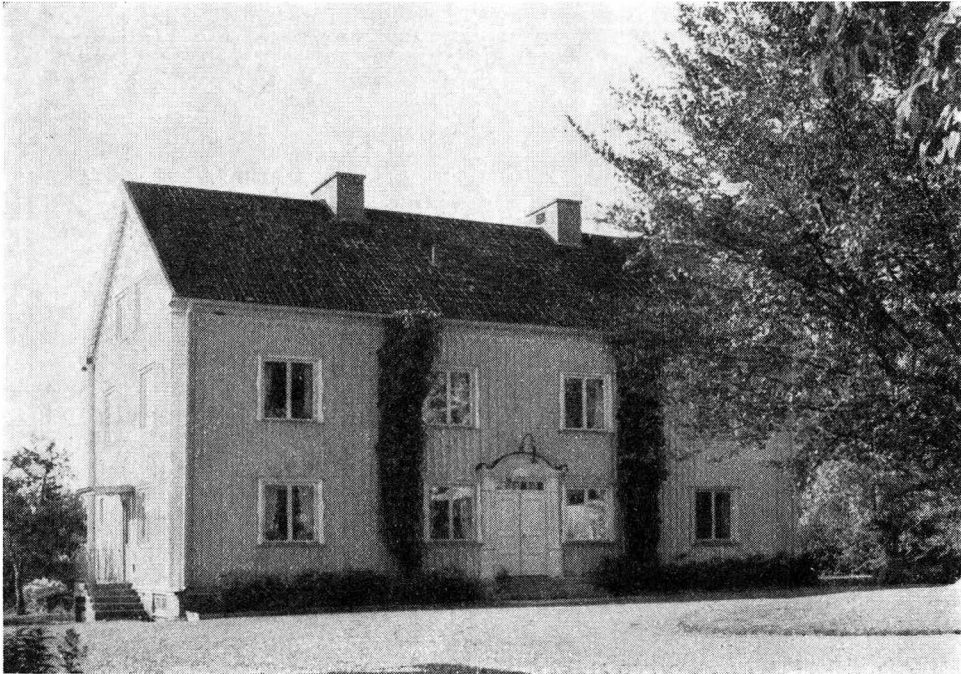
Av Per Johan Pettersson, Gryteskog, fick Anders även lära sig att tyda söndagsbokstavens hemligheter och till stöd för minnet lärde han sig en ordformel med följande 12 ord. Ett för varje månad: ”Alla de dagar Gud böd Eder gå Christligt fram att dem fullända”.

Han var en stor naturvän, läste flitigt hela sitt liv, hade ett pålitligt minne, ägde stora kunskaper i svensk historia och var mycket intresserad av växter och blommor. I sin ungdom fick Anders, som dräng åt en gårdfarihandlare, följa med hästskjutsar flera gånger till järnbruken uppåt landet för inköp av järnvaror, vilka sedan såldes dels på hemvägen och dels i hembygden. Anders hade lätt för att räkna, han var en fridens man, ärlig, god och from.

Katarina Arvidsson i Torvås (född den 4 september 1799) var i många hänseenden en märklig kvinna. Följande historier om henne äro berättade av gamla personer, som voro födda i roten under 1800-talets första hälft.

En vårdag besökte Katarina sina närmaste grannar och bad dem om hjälp med upphuggningen av bränsle, som hon fått hemkört till sin stuga. Vi kommer i morgon efter frukost blev svaret och tidigt nästa dag började arbetet. Vid tiotiden kom Katarina och frågade männen om hon fick bjuda på kaffe. Kom in om tjugo minuter så är kaffet i ordning. Kaffedoppet var nog i det lilla laget, men på bordet stod en flaska med ett helt kvarter brännvin och detta gjorde männens ansikten ljusa och glada och påtåren bestod till hälften av kaffe och den andra hälften var brännvin.

När männen avsmakat blandningen rycktes dörren hastigt upp och in i rummet klev fjärdingsmannen. Mäktig och myndig förklarade han, att han länge misstänkt att Katarina drev en lönnkrog i sin stuga. Vittnen sitter vid bordet. Jag gör beslag på brännvinet och böterna utdömas av häradsrätten. Männen vid bordet blevo bleka. Men Katarina förklarade lugnt och sakligt att skall hon böta för att hon ger sina hjälpkarlar en kaffehalva när de hugger årveden åt henne, så skall också fjärdingsmannen böta då han ger landsfiskalen både kaffehalvor och matsupar när han hjälper fjärdingsmannen med att upprätta månadsrapport över indrivna skatter och bötesavgifter. ”Fjärdingsmannen synar innehållet i mitt skåp och han går säkerligen längre i tjänsten än lagen medgiver, men flaskan till vänster innehåller ’Annikedroppar’ och flaskan näst intill åt höger är ’malörtsbrännvin’. Då fjärdingsmannen synes plågad av svår magsyra så vore det nog hälsosamt med en ’besker’ och jag skall strax bjuda, men dessförinnan vill jag meddela, att jag ej tror att fjärdingsmannens sökande efter lönnkrogar är så allvarligt menat. Han är säkerligen ute på friarefärd och det var ingalunda något lämpligt tillfälle att uträtta detta ärende då mina hjälpkarlar sitter vid bordet.” Nu brast männen i ett våldsamt skratt. Fjärdingsmannen fann sin ställning förtvivlad och flydde utan att yttra ett enda ord till sitt försvar.

Brostorps säteri.

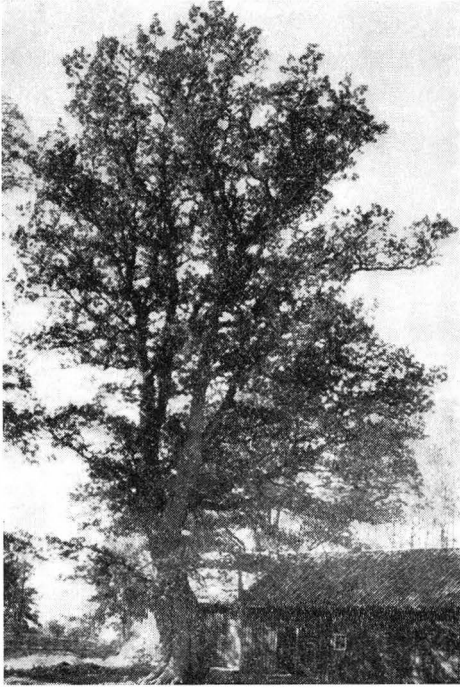
Katarina gick långsamt ut i förstugan, men kom snart in igen och berättade småskrattande att fjärdingsmannen tagit en flaska på hyllan i förstugan. Flaskan innehöll aloe och koleqvint, medicin till en ko, som hade förstoppning. Om nu fjärdingsmannen själv tar medicinen så får han förvisso en magrensning, som han sent skall glömma.

Katarinas stora hobby var kortleken. Dels spelade hon kort med stort intresse och dels spådde hon med korten för manliga och kvinnliga ungdomar, som önskade få veta något i förväg om livets kommande öden. Hon hade ett gott huvud och var mycket intelligent. Hon hade stora kunskaper att av örter tillreda medicin för både människor och djur. Därför var hon van vid att allmänheten både bittida och sent kom på besök.

En mörk höstkväll knackade det på ytterdörren och Katarina öpp-

nade utan att först fråga vem det var och in i förstugan steg fyra starkt berusade drängar eller bondsöner och på fulla personers vis pratade de alla på en gång. Katarina satte sig vid spiseln, tog fram sin stora eldgaffel och syntes med stor omsorg ägna sig åt skötseln av brasan, som brann i spiseln och utgjorde rummets enda belysning. Efter en stunds väntan framförde en av besökarna deras ärende. De ville ha kaffe, brännvin och en kortlek. Men Katarina gav ej något svar utan fortsatte att lägga på mer bränsle i spiseln och eldgaffeln fick ligga i eldmörjan. Till sist syntes tålamodet tryta och den av besökarna, som var mest berusad, ropade med kraftig stämma: "Hör du inte käring att vi vill ha kaffe, brännvin och en kortlek", och för att ge mer eftertryck åt orden tog han Katarina i armen. Hon reste sig som en stålfjäder, tog med sig eldgaffeln och drog sig baklänges till ett hörn av rummet och därifrån kommenderade hon: "Ut härifrån allesamman!". Den av besökarna, som förut fört deras talan förklarade: "Jag tror du är uppkäftig käring", och gick mot Katarina och svängde med armarna. Men hastigare än han kunnat tänka satt eldgaffelns rödeldade horn i hans lår och då han i sitt spritpåverkade tillstånd ej visste vad han gjorde högg han tag i eldgaffeln och fick svåra brännskador i handen. I vild förskräckelse sprang han tjutande och svärande ut på gården, tätt följd av de andra besökarna. Här föreslog han att de borde tända på stugan, men hans kamrater förklarade bestämt att nu ställer vi icke till med ytterligare dumheter. Gumman är trollkunnig och kan lätt sätta på oss sjukdomar och annat elände. Du skall få se att dina brännskador räcker till. Dessutom har Katarina släktingar som kunna anmäla oss för landsfiskalen och då blir vi stämda för hemfridsbrott. Det klokaste vi kan göra är att gå härifrån och ej för någon tala om huru dumt vi burit oss åt. Det tog ej många dagar innan förestående händelse var allmänt känd i bygden och Katarina prisades för både mod och rådighet.

Katarinas stora och varma intresse för ungdomen tog ingen skada av ynglingarnas besök och inga skvallertanter kunde förmå henne att själv tala om händelsen.

I närheten av Brostorp står
Timmele sockens två största
ekar.

Bygdens flickor som ej lyckades klara upp sina kärleksaffärer hälsade gärna på Katarina för att få henne att medelst kortleken skingra det hemlighetsfulla töcken, som omgav deras framtid. Dessa besök voro fullständigt hemligstämplade. Men en kvinna, som varit lyckligt gift i tjugo år meddelade en god väninna att Katarinas spådom räddat henne från ett olyckligt äktenskap. ”Jag kom till Katarina sent en kväll och då ingen besökare var där satte jag mig på en stol utan att säga någonting. Sedan Katarina en stund betraktat mig sade hon: ”Du har ett mycket viktigt ärende. Nu ska vi inte göra oss någon brådska. Jag sätter för ytterdörren och hänger en schal för fönstret och så kokar jag kaffe på färska böner jag fått hem idag.” Sedan de druckit kaffet tog Katarina fram kortleken, som hon blandade med en otrolig fingerfärdighet. Flickan hade icke gett Katarina en enda uppgift vad ärendet gällde, när Katarina började: ”Det är en ståtlig yngling, han är ende sonen till rika föräldrar, han tycker nog om dig, men hans uppriktiga kärlek äger du icke, han är egenkär och självsvåldig och vem som än gifter sig med honom kommer icke hemmet att bli lyckligt, ty han är och förblir en hustryann, dessutom är han feg och opålitlig när det gäller sprit och kvinnor. Du är en alltför snäll, god och kärleksfull flicka för att gå i brudsäng med den man vi båda tänker på. Men i fjärran ser jag en ungersven med trevligt utseende, han är ej rik, men duglig och skötsam med pålitlig och god karaktär. Han har aldrig givit sig tillkänna, men hans kärlek till dig är äkta och ärlig. Leta upp den mannen jag här åsyftar, och finner du honom så går du en lycklig framtid till mötes. Finner du honom ej inom ett år så välkommen hit igen. Denna gång får du ingenting mer veta.”

Inom ett år voro min man och jag förlovade och innan vi firade vårt bröllop reste vi båda till Katarina med en present, som vi tyckte var allt för liten mot vår stora lycka, men som hon tyckte var alltför stor. Vid avskedet såg vi en tår glimma i hennes öga.

I många hänseenden var Katarina en ovanlig kvinna. Hennes omdöme, kunskaper och begåvning voro större än de flesta samtida medmänniskorna ägde. Hon såg vad andra icke sågo och hörde vad andra

icke hörde. Angående hennes förbindelser med andevärlden därom kunna kloka män och kvinnor tvista. Om hon levat på 1600-talet hade hon antagligen blivit dömd som häxa och bränd på bål. Hon hade som alla andra, under vandringen genom livet, både vänner och ovänner som spridde obevisat förtal. Men vad ingen kan ändra är de förutsägelser hon gjort angående kommande händelser. I många vittnens närvaro förutsade hon långt i förväg att kaptensbostaden på Ekarp skulle brinna ned till grunden (detta skedde 1861) och att det boningshus, som uppfördes i det brunns ställe även skulle förstöras av eld. Den sista spådomen har dock icke gått i fullbordan av det enkla skäl att någon kaptensbostad aldrig har blivit återuppförd i stället för den brunna. Även ladugården på Ekarp skulle enligt hennes utsago eldhärjas, detta skedde 1908 genom åkslag som på en gång antände hela ladugården. Hon skulle även ha förutsagt postrånet vid Gammalstorp i Hällstads socken. Detta skedde 1852. Gamla personer, som levde i slutet av förra århundradet, ha berättat många av hennes förutsägelser om dödsfall och sällsamma händelser.

Närboende grannar påstodo att då Katarina mörka höstkvällar var på hemväg från ett besök uti bygden och gick på skogsvägar och ängsstigar så kom en tjänstvillig lyktgubbe och lyste henne med sitt irrbloss så att hon kom rätta vägen hem till sin stuga.

Den 4 juni 1871, då naturen vaknade upp ur den långa vintersömn och stod i sin fågring, gick Katarina Arvidsson över gränsen till en annan värld och tog med sig i graven sina okända kunskaper och dolda hemligheter.

REDVÄGS KOMPANIS CHEFER

SAMMANSTÄLLNING AV

BROR NYGREN

Från indelningsverkets tillkomst 1685 var Ekarp kaptensboställe (intill 1876 års nya lönestat). Kompanitrossbod uppförd på 1770-talet.

Bengt Belfrage kompanichef från 1676. Avsked som överstelöjtnant 1701.

Sten (Trana) *Tranhielm* 11/5 1701—1709. Befordrad till major.

Carl Georg Silfversvärd 15/11 1709—1710. Född på 1680-talet. Förare 7/12 1698, löjtnant 7/7 1703, kaptenlöjtnant 2/9 1709. Deltog i slaget vid Hälsingborg 1710 där han blev sårad och avled i Flänninge 14/3.

Nils Gyllenhammar 3/8 1710—1711. Född 1679, död i Stralsund ?/11 1711. Gift med C. Barfot.

Gustaf (Scharp) *Rutensparre* ?/11 1711—28/6 1716. Befordrad till major.

Ulrik Ludvig von Schwartzenhoff 27/8 1716—1720. Född 1681, korpral vid Gäseneds kompani 1699, furir 27/7 1700, sergeant 22/11 1703, löjtnant 15/3 1710. Avsatt genom krigsrättsdom i Göteborg 1720.

Den 12 nov. 1718 marscherade kompaniet in i ”danske Norige” och belägrade Fredriksten.

År 1719 blev Redvägs kompani 100 man under von Schwartzenhoffs befäl beordrat som fästningstrupp till Carlstens fästning vid Marstrand. Den 15 juli 1719 kapitulerade fästningen för den danske amiralen Tordenskiöld. En soldat, Lars Brunberg, blev sårad. Krigsrätten i Göteborg ”avdömde med tjensten” i januari 1720 kapten von Schwartzenhoff jämte löjtnanterna Carl Munch och Bengt Nyberg samt fänrik Johan Ekman. Kommendanten överste H. Danckwart blev halshuggen.

Från april till 9 aug. 1720 var kompaniet i Göteborg och avgick då över Lerum—Alingsås—Eklanda—Ljung—Hällstad till Timmeled.

Chr. Aron Moritz 5/4 1720—1723. Född 1681. Kapten vid Västerbottens regemente. Major i armén. Död 1740 och begravnen i Grönahögs kyrka. Gift med Christina von Mentzer.

Kompaniet mönstrade i Timmele 14 okt. 1720.

Fredrik Sabelfeldt 1723—9/11 1738 till Grimberg. Född 1672. 1693—1710 befäl vid finska regementet. Överstelöjtnant med kaptens indelning 1720. (Rysk fånge 1710—1722.) Gift med H. C. Pereswetoff-Morath.

Anders Hård 5/6 1739—1/5 1742 till Kila Kolltorp. Född 1686.

Diedrik Wilh. von der Osten genant Sacken 18/8 1742—1746. Född i Kurland 1684. I tjänst vid regemente 1740. Blev ägare av Långared i Murums socken. *Fromholt Joh. Fägersköld* ?/9 1746—26/6 1750 till Winstorp, Sundby, Örneberg m. m., friherre, född 1705. Avsked 1750 med majors titel. Död 1783 25/4 och begravnen i Dalums kyrka. Gift med E. L. von Burgner.

Bengt Lilliehöök (d. ä.) 26/6 1750—24/1 1767. Född 18/12 1719. I krigstjänst 1734, kapten vid Redvägs kompani. Sekondmajor med bibehållande av samma kompani 1762. Död 21/4 1767 på Skarp. Deltog i ryska kriget 1741, var chef för ett fältkompani, sannolikt av Redvägs och S. Kinds samt Gäsene, under kriget i Pommern från 1758. Var regementets riksdagsfullmäktige åren 1760—1761, samt 1765. Gift med C. D. von Blumenthal.

Vid Hoffmanska upproret 1766 var Bengt Lilliehöök sekundmajor. Han sammandrog vid Timmeled Redvägs, N. Kinds och Gäsene kompanier samt förflyttade dem till Mörlanda (19 maj) och Borgstena.

Carl Fredrik Baalack 7/7 1767—3/5 1769. Född 1719 (1716). Volontär 2/12 1734. Död 3/5 1769.

Gabriel Stjernsparre 12/12 1769—28/11 1770. Född 30/1 1724. Tjänstgjorde i preussiska armén till 1762. Vid regementet 1767. Majors avsked 28/11 1770. Död 18/11 1778 i Örebro. Gift med N. C. Monthan.

Otto Gustaf Baalack 5/7 1771—26/11 1777. Född 1722. I krigstjänst 1736. Avsked 26/11 1777.

Johan Ludvig Cederstråle 3/12 1777—19/3 1783, till Ekedal. Född 8/6 1736. Volontär 1751. Avsked 19/3 1783. Död 26/6 1783 på Ekedal. Gift med H. C. Mannerfelt.

På Lena hed i Timmeleds socken hölls regementsmöte 1781.

Svante Lindhe 19/3 1783—14/12 1785. Född 11/8 1735. I krigstjänst 1755 vid Kalmar regemente och senare vid Skaraborgs. Till regementet 16/3 1782. Avsked 14/2 1785. Död 19/7 1795.

Johan von Utfall 1785—1787. Blev utnämnd till överste vid regementet.

Carl Georg Falkenberg 9/10 1787—20/4 1796. Född 10/5 1753. I tjänst vid I 15 1768. Major i armén 1790. Avsked 20/4 1796. Död på Bottorp i Skara 18/4 1805. Gift med B. H. Lench.

Hans Cristoffer Frölick 20/4 1796—11/11 1807. Greve. Född 15/1 1760. Fänrik vid I 15 1776. Död 11/11 1807 på bostället Ekarp.

Erik Magnus Edenhjelm 15/8 1809—1822. Född 1776. Fänrik vid I 15 1783. Tredjemajor 14/7 1812. Överstelöjtnant i armén 1814. Avsked 3/4 1822. Död 7/8 1826 på Segloraberg. Ogift

Åren 1812—1822 kallades Redvägs kompani för Tredje majorens kompani. Stabskaptenen vid denna tid voro:

Adolf Sabelfelt 1812—1819.

C. G. von Hackwitz 1819—1822.

Hackwitz var 1814 kommenderad med I 15 beväring till Göteborg. Dylik kommandering förekom även 1812 och 1813.

Torger M. Schotte 17/5 1822—1828. Född 1782. I tjänst vid I 15 1803. Avsked 26/6 1836. Död 20/10 1860.

Johan Jacob Lövenström 17/5 1828—28/6 1836. Född 1787. Son till Johan Jacob Ankarström. Gift med N. G. Helander.

Claes Samuel de Frese 1836—3/2 1845. Född 9/5 1793. Avsked 3/2 1845. Gift med C. C. Sundler.

Johan Filip Fägersköld 10/4 1845—21/6 1847. Friherre född på Vinstorp 28/5 1795. Avsked 21/6 1847. Gift med B. F. C. Carlström

Johan Leonhard Belfrage 1847—19/9 1851. Född 28/9 1800. Avsked 19/9 1851. Död i Vadstena 26/8 1853. Gift med D. M. Wång.

Bernhard Ludvig Reinholt Ingelotz 21/10 1851—7/9 1858. Född 21/6 1817. Död 1866. Gift med H. C. C. Klingspor.

Karl Mauritz (Moje) Wästfelt 7/12 1858—19/7 1864. Född 18/4 1818 i Seglora socken. Volontär vid I 15 1834. Avsked 1868. Med regementet till Danmark 1848. Gift med Sofia Sjöcrona.

Gustaf Swedenborg 1864. Född 2/11 1825. I tjänst vid I 15 1841. Avsked 1878. Gift med C. D. S. Rosenberg.

Arvid Fredrik Lönnroth 1864—1867. Född 1823. Avsked 1879. Död 1880. Lönnroth var en god djurmålare. Gift med C. E. S. Adelsköld.

Axel Leijer 10/5 1867—1879. Född 20/9 1826. Transport till I 15 1848. Avsked 1879. Död i Skara 1909. Gift med E. C. S. Swedenborg samt sedan med v. Zweigbergk.

Tage Julius Engelbert Silversköld 8/8 1879—23/4 1888. Född 13/11 1836 vid Engelholm. Transport till I 15 1857. Avsked 23/4 1888. Gift första gången med A. E. Wiencher samt andra gången med A. N. E. Bartholdi.

HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I VÄSTERGÖTLAND OCH PÅ DAL

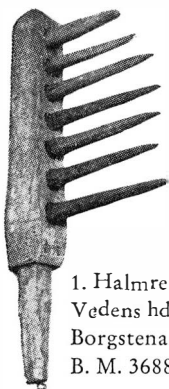
AV

KARL MATTISSON

Sommaren 1955 företogo vi en resa genom Halland, Dalsland, Västergötland, Småland, Blekinge och Öland. Ändamålet med resan var att idka fältstudier beträffande det sydsvenska bindetaket inom dessa landskap, för vilket ändamål vi erhållit ett anslag från Humanistiska fonden. Genom utsändande av frågebrev till lämpliga personer inom de ifrågavarande landskapen redan från och med 1947, hade vi förskaffat oss en ganska grundlig kännedom om bindetakens förhållanden i de nämnda landskapen. Det är resultaten av dessa undersökningar som ligga till grund för dessa anteckningar.

I Västergötland och på Dal finnas tre slags halmtak: det obundna halmtaket, revade tak och det bundna halmtaket. Det obundna halmtaket har nederst vid öfsen tre lager bundna kärvar, sen lägges alns-tjockt med halm, och ovanpå den kommer så ett system av lodrätt förlöpande stänger, som tjäna till skydd mot väder och vind. De äro försedda med en tvärgående, sammanhållande slana nertill. De revade taken, rivetaken, bestå av lager av halm på ett läktverk av rätt grova balkar. Halmen är med sin övre del virad kring dessa, och bildar fjällformigt varandra täckande lager. Bindetaken bestå av halm eller av vass, som bundits med vidjor, snören eller ståltråd fast vid ett underlag av läkten. Det är dessa som bli föremål för den följande framställningen.

Materialet till halmtaket — i det följande betecknar halmtaket alltid bindetaket — är vanlig långhalm av råg. Även vete kommer

1. Halmrepa,
Vedens hd,
Borgstena sn.
B. M. 3688

någon gång till användning. Vass var förr säkerligen vanligare än nu. Och säv förekommer någon gång men huvudsakligen på bodar och smärre byggnader.

Endast den bästa råghalm är användbar. Så länge man svedjade ansågs svedjeråg bäst. Den var lång och ogräsfri. Numera får man använda sig av den "vanliga" rågen. Den skördas på vanligt sätt, bindes i kärvar om 1—2 punds vikt och ställes på logen eller slindret, med tillräckligt avstånd mellan kärvarna för att katten skall kunna göra sin plikt. Före användningen måste den genomgå en omständlig reningsprocedur, som kan försiggå antingen i samband med skörden eller efteråt eller ock i samband med taktäckningen. Den tillgår så att sädeskärven öppnas. Sedan tar man den i små fättar som dras flera gånger genom en halmrepa (Fig. 1), varvid korta och avbrutna strån jämte allt ogräs avlägsnas. Dessa fättar läggas sedan tillsammans till en stor kärve som förses med två band och ställes undan till förvaring på lämpligt ställe. En dylik stor kärve kallas stuka (Fig. 3).

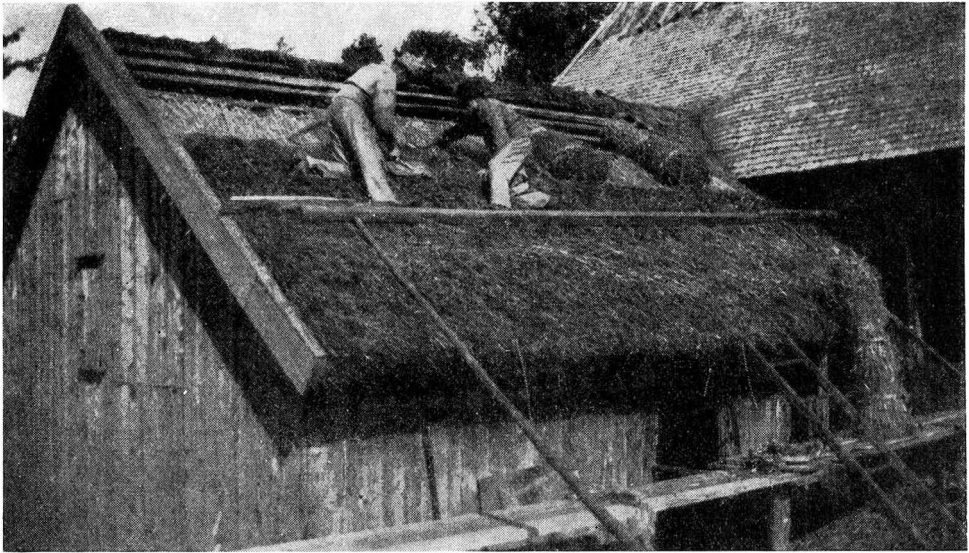
Vi kommer så till själva täckningen. Innan denna börjar, vidtages vissa förberedande åtgärder. En ställning uppföres vid den byggnad, där täckningen skall äga rum. Först borras hål i väggbalkarna, lagom stora för de störar som skola bära upp ställningen för de bräder, på vilka täckarna skola vistas medan öfsen lägges. Dessa störar, som skola vara bortåt en meter långa, vila med sin inre del i dessa hål, med yttre delen i klykor som bildas av tvenne lagom grova träslanor vilka stå på marken (Fig. 2). Ställningen skall ligga ungefär en halv meter nedanför takremmen. Vidare skall anordnas takstång, täckeboom. Den utgöres av en granslana av ungefär 5×5 tums grovlek, så stark, att taktäckaren kan vistas på den medan täckningen pågår, och av tillräcklig längd. Den bör dessutom vara skradd på alla fyra sidorna. Den lägges upp när öfsen är lagd och är upphängd i två eller tre linor eller länkar i ett par störar, som räcka åtminstone en dryg meter över taket och äro fästade vid nocken ovanför översta läktet (stången) på

2. Halmtak under omläggning. Till höger nytt tak, till vänster skoning (halvsulning). Man ser ställningen och stegen. Vilske hd. Gökhem sn. Foto Nord. museet.

den sida av taket som skall täckas, och mot undre sidan av motstående sidas läkt. Vid mindre byggnader vilar denna täckebom ofta på långa störrar som stå på marken och med övre ändan i hål i täckebommens undersida. (Fig. 3.) De stå vid täckningens början en bit ut på marken från byggnaden och i mån som de flyttas inåt mot denna höjes så täckebommen. Ibland har denna täckebom formen av en stege, och en verklig sådan kan även i nödfall användas.

Så kunde själva taktäckningen börja. Taktäckaren vistades på ställningen och hade fått ditupp allt behövt material. Detta bestod av korta kärvar först, av ca 20 cm diameter. De kallades öfsalockar (viskor) och hade ordnats på förhand. Man skar med en lie av de lagom stora kärvarna på mitten sedan denna försetts med ett extra

3. Halmtak under täckning. Man ser gångåsen med markstöd, ställningen med en stuka stående och avtagna halmband. På gångåsen t. v. täckmästaren med rakan, t. v. bakom honom skymtas bindstaken och t. h. om honom bindaren och tvenne stukor, liggande.

Kinds hd. Tvärreds sn. Foto förf.

band längre upp, och fick på detta sätt två smärre kärvar. Man kunde även använda s. k. skärkista, en gammaldags hackelsemaskin, för detta ändamål. Dessa kärvar lades på öfsen, som ofta hade försetts med en kantställd bräda, öfsabrädet, vilken fästats provisoriskt just så långt ner, som öfsen skulle nå. Lockarna packades tätt tillsammans. Man lade ut ett litet antal, exempelvis tre stycken, med början från höger vanligen, lade över dem en täckspröt, och band. I forna dagar bands med vidja, vanligen björkvidja, efter sekelskiftet med galvaniserad järntråd nr 17—19. Bandet lades om läkte nr två nerifrån. I första läktet bands i allmänhet icke, det skulle enbart tjäna som stöd för öfsen. De tre nedersta läkten lågo nära varandra, först det fjärde kommer på normalt avstånd, 14 tum, från det föregående. Sedan första bandet öfsalockar lagts, lägges eventuellt ett andra band med något längre lockar som bindas i tredje läktet, men de skola nå ner

4. Ryggningshalm hissas upp. Vilske hd. Gökhem sn.
Foto Nord. museet.

till öfsen. Nästa band lägges också ner till öfsen, men består av kärvar av full längd som slås upp med täckevrakan 14 tum (om nu sådan användes). Då nu denna brea, detta lager, lagts upp, lägges täckebommen upp, och sen fortsättes täckningen upp till nocken. Här lägges sista bandet på näst sista läktet. Halva kärven räcker då upp över takåsen; den böjes över på nästa sida och bindes där ner med takspö och vidja. Och sammaledes förfares då täckningen på nästa sida når upp till nocken.

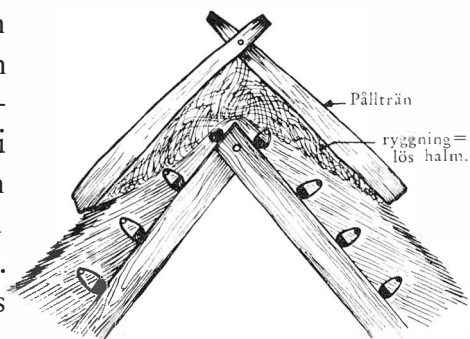
Täckevidjans behandling förtjänar ett särskilt omnämnande. Till täckevidjor användes skott av björk, vide, sälg och annat, som kunde vara lämpligt (ex. kluvna granrötter). De skulle i tjockändan vara av storlek som en mans tumme. Denna tjockända sattes under foten.

Man vred sedan vidjan duktigt från spetsen tills hela vidjan sprack. Den kunde sedan förvaras till användandet men måste dessförinnan läggas i blöt någon dag eller ligga i vatten till dess. Det var gamlingar som hade till biförtjänst att skära vidjor. De betingade vid sekelskiftet ett pris av fem kronor per tusen styck.

Ryggnigen (mörningen) utföres på följande sätt. Vanlig råghalm som passerat tröskverket breddes ut i tjockt lager och packas på uppåt i en spets och åtminstone en meter neråt sidorna (Fig. 4). Sedan placeras pällträn över. Dessa äro 1,5—3 meter långa, barrträn vanligen, men även andra träslag, t. ex. asp, går bra. Ek förekommer ej. De borrades förr i övre ändan och förenades med en träpinne. Numera spikas de vanligen (Fig. 5). På sina håll använder man tre meter långa pällträn och på vissa ställen har man det yttersta paret pällträn vid båda gavlar lika långa som vindskidorna. Dessa trän kallas utelliggare. Detta förekommer framför allt i norra delarna av Älvsborgs län och Skaraborgs län. (Fig. 6 och 7.)

Vindskidorna böra vara breda. De försågos förr med hål för täcke- spröten, men det är längesedan bortlagt. En och annan äldre person har dock sett sådana hål. Upptill där vindskidorna gå samman är ofta fastsatt en liten särskilt formad brädbit som skjuter en bit upp, den kallas skatskräcka. (Fig. 12.)

Sedan man nått upp till nocken med täckningen och ryggnigen är lagd, räfsas hela taket försiktigt med träräfsa under samtidigt nedfirande av täckebovmen och på många ställen under förnyad bearbetning med täckerakan. Räfsningen anses mycket viktig för att få alla stråna riktade neråt. Snedriktade strån ge regnet tillfälle att tränga in i taket. Har icke öfsen blivit vidgjord förut så göres detta nu. Den hugges av med yxa, d. v. s. yxan hålles vanligen uppåtriktad

5. Ryggnigen, schema.

6. Pällträ. Dalsland, Håbol sn. Foto förf.

under halmen och man slår med en brädbit eller ett särskilt trä, s. k. klappträ, ovanpå halmen mot yxan. Detta kan ske med eller utan hjälp av ett ovanpå halmen utspänt riktsnöre.

Taktäckningen äger rum på våren, före skörden, eller på hösten, sedan alla skördebestyren äro över. Två man behövas för arbetet. En breder halmen, han är den s. k. täckemästaren och sköter även rakan, en binder. Är det dålig tillgång på folk kan en man stå för det hela. Är det fråga om ett större bygge, så kan en mästare ha tvenne bindare och ett varierande antal medhjälpare.

Bindningen tillgår på följande sätt. Sedan kärven brets ut och slagits upp av taktäckaren kommer bindaren. Han fattar vidjan och skjuter dess spetsade ände nedanför sprötet och underliggande läkt genom halmen. Med högra handen gräver han samtidigt en lucka genom halmen ovanför sprötet och fattar nu vidjan och drager den runt läktet upp genom halmen. Sedan snor han samman de båda ändarna ovanpå sprötet till en knut under samtidig kraftig åtdrag-

7. Halmtäckt ladugård med långa pällträ. Ögärdet, Liared sn, Redvägs hd. Foto I. Vallin.

ning, varvid halmen pressas samman mellan läkte och täckspröt samt fäster knuten under detta. På sina håll använder man en särskild spak, bindstaken, till att öka pressen. Den föres in under läktet ovanför och tryckes ned med armbåge eller knä på nedre delen. Närmare om den framdeles. Somligstädes, ex. i Molla, Gäsene härad och i Grovare, Äs härad, hade man bindaren på insidan av taket. Han stack vidjan inifrån ut genom taket där den fattades av mannen utanpå taket och av honom stacks runt sprötet tillbaka in genom taket där vidjans båda ändar sammanvredos och fästes bakom läktet.

Bindningen har sannolikt skett medelst vidja sedan urminnes tid. Visserligen föreligger uppgift att man använt hysing och nål i Värmland omkring år 1750. Sen har man emellertid icke hört vidare om bindningsättet förrän mot slutet av 1800-talet, då man allmänt band med vidja. Naturligtvis kan man icke förneka, att hysing, tjärtåt, hållit sig kvar till våra dagar. Men i södra delarna av Älvsborgs län synes denna teknik ha tillkommit under detta århundrades två första

8. Insidan av halmtak. Man ser vidjebanden. Ögärdet, Liared sn. Redvägs hd. Foto I. Vallin.

årtionden, då den efterträdde vidjan där för att sedan så småningom lämna plats för den galvaniserade järntråden.

Nästan överallt har man övergått till att binda med järntråd. Man har två metoder att välja mellan. Den ena liknar den gamla metoden med spröt och vidja — man låter helt enkelt järntråden ersätta vidjan. Och många hålla fast vid den, särskilt vid nytäckning. Man använder nål av trä eller metall. (Fig. 9.) Den andra metoden är den med fortlöpande söm. Järntråden fästes vid vindskidan eller runt läktet. Sedan stickes nålen upp genom halmen och man tager ett näst 20—30 cm långt, sticker nålen genom halmen och låter den komma upp på andra sidan om läktet men några cm längre tillbaka. Sedan tager man nålen under föregående näst och fortsätter vidare framåt på detta sätt. Man använder icke spröt. Denna metod användes alltid vid skoning av tak, d. v. s. täckning av ett gammalt tak som får ligga kvar. Och en särskild nål användes vanligen. Den har formen av en skyttel (Fig. 9). Vid denna metod kräves en man på takets insida för att sticka ut

nålen. Han kallades bakstickare. En gammal primitiv metod, som mångenstädes användes, är att fästa en enkel tränål på spetsen av en stång och låta bakstickaren sköta denna från golvet eller en särskild ställning inuti byggnaden. I regel föres då nålen upp nedanför ett läkte, tråden trådes i av bindaren ovanpå taket, nålen drages så ner och stickes omedelbart upp ovanför läktet. Uppkommen avklippes tråden av bindaren med en liten sax och bägge trådarna sammanknytas.

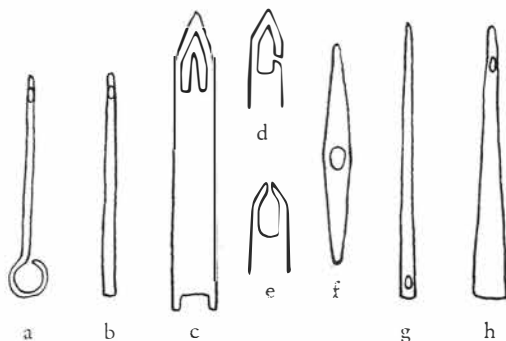
Täckevrakan eller täckvrakan är ett redskap, som använts så långt man minnes tillbaka. Den består av en platta, försedd med räfflor eller små hål på undersidan, och tjänar till att slå upp, driva, halmen. En kärve placeras på täckan, bandet öppnas och halmen breddes ut med händerna samt jämnas samtidigt uppåt ett läktmellanrum, vanligen 14 tum. Detta kan ock med fördel göras med vrakan. Denna hålles då så att räfflorna ligga i takets längdriktning. Den föres så uppåt i takfallets riktning, halmstråna fattas av räfflorna eller hålen och föras uppåt. Detta sker så länge, tills stubbens yta sammanfaller med takfallet och samtidigt fått lagom storlek d. v. s. 14 tum. Vrakans storlek varierar mycket. Längden kan vara upp till 60 cm, bredden upp till 40 cm. Mestadels finnes ett handtag på översidan, på mitten eller åt ena ändan, ofta snedställt, eller ett långt skaft, ibland diagonalställt. Täckevrakan synes ha en tendens att närma sig den kvadratiske formen ju längre norrut man kommer. Så är fallet i Skaraborgs län och på Dal. I Älvsborgs län varierar däremot formen högst betydligt. Smala, långa former omväxla där med kortare och bredare, allt under det att vrakan behåller sin typ av enhandsredskap, alltså med handtag eller kort skaft. (Fig. 10 B—D.) I Kalv, Kinds härad, förekommer en vraka med dimensionerna 15x30 cm plus kort skaft. Arbetssidan är korsvis skårad ”för att få fatt mot halmstubben”.

På ett annat ställe i Kinds härad, Borås Museum nr 3151 b, förekommer en raka med både hål och räfflor. Hålen äro inskränkta till den perifera 1/4 av ytan. (Fig. 10 D.) Ett dylikt fall hava vi även från Öland. Hålen äro där lokaliserade till yttre 1/3 av rakan. Man kan

BINDNÄLAR OCH SKYTTLAR

Skaraborgs län

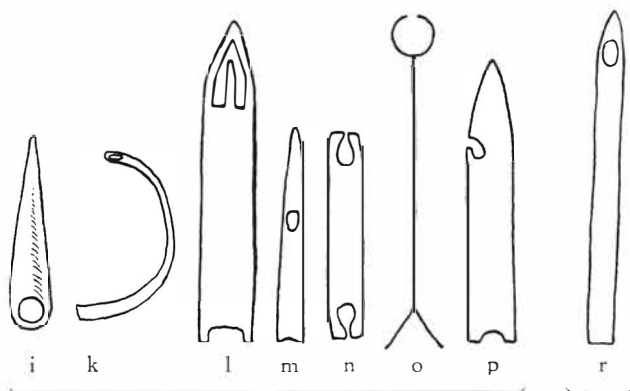
- a. Vartofta { Yllestad
- b. { Daretorp
- c. Gudhem, Stenstorp
- d. Vadsbo, Hjärstad
- e. Laske, Tråvad
- f. Viste, Främmestad
- g. Kinnefjärding, Källby
- h. Viste, Levene

Skaraborgs län

Älvsborgs län

- i. Kind, Kalv
- k. Mark, Istorp
- l. Mark, Istorp
- m. Gäsene, Molla
- o. Kulling { Tumberg
- p. { Remmene

Älvsborgs län

Dal

Dal

- r.

s. bindstake

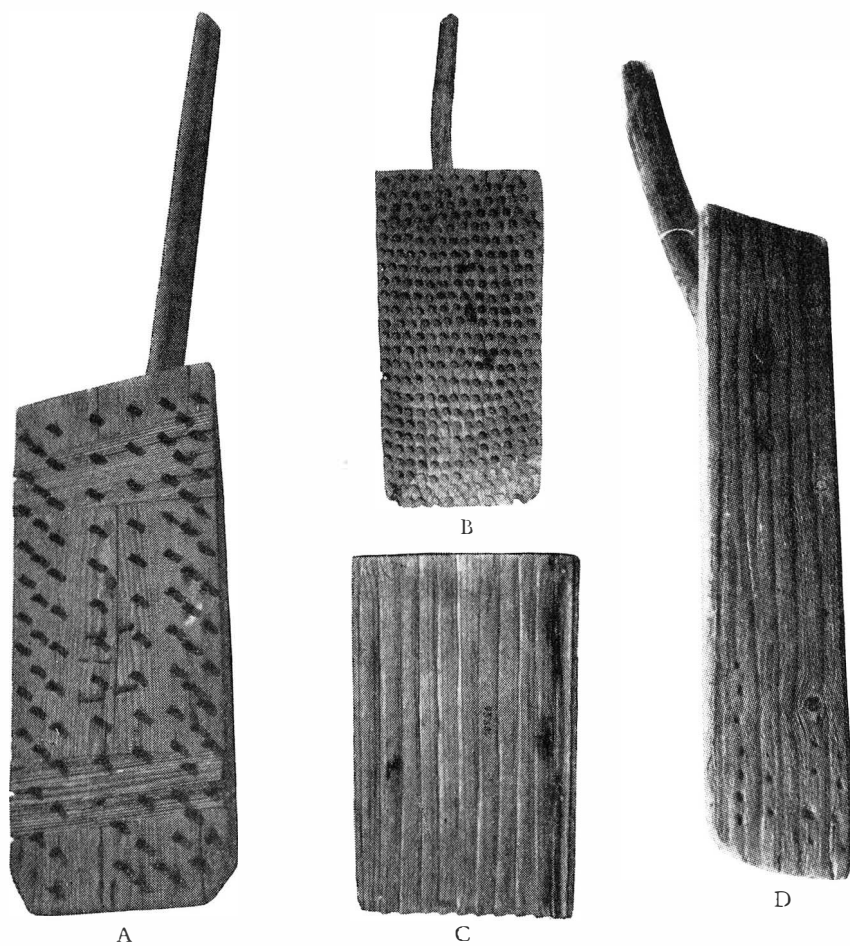
9. Redskap för bindning av halmtak: nålar, skyttlar och bindstake.

förstå detta arrangemang: genom att placera hålen på detta sätt har man velat säkra sig mot att halmen (vassen) glider å denna del av rakan. Ett originellt fall av vraka skildras från Fredsbergs socken i Vadsbo härad. Den består av en bräda, 50x22,5 cm plus ett skaft 86 cm, fäst på mitten av brädan. Arbetssidan är fullkomligt slät, men tätt besatt med knappt tumslånga spikdubbar, snarast som häst-

skosöm. De äro alltså något platta, sitta fullt regelbundet i åtta rader så att dubbarnas plana yta är vänd vinkelrätt mot redskapets rörelseriktning under arbetet. Redskapet synes ha varit mycket verkningsfullt. Detta exemplar är det enda vi mött bland flera hundra. Tillverkaren, en snart 80-årig man, säger att denna typ har varit så länge han minns, och att han har sett ett bräde av samma typ i sina pojkår. Ett liknande ha vi sett på Själland, det var emellertid avsevärt mindre. (Fig. 10 A.)

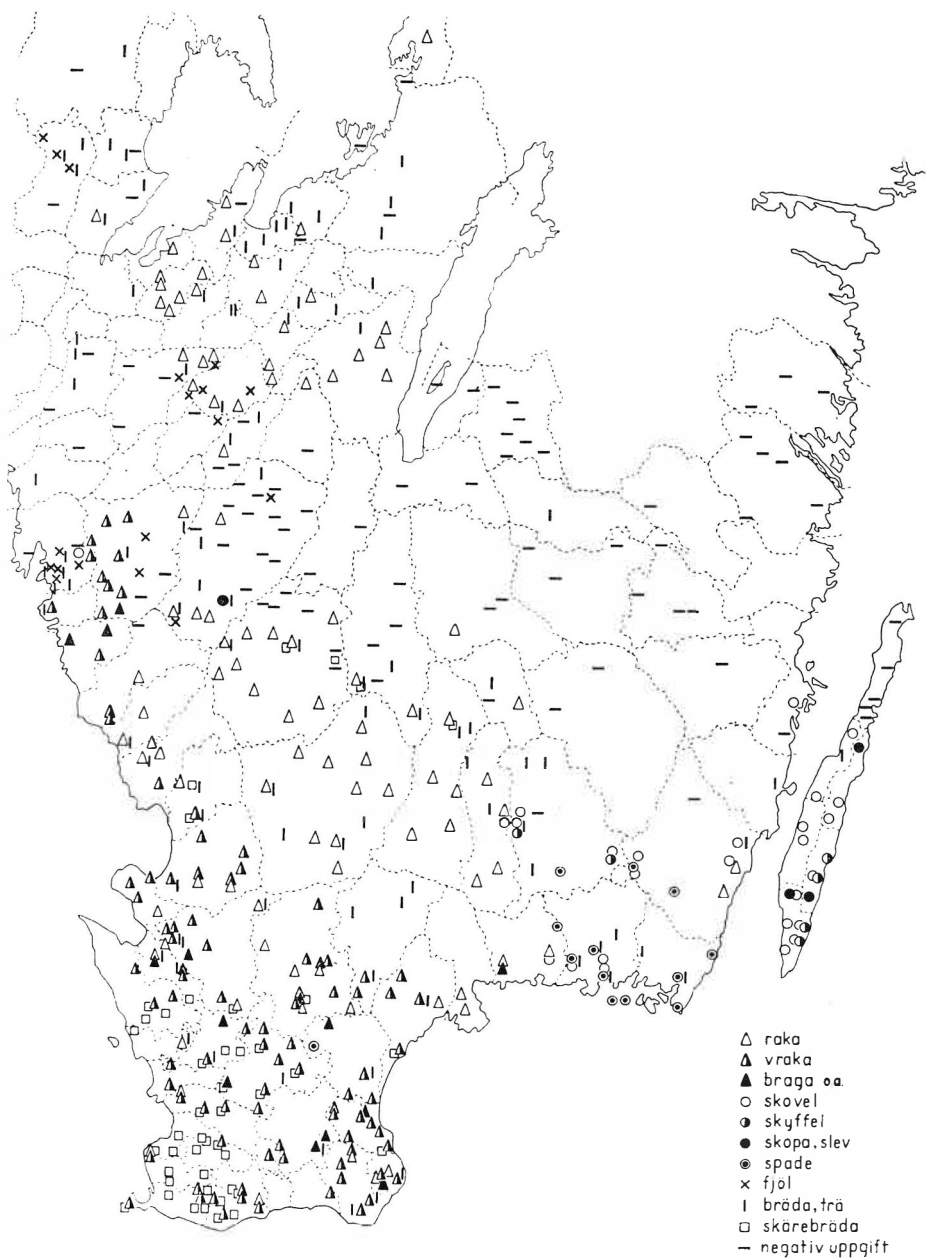
Vi ha tidigare fastställt, att gruppen hålade vrakor bildar en begränsad enhet inom landskapen Småland, Halland och Västergötland. Norra gränsen för detta område utgöres av Värö, Olmevalla, Fjärås och Förlanda i Halland, Tostared, Sätilla, Hyssna, Kinnarumma, Skephult, Roasjö i Västergötland, östra gränsen av Burseryd, Sandvik, Gryteryd, Långaryd och Färgaryd i Småland samt södra gränsen av Simlångsdalen och Snöstorp i Halland. Det vill dock synas, som om den tidigare gått längre åt söder. Vi ha nämligen uppgift om att hålade vraka har förekommit i Knäred. Detta område för den hålade vrakan har tydligen varit stätt i tillbakagång.

Vad beträffar vrakans benämningar, så förekommer i Marks härad i västra delen vraka och braga (brascha) längst i söder, i hela Västergötland i övrigt raka, även i Sundals härad på Dal. Benämningen täckefjöl förekommer i Marks och Kinds härader, vidare i Vedens, Gäsene och Kullings härader samt i Valbo härad på Dal nära norska gränsen. Huruvida benämningen funnits i Norge har ännu ej kunnat fastställas. Men bindetak har förekommit där. Täckkebräda är en ganska vanlig benämning på täckkevrakan och förekommer, vill det synas, med en viss grad av anhopning kring de ställen, där täckefjöl förekommer. Andra benämningar som förekomma äro räfflad bräda, driv-, klapp-, slag-, stött-, tak- och valkbräda, klapplapp, klapp-, pack- och takträ, karda och slev. De äro tämligen lättförstådda allesamman. Det sista, slev, är angivet såsom svar på en förfrågan från Nordiska museet av C. Eder Andersson, Mjögäck, välkänd för denna årsbokens läsekrets.

10. Täckevrakor: A Vadsbo hd, Fredsbergs sn, B Kinds hd, B. M. 3151 a, C Vedens hd, Borgstena sn B. M. 3534, D Kinds hd B. M. 3151 b.

Ett annat redskap, som användes mångenstädes, är bindstaken (andra namn inom Älvsborgs län: binneval, prurn, spak, prässpryl, bonnkäpp, inom Skaraborgs län: tryckstake, latförk, vågstång, täckknepel, vågfork, vågsväng, pryl, knåkepåk, stake, spännare, bindkäpp, tryckpåk). Den består av en stake av olika längd, ca 1,5 meter. Den föres genom halmen uppåt under ovanför liggande läkte. Genom

11. Täckevrakans huvudbenämningar i södra Sverige.

tryck på dess nedre del kan ett kraftigt tryck utövas mot den underliggande täckkäppen under bindningen. Staken är i sin övre del något svängd uppåt för att fatta om ovanför liggande läkte och ett stycke nedåt försedd med en klack på undersidan, som fattar just nedanför täckkäppen. Härigenom hindras förskjutning mellan dessa delar under bindningen, och denna blir perfekt. (Fig. 9.)

Ett annat redskap är klappbrädan för öfsen. Ofta var det en bräd-bit vilken som helst, ofta var det fråga om ett redskap bestående av platta och skaft. Skaftet var väl vanligen tillhugget vid plattans ena ända, ibland var det påspikat plattan.

Något egentligt taktäckarskrå fanns inte. Det var folk av varje-handa yrken, som hade förskaffat sig praktisk erfarenhet om hur ett tak lades, som mest anlidades då det gällde takläggning. Mest klarade lägenhetsägaren själv sin takläggning.

Klädseln för taktäckaren rättade sig efter årstid och väder. Viktigt var att han hade skor, som ej gled på underlaget. Arbetslönen var den för arbetsfolk vanliga. Kvinnor användes vid taktäckning endast vid iordningställandet av halmen.

Tabell utvisande halmtakens frekvens i % av samtliga uthustak omkr. år 1900, 1930, 1940 och 1950 (enligt olika ortsmiddelares uppskattning).

I. ÄLVSBORGS LÄN — VÄSTERGÖTLAND

Omkring år	1900	1930	1940	1950
Marks härad				
Grimmared	100	—	5	1
Karl-Gustafs	—	—	—	—
Kungsäter	50	10	5	0,1
Horred	—	—	75	—
Istorp	90	50	30	0
Torestorp	75	10	0	0
Öxabäck	—	0	—	—
Berghem	allm.	—	—	få
Surteby-Kattunga ..	75	30	20	10
Tostared	allm.	—	—	25
	(25—50)			
Kinna	ett fåtal	0	0	0
Sätilla	70—80	—	—	—
Hyssna	30	1—2	1—2	1/2

Omkring år	1900	1930	1940	1950
Skephult	3	—	—	—
Kinnarumma	5—7	—	—	—
	(år 1890 10)			
Kinds härad				
Älvsred	75	15	5	0
Mårdaklev	80	15	8	2
Kalv	80	25	7	1
Mjöbäck	mycket vanligt till slutet av 1800-talet, sen ej			
Häcksvik	100	—	29	0
Häcksvik	50	2	0	0
Östra Frölunda	—	—	—	0
Sjötofta	har funnits			
Mossebo	tidigare funnits, ej på 50 år band av granrötter, ibland kluvna			
Orsås				ej
Tranemo				ej
Redslared	började komma ur bruk i slutet av 1800-talet			
Redslared	funnits förut			
Svenljunga	funnits förr, ej sista mansåldern			
Roasjö	enstaka förekommit tidigare			
Sexdrega	—	—	—	0
Hulared	enstaka	—	—	ej
Nittorp	—	—	—	inga
Hillared	—	—	—	inga
Långhem	—	—	—	ej sett
Ölsremma	—	—	—	ej
Finnekumla	—	—	—	ej
S. Säm	25	0	0	0
	10	enstaka	0	0
Gällstad	—	—	—	—
Dannike	skall ha funnits			
Tvärred	—	—	—	ej
Tvärred	8	2	1	1/2
Vätile härad				
Lerum	—	—	—	—
Bollebygds härad				
Vedens härad				
Tämta	dylika tak försvunno redan för 75 år sedan			
Borgstena	10	—	—	0
Borgstena	ej nytt halmtak senaste 50 åren			
Gäsene härad				
Molla	50	boningshus sällan enstaka		5
Molla				
Od	50	—	—	0
Asklanda	50	22	12	2
Ornunga	50	20	10	0
Alboga	75	8	5	2
Ås härad				
Toarp		ej i mitt minne		0
Åspered		ej i mitt minne		
Rångedala	10	1	1	1
Rångedala	högst 2	inga	—	—

Omkring år	1900	1930	1940	1950
Varnum	—	—	inga	—
Murum	—	det sista	försvann för 40 år sedan	—
Grovaré	15	—	0	0
Redvägs härad				
Gullered	—	ett tak fanns för 20 år sedan	—	—
N. Åsarp	—	förr mycket, nu enstaka	—	—
Ale härad				
Nödinge	—	Omkring 1820 lades tak av vass över källarvinden	—	—
Starrkärr	—	på 1800-talet halmtak bundet med band av vriden halm	—	—
Kilanda	—	äldre personer ha ej minne av halmtak	—	—
Skepplanda	S 25	5	2	1½
Lödöse	80	—	2—3	1
Hålanda	—	—	—	0
Hålanda	—	halmen användes till foder under första världskriget	—	tegeltak mest
		därför ej nya halmtak		
Kullings härad				
Hemsjö	—	högst ett 10-tal	—	—
Siene	—	mager jord ej råd att täcka, endast foder	—	hackelse
Långered	—	—	—	?
Kullings-Skövde	100	50	2	—
Tumbergs	—	—	—	—
Vårgårda	—	—	—	—
Vårgårda	—	—	—	—
Remmene	100	30	20	10
S. Härene	—	—	—	—
Tarsled	60	15	6	5
Flundre härad				
Bjärke härad				
St. Mellby	—	—	—	—
Väne härad				
N. Björke	—	vanliga	—	sällsynta
Västra Tunhem	—	1870 början spån — sämre än halm — därför halm igen sen kom tegel. Endast få halmtak kvar nu	—	—

II. SKARABORGS LÄN

Omkring år	1900	1930	1940	1950
Vartofta härad				
Habo, Mullsjö	—	1880—90 återtog halmtaket av många som övergått till sticktak. Senare ha tegel och andra tak kommit	—	—
Yllestad	80	25	10	10
Suntak	—	—	—	—
Daretorp	—	nästan allmänt	—	mycket få
Acklinga	30	—	—	inga
Agnetorp	S 10	3	1	0
Vista härad				
Främmestad	75	—	—	ett 10-tal
Främmestad	—	—	—	5
Bäreberg	95	2	1	1

Omkring år	1900	1930	1940	1950
Malma	75	35	10	5
Trökörna	—	—	—	1
Tengene V	100	25—40	5—10	4—5
Levene	40	10	—	5
Barne härad				
Ryda	nästan alla	10	—	5
Ryda	100	50	20	10
Laske härad				
Tråvad	85	60	50	30
Långjum	—	75	35	25
Vilske härad				
Jäla V	75	20	10	0
Grolanda V	de flesta	—	—	50
Grolanda	85	50 (0)	35 (1)	30 (2 vass)
Gökhem	95	75	50	25
Vilske-Kleva V	80	30	20	15
Åse härad				
Karaby	90	50	35	25
Skånings härad				
N. Vånga V	95	75	60	50
Skallmeja	95	75	60	50
Händene	60	40	30	20
Gudhems härad				
Friggeråker		förekommer sparsamt		
Stenstorp S	75	25	—	5—10
Bjurum V	90	20	10	4
Sätuna V	80	40—45	25	15
Valle härad				
Kåkind härad				
Hagelberg	70	25	15	10
Källands härad				
Mellby S	80	50	40	30
Råda, Åsaka	95	60	15—20	10
Rackeby	—	—	—	20 stycken
Sunnersby	50	10	—	2
Otterstad	allmänt tidigare, sen 60—70 år spån, tegel etc.			
Kinnefjärdings härad				
Hovby	knappast täckts halmtak på helt nybygge på 50 år			
Hovby	80	50	40	40
N. Härene	—	50	40	30
Sävare	—	—	—	30
Sävare	75	45	—	30
Källby S	90	50	40?	30
Husaby	—	—	—	—
Kinne härad				
Vättlösa	70	50	40	25
Ledsjö	75	30	20	15
Holmestad	90	—	80	70
Österplana	ej bundna tak		80	—

Omkring år	1900	1930	1940	1950
Vadsbo härad				
Väring	50	40	30	vet ej
Väring	20	—	0	0
Horn	—	—	—	—
Götlunda	5	—	2	—
Hjalstad S	50	15	15	10
Fredsberg	100	70	40	20
Torsö S	100	—	nu mest spån	
Amnehärad	50	—	—	1 knappt

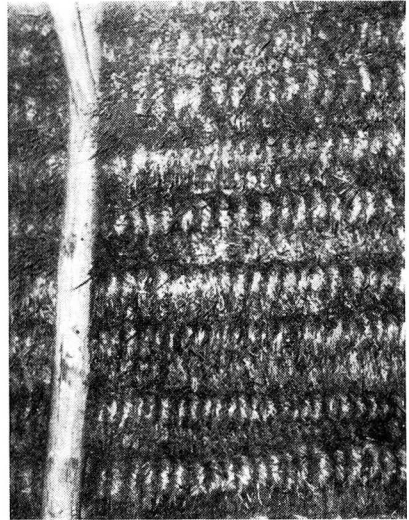
III. ÄLVSBERGS LÄN — DALSLAND

Omkring år	1900	1930	1940	1950
Sundals härad				
Frändefors	allmänt	—	—	10
Frändefors	70	30	25	20
Bolstad	100	30	15	10
Grinstad	sista taket lades för 35 år sedan, nästan inget kvar			
Valbo härad				
Odeberg	—	—	20	tegel ovanpå
Högsäter	90	70	40	40
Rännelanda	95	70	50	25
Rännelanda	talrikt	—	ej nya på 10—15 år	
Lerdal	100	50	20	10
Järbo	100	95	90	—
Nordals härad				
Gunnarsnäs	10	—	3	1—2
Gunnarsnäs	—	—	—	—
Holm	halmtak sen uråldrig tid			
Holm	avtagit mycket			
Dalskog	75	25	10	5
Vedbo härad				
Häbol	—	—	—	—
Laxarby	förr mycket vanliga — ej numera			
Torrskog	vanliga förr — vika för sticktak — enstaka lägges än			
Tössbo härad				

Från och med sekelskiftet, kanske något tidigare, har en minskning inträtt i halmtakens frekvens. Och denna har förekommit såväl i Västergötland som på Dal och drabbar alla former av halmtak. För bindetakets del framgår den av tabeller I—III. Dessa äro av ett bestämt intresse. För det första ge de en uppfattning om undersökningens totala frekvens. Därför äro alla ställen medtagna, även sådana med negativt svar på vår frågelista. Vidare lämna de upplysning om var vass har kommit till användning: ett V anger, att vass förekommer,

12. Rivetak. Nordals hd, Gunnarsnäs sn, Rinnen 1°.

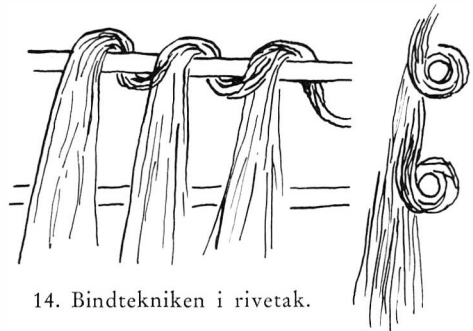
13. Insidan. Foto förf.

ett VV att vassen förekommer rikligt, ett S att vassen förekommer sällsynt. Och slutligen ge de en uppfattning om den hastighet, varmed denna minskning ägt rum och fortfarande äger rum.

Se vi då först på kolumn I, så ger den besked om den absoluta

frekvensen vid sekelskiftet. Däremot lämnar den i det givna fallet icke besked om, huruvida en minskning redan har ägt rum — vilket givetvis kan ha förekommit. Kolumn IV ger besked om det dåvarande tillståndet ifråga om halmtaken. Kolumnerna II och III slutligen upplyser om i vilket tempo minskningen ägt rum. I sin helhet visar tabellen, med vilken förfärande hastighet halmtaken försvinner.

I ovanstående tabell meddelade uppgifter få givetvis icke tagas alltför "bokstavligt". De äro grundade på meddelarnas personliga uppskattning, vilken emellertid torde i det närmaste motsvara verkliga förhållandet.

14. Bindtekniken i rivetak.

Orsakerna till denna halmtakens minskning äro mångahanda. För det första de nya tröskmetoderna, som gävo sämre takhalm än den gamla långhalmen. Vidare hade det under tidernas lopp tillkommit nya takmaterial, som framgångsrikt tagit upp konkurrensen med det gamla halmtaket. Vi nämna här spån- och sticktak, papp, skiffer, eternit och plåt etc., det gamla takteglet ej att förglömma. Flera meddelare ha framhållit detta. Vidare missväxtår, som då och då inträffade, och tvang bönderna att riva sina halmtak till foder åt kreaturen. Och sen övergick man ofta till hårda tak. Och de stigande arbetslönerna gjorde det småningom allt mer osympatiskt att lägga halmtak.

Halmtaken ha ju varit de erkänt bästa av alla tak. De isolera mot regn liksom mot köld och mot värme under sommaren. De isolera vidare mot ljud — man sover utmärkt bakom ett halmtak även under storm och regn — och yrsnön hittar ej vägen genom halmen. De äro samtidigt hygieniska, ge luften tillträde och släppa igenom utdunstningarna från stallarna utan att dessa avkylas. Fodret som förvaras under halmtaket, håller sig även friskt och torkar ej. Halmtaket har därtill varit det billigaste av alla tak. Materialet har vuxit på åkern, på gårderna och i skogen. Arbetskraften för uppförandet hade man hemma. Var taket dessutom väl lagt, så kunde det stå sig utan nämnvärd reparation i 50, ja man påstår i 100 år.

Några av orsakerna till att detta tak, som i århundraden skyddat våra förfäder, deras kreatur och bohag, på knappa 50 år reducerats så ofantligt, ha ovan berörts. Till allt detta komma så försäkringskostnaderna, som hållits oskäligt höga under förebärande av halmtakets påstådda eldfarlighet. I själva verket är det så, att halmtaket endast under första året är känsligt för gnistor, sen ej, på grund av förändringar som takytan genomgår under första året. En smed hade ett halmtak, som legat i 20 år. Då han ibland fick arbeta i storm och med öppna dörrar, flög ofta kvastar av gnistor upp genom skorstenen och tillbaka in genom den öppna dörren utan att smedjan antändes.

Vi omnämnde ovan de obundna halmtaken och de revade taken.

De förra förekomma relativt rikligt bl. a. i norra delarna av Skaraborgs län. De senare finna vi framför allt på Dal, även om de också uppträda på andra ställen i norra Västergötland. Sedan bindningen med ståltråd tillkommit, ha de befunnits särdeles lämpliga för förstärkning genom påläggande utanpå av ett regelrätt bundet halmtak. Så var t. ex. fallet med ett ställe som vi besökte, Rinnen 1² i Gunnarnäs socken, Nordals härad. Vi bifoga ett par bilder därifrån. Exteriören (Fig. 12) visar en skatskräcka på gaveln, interiören (Fig. 13) den typiska undersidan av taket. Och fig. 14 ger en föreställning om hur ett dylikt rivetak kom till. Även dessa båda slag av tak äro stadda i snabbt försvinnande.

Litteraturförteckning:

- Tilas: Stenbock, C. M., Att binda halmtak, *Fataburen* 1912, sid. 48 f.
Mattisson, Karl, Täckevrakan. *Rig* 1957, sid. 33—52.
Sigurd Erixon och Anders Nyman, Halmtakstyper i Sverige. *Folk-liv* 1948—49, sid. 53—86.
Schoultz, Gösta von, *Dalslandsgårdar*, Stockholm 1951.

Arkivmaterial:

Vederbörande arkiv i Uppsala, Stockholm, Göteborg och Lund.

BORÅS - SILVERSMEDEN
MED SIGNATUR "O. W."
OCH HANS VERKSAMHETSTID

AV

RIKARD von AHN

Den okände mästaren med beteckningen "O. W." enligt Upmarks "Guld- och silversmeder i Sverige" har intresserat mig i flera år.

Han skulle, enligt detta för silversmidet i det gångna Sverige grundläggande arbete, varit verksam under 1730—1740-talet i Borås. Då jag såg det första arbetet med stämpel O. W. (se bild 1), ställde jag mig tveksam för en datering enligt tabell III till 1747. Det är nämligen stämplat med årsbokstaven F. Jag har försökt att rekonstruera utseendet av de olika årsbokstäverna för Borås.

År 1689 utfärdades stadga om införande av årsbokstav. Ämbetet i Stockholm började, och efter hand fortsatte de övriga städerna. Sålunda infördes densamma för Göteborg 1693. Boråsmästarna hörde vid denna tid under Göteborgsämбетet och införde årsbokstav ett år senare, betecknad med A = 1694.

Vi finna sålunda

serie I med början 1694-A	serie II med början 1718-A	serie III med början 1742-A
1695-B	1719-B	1743-B
o. s. v.	o. s. v.	o. s. v.
1717-Z	1741-Z	1758-R

Serie I 1694—1717

På de arbeten som kunna hänföras till serie I har jag iakttagit att bokstaven alltid är inslagen i godset. Den har vidare aldrig underskridit 3 mm:s höjd och är alltid kraftig och väl tecknad. (Bild 3.)

Bild 1: Bägare år 1699. Privat ägo.

Serie II 1718—1741

- a) användes den första seriens bokstav och är sålunda 3 mm hög.
- b) bokstaven är något mindre än 3 mm.
- c) bokstaven framträder i relief, då omkringliggande silver är ringformigt nedslagen runt om bokstaven.

Serie III

Inslagen bokstav mindre än 3 mm, överhuvudtaget tunnare och vekare utförande än serie I.

Var skall man nu placera in årsbokstäverna på arbeten av mästaren O. W.? I samtliga fall, som jag varit i tillfälle att undersöka,

Bild 2: Brännvinsskål år 1700. Privat ägo.

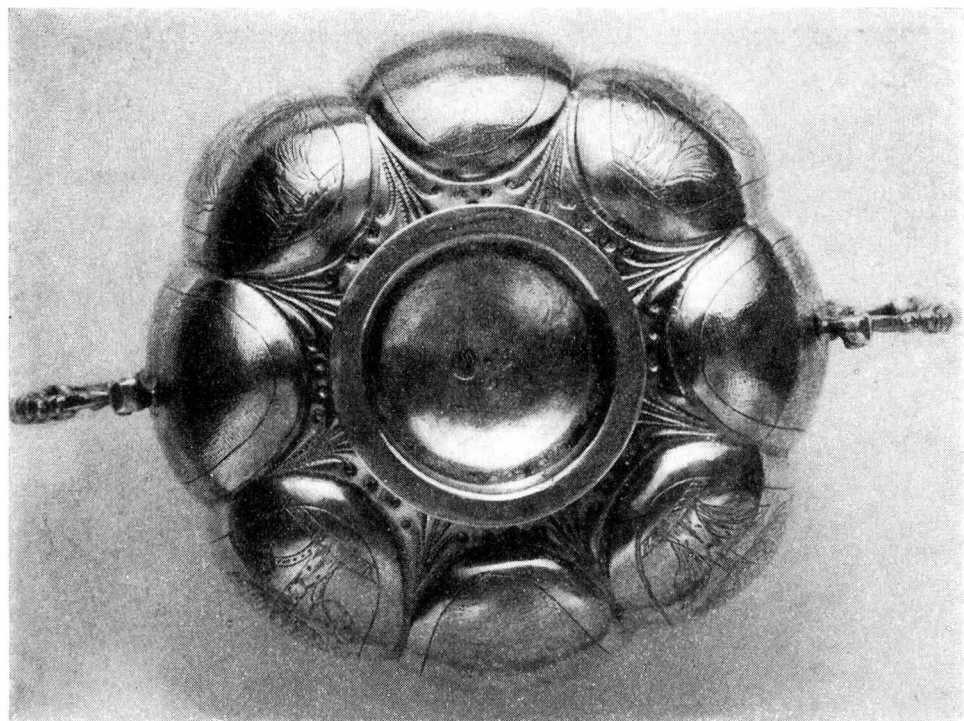

Bild 3: Stämplar för Borås G=1700.

måste de hänföras till serie I. Hans verksamhet infaller inte under 1730—1740-talen utan mellan 1694—1717.

Det äldsta arbetet, som är känt av honom bär bokstaven B=1695. Det är en dryckeskanna i konung Gustav V:s samling, avbildad i Upmarks bok (bild 4). Kannan är ett rent barockarbete, och torde stilkritiskt vara svårt att hänvisa till mitten av 1700-talet. Dess rika gravyr visar det för barocken typiska, en utomordentligt vackert graverad akantusslinga med tulpaner och blad. Kulfötternas fästen äro också typiska för barocken. Den stränga behärskningen av teckningen och känslan för materialets form pekar hän på en mästare av högsta klass.

I framlidne direktör Falk Simons samling finnes en synnerligen vacker liten bägare (nr 98, pl. 36). Den är stämplad med B=1695. Om man betraktar bilden ser man genast med vilken utomordentlig precision gravyren är utförd. Rytmen i blomslingan ger trots sitt rika utförande inte något överlastat intryck, fast mer harmonierar den på ett vackert sätt med tyngden i formen.

I privat ägo i Borås finnes en nästan identisk bägare stämplad F=1699 (se bild 1). I en av blommorna är ingraverat A. A. S. I sin art äro dessa båda bägare enastående. Tulpanteckningen stod hos denne 1600-talsmästare i sitt högsta flor. Det närmaste årtondet efter 1700 användes även denna dekor, men är redan hos en sådan mästare som A. Wiberg degenererad.

I Borås museums samlingar finnes en matsked stämplad med E=1698. Den är av övergångstypen mellan renässansskeden och den moderna matskeden. Dess blad är nästan runt, och hela skeden är driven i ett stycke, till skillnad från den moderna skeden där blad och skaft lödes ihop. Den yngsta sked jag sett av denna typ är gjord av F. Tuntzelman, mästare 1690—1703 i Malmö.

Bild 2 visar en i privat ägo i Borås befintlig brännvinsskål stämplad G=1700. Den är driven i åtta stycken bucklor, varannan med en tulpan med samma teckning som på de små bägarna, varannan buckla med cisilerad botten. Handtagen utgöras av kvinnliga hermer. En så-

Bild 4. Dryckeskanna år 1695. Konung Gustav V:s samling. Foto: Nordiska museet.

dan skål är omöjlig att tänka sig senare än möjligtvis de första årtiondena av 1700-talet. Även detta arbete visar vilken utomordentlig mästare vår anonyme smed var. Jag har aldrig sett en vackrare brännvinsskål av någon svensk silversmed, och detta arbete för vår smed till toppen av vad svenskt silversmide vid övergången mellan 1600—1700-talen kunde prestera.

Sammanfattning:

De kända arbeten av mästaren "O. W." som finnas, gör att han stilkritiskt måste placeras i slutet av 1600-talet. Årsbokstäverna visa att hans verksamhetstid infaller 1695—1700.

”O. W:s” identitet är ännu ej fastställd. Kanske är han en Wibeck. Tills vidare få vi nöja oss med att konstatera att vi i Borås kulturhistoria få placera en av våra finaste silversmeder i slutet av 1600-talet.

*

Sedan detta skrivits har doktor Seth Tingwall vid forskningarna vid Landsarkivet i Göteborg funnit att i arkivets exemplar av Upmarks ”Guld och silversmeder i Sverige” föreligger en ändring av Orm Guldsmeds dödsår. Hans dödsår är ändrat från 1679 till 1705. Detta synes bekräfta mina misstankar att den okände silversmeden O. W. helt enkelt är Orm Wibeck, det vill säga Orm Guldsmed. Denne var ju Andreas Ormsson Wibecks fader.

R. von Ahn.

Litteraturförteckning:

Gustaf Upmark: Guld- och silversmide i Sverige 1520—1850.

Ernst Fischer: Västsvenskt silver.

Carl Hernmark, Åke Stavenow, Gustaf Munthe: Svenskt silversmide 1520—1850.

Gustav Munthe: Falk Simons silversamling.

Gustaf Munthe, Arv. Posse: Gammalt silver.

Erik Forssman: Anders Zorns silversamling.

Gustaf Upmark: Boråsguldsmederna och deras stämplarna. Fataburen 1915.

Arkivkatalog för Boråsilverutställningen 1930 Borås Museum.

Uppgifter om Boråsilver mottages tacksamt för en pågående inventering, som avses resultera i en utställning av silver i Borås. Meddelanden lämnas till Borås Museum, telefon 102 00 eller Borås Konstmuseum, telefon 147 26.

GAMLA ORDSTÄV FRÅN REDVÄG

SAMLADE AV

”REDVÄGSBO”

Det finnes många uttryck, som kommit att användas som ordspråk i en bygd. Ofta lägger man då till namnet på den man fått uttrycket ifrån, eller som brukat använda det. För den, som inte känner till bygden och de gamla originalen eller den situation som från början gav anledning till uttrycket behövs ibland en förklaring. Härnedan följer en samling sådana talesätt och uttryck som blivit till ordstäv och samlats av en Redvägsbo.

”Dä gjorde vi bra du mor”, sa gubben, när käringen körde ut björn.

”Lånad säck ska dras släpe hem, annars har ingen den rätta nötta åna”, sa Petter.

”Arbetarn ä sin lön värd, den late han ska bara ha maten”, sa Petter.

”Se, se, dä sa va en schaktare å en leg gare”, sa Petter. Han var gammal rallare. En skulle gräva och en ligga och titta på (lata sig).

”Sola regnar å dä skiner”, sa Hjært.

”En timme ätter jul har den längt sek en måne”, sa Kärr åen.

”Dä va bå'e roligt å gött”, sa Sven när han hade geft sek.

”Dä ä lika dant sum förut töcker ja”, sa Kal när di fråg'den om geftet (vad han gilla att vara gift).

”Gråt inte du Lotta lilla, bröd ska jag nog skaffa dig till helgen, och kött haver du på läpparna”, sa Törnros. En vemodig illustration till 1800-talets armod och påtvungna förnöjsamhet.

”Gu natt Alvår”, sa bonden när torparn velle låna rûg.

”Du ä lika dummer sûm ”gruten” å han vesste inte hûre dummer han va.”

Käringa begrep inte att gubben va gaaren (tokig) ina, han sjongde å åt på en gång.

”Tacke-li-a löv”, sa Krus.

”Mitt ben, mitt ben”, sa Britta i Fagerås.

”Mitt huvud, mitt huvud, sa Skams.

”Kör”, sa Lotta när ho sjongt psalmversen (det står ”Kör:” efter!).

”En knûten näve kommer allri nô gôtt i”, sa Dala-Johanna (en gammal fattig och godsint gumma).

”Den illa gör han far”, sa käringen.

”Sköjja du, dä blir la vare än”, sa Vessman när hustrun hans skulle få barn.

”Då ä’ la inget å göra ve’t egentligen du mor”, sa Källstrand när käringen hans skulle få barn.

”Ho ser ut som ’den dålige’ slättharvet ett helt år utan te å pusta mä ná”, sa Källberg om käringa.

”Joho i”, sa Mina.

”Sum ja seger”, sa Bockésa.

”Nu trorja jola går på trisser”, sa Rullarn.

”Din lunsar”, sa Lena.

”Din sketåxe”, sa Kusken.

”Höströva å barnanatta ä inget å lita på”, sa gubben. En förvrängning av: Höstnatta och barnaröva . . .

”Så ska man sin hynda leda”, sa skomakarn, drog käringen i håret.

”Nä nu flûg én”, sa gubben ûm laddestaken. Han stod och laddade sin gamla ’mynningsladdare’ och ett vådaskott gick av!

”Först valt (välte) dä å sen trella dä ikull”, sa gubben när han körde välte.

”Dä va dä urslaste ja ha sett i mett liv”, sa gubben när han körde välte å gumma sto på huvet i snödriva. ”Ja men käre Svensson stå inte å se på dä, utan hjälp upp me”, sa gumman.

”Sett, sett för all del du, så länge du tröster”, sa Rulfesa te töses friare.

”Sådan bonde, sådan häst”, sa Sme-Olle när han skodde en häst. Hästen var elak och bonden skrattade!

”Å gott ä la dä”, sa Filax.

”Vi ä fem töser, ja ä den sjätte pojken”, sa Klang.

”Dett skrälldon”, sa Vessman om käringa.

”Dä har hållt i mi ti å barn ätter me”, sa bonden när drängen körde sönder oket, ”å nu fördarvar du ét”.

”Tai du, du mjölkar inte”, en vanlig uppmaning i arbetslag.

”Dä faller på den som töl åt”, sa Jonas när hästen trela på hana.

”För hundra förståse”, sa Vallin.

”Dä va gaarta (fel) dä”, sa Ingabon när han band mara (märren) ve tuget (tåget).

”Dä ä mina tag”, sa bonnen när åxen skubba sek.

”Dä va mycket det, men va ska kärringen ha då”, sa Hak, ”hon åkte också med”. Hak var soldat, hade kört med oxe och vagn på lilla Ulricehamnsbanan genom Humla och fick böta för detta.

”Dä var en raker å granner krök”, sa Harkel.

”Dä har bara funnes en nöjder bonne, han hade nie pegga i ändan — han velle inte ha mer!”

”Dä kan ingen lägga e aln te si längd”, sa gumman.

DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING

STYRELSE:

Direktör ALEX. ENGBLOM, ordf.
Häradsskrivare MILES STENSTRÖM, v. ordf.
Bankdirektör BIRGER HÖGSTRÖM, skattemästare
Landsantikvarie INGEGÅRD VALLIN,
intendent och sekreterare.

Överlärare CARL ANDERSSON
Pol. mag. BO BERG
Verkst.-arb. TORSTEN EDLUND
Direktör GUNNAR HEDELIN
Bankkamrer ERIK HEDLUND
Teol. dr BENGT HELLEKANT
Fru MARGIT HÖRSTADIUS
Direktör GUNNAR IVARSSON
Direktör YNGVE MAGNUSSON
Fil. dr IVAR MOBERG

Major ADOLF MURRAY
Direktör ROBERT NILSSON
Civilingenjör AXEL-UNO NYLANDER
Överste ERIK ROSENGREN
Doktor SETH TINGVALL
Notarie GUSTAV ADOLF WESTFELDT
Agronom FREDRIK ZETHELIUS
Valda av Stadsfullmäktige i Borås:
Civilingenjör ERIK FRANG
Biblioteksassistent LILIAN PERSSON

Arbetsutskott:

Herrar ENGBLOM ordf., FRANG, HÖGSTRÖM, STENSTRÖM, WESTFELDT
och fröken VALLIN

FÖRENINGENS FÖRTJÄNSTPLAKETT har 1958 tilldelats:

Silver:

GUSTAF KÄLLMAN, Hällstad
E. E. MALMGREN, Ulricehamn
ROBERT NILSSON, Borås
C. V. SPENS, Ulricehamn

Brons:

KNUT PALMQUIST, Tranemo
THURE ÅBERG, Ljung
ALLAN SKOOG, Ljung

Å R S B E R Ä T T E L S E

Sedan föregående årsmöte har en av föreningens styrelseledamöter målarmästare Axel Hedlund avlidit. Styrelsen beklagar förlusten av en medlem som deltog med intresse i föreningens sammanträden.

Under 1957 har samlingarna ökat med inte mindre än 824 nummer och omfattar nu 25 959.

Särskilt textilavdelningen har fått många tillskott. Fru Kerstin Nylander har överlämnat underkläder av äldre modeller, en elegant morgonrock och ett 40-tal förkläden från små till söndags- och serveringsbruk till stora förkläden. Fru Magda Planck en kappa och fru Krook, Kinna, mammelucker, en parasoll m. m. Av arvingarna efter fru Elin Jacobson, Sundholmen, har museet fått mottaga en stor samling föremål varibland ingår förkläden, huvuddukar, lakan och örngott.

Fröken Hilma Pettersson, Mjäldrunga, har skänkt sin mormors brudförkläde och sin mors brudklänning.

Även mansdräkter finns i år bland nyförvärven. En väst från Mjäldrunga, en konfirmationsrock från Gingri och slutligen en ljus kostym från år 1930, ett par frackar och överrockar som direktör Schwartzman i Uddevalla översänt.

En serie handarbeten från 1902 visar de modeller som syddes av blivande handarbetslärarinnor.

Prostinnan Gertrud Block, Örby, har skänkt ett par fönsterdynor med pärlbroderier som använts i prostgården. En takduk med knyppad spets har inköpts från Redslared och prover på gammaldags mönstrad jalusiväv har herr Arvid Ek, Roasjö, överlämnat.

En del möbler har inköpts. En säng med ställning för sängomhängen, ett toalettbord och en soffa från 1800-talets förra hälft, en liten kista daterad 1780. Ett par stolar med blommålning, målade

dörrar som har suttit i den gamla manbyggnaden på Arta Skattegården, Fristad. Byggnaden som var av gammalt datum hade haft loftgång och framkamrar, men har tyvärr rivits, då bestämmelserna ej möjliggjorde statliga lån för en reparation. Det är många gamla kulturhistoriskt värdefulla byggnader, med hårt kärnvirke och utmärkta utrymmen, som försvinner.

En halmkrona efter gammal modell har fru Hildur Ölund, Ljushult, tillverkat för museets samling och från syskonen Andersson, Påbo gård, Ullasjö, kommer en tjock ring av halm. Sådana gjordes vid julbrygden och användes att ställa varma grytor på.

Om gamla seder vittnar den runda, fina ”dränga- eller lyftessten” som herr Gustav Fagerström, Snugge, Hällstad, skänkt. ”Drängastenen” har legat vid ett grindhål nära gården. Där samlades byns ynglingar och tävlade om vem som var starkast. Stenen väger omkring 80 kg och är svår att få grepp om då den är slät och rund.

Till den förhistoriska avdelningen har Oskar Koger skänkt en pilspets av flinta, funnen i Sjömarken och herr Erik Samuelsson, Södra Ving, ett klubbliknande stenverktyg.

Slutligen har Rydboholms AB låtit måla en porträttkopia av direktör Clas Erikson. Fru Dorothea Skårmans bild målad av E. Wahlbergson 1851, utgör ett tidstypiskt och vackert exempel på porträttkonsten för 100 år sedan liksom C. G. Åhgren målad av V. Hartman.

Den industrihistoriska avdelningen har av direktör Ivar Nilsson fått en hel serie provböcker från Dalhems Väfveri AB, samt en del gamla handlingar. Från Drufvefors Väfveri AB har överlämnats en transportvagn av oxhud. Av direktör Axel Nylander har museet fått gamla handlingar från Limmareds glasbruk. Gamla handlingar ha även överlämnats av bl. a. Gustav Källman, Hällstad, och herr Johanson, Arta Skattegården, Fristad.

Herr Karl Jansson, Rångedala, har överlämnat ritningar av gamla redskap m. m. och herr Per Bergquist, Rångedala, har under sommaren gjort uppmätningar och fotograferat ett flertal gårdar i Ås härad. Någon registrering av arkivet har ännu inte kunnat genomföras.

Negativsamlingen har ökat med c:a 450, bildarkivets ökning är större då ofta bilder erhålles utan negativ.

En ny reviderad och utökad upplaga av museets vägledning har under året utarbetats och tryckts. Ganska omfattande reparationer har måst utföras i Fällhult. Samlingarna rörande jordbruk, jakt, fiske och reseliv har nymonterats och inventeringen i magasinerna fortgår med komplettering av lappkatalogen.

Årsboken Från Borås och De Sju Häraderna har under våren utkommit med sin 13:de årgång. Arbetet med årsboken kräver ganska mycket tid som dock koncentreras till månaderna kring årsskiftet, då tryckningen sker.

Den 3 februari 1957 hade museet besök av HKH prins Bertil, som bevistade en sammankomst i Fällhult, ordnad tillsammans med Swedish American Association.

Den 19 maj hade föreningen glädjen att hälsa Västergötlands Fornminnesförenings medlemmar välkomna till Borås Museum. Båda föreningarnas årsmöten hölls på museet och som gemensam högtidstalare hade kallats professor Sven B. F. Jansson. En vecka senare, den 26 maj, besöktes museet av Västergötlands Turisttrafikförening. Vidare gästades museet den 1 september av Jönköpings hembygds- och fornminnesförbund, som förlagt sin årliga utflykt hit.

Gruppbesöken har under året varit många och en mångfald visningar har ordnats, bl. a. kan nämnas 820 man från Kgl. Älvsborgs Regemente. Besöken har uppgått till 10 330 vartill kommer 6 000 besökare i Ramnakyrkan eller tillsammans 16 330 besök.

Föreningens höstmöte hölls den 22 oktober med docenten Carl Axel Moberg som talare.

Genom korrespondens, besök, sammanträden och föredrag har landsantikvarierna varit i kontakt med hembygdsföreningarna inom området. Nya föreningar har tillkommit i Ambjörnarp och Sjötofta.

En inventering rörande av hembygdsföreningarna ägda byggnader, planerade ytterligare förvärv av sådana, samt beräknade kostnader för reparationer m. m. har utförts.

Särskilt glädjande är att Gäsene kommun överlämnat det gamla tingshuset i Ljung till en nybildad stiftelse. Genom ett energiskt insamlingsarbete har influerat c:a 25 000 kronor vilket möjliggjort iordningsställandet av samlingslokaler i andra våningen och istandsättande av byggnadens yttre. Invigningen skedde den 12 april 1958. Restaureringen av den värdefulla bottenvåningen kommer snarast att igångsättas.

Landsantikvarien har deltagit i den inspektion av ett antal stenbroar som företagits av vägmyndigheterna i samband med inventeringen av landets brobestånd och en del uppgifter om äldre broar har i samband därmed sammanställts.

Ett flertal ärenden rörande kyrkor, kyrkoruiner, kyrkogårdar och prästgårdar har handlagts, liksom ärenden rörande byggnadsplaner, vägar, kraftledningar m. m.

Resdagarna har uppgått till 139. Flera forskare har besökt museet i olika ärenden. 185 besiktningar och 215 sammanträden eller sammankomster har beivrats. Ett 50-tal föredrag har hållits och däröver ett flertal visningar av samlingarna.

Flera fornminnen, som tidigare ej varit kända, har under året påträffats, bland dem kan framhållas en ståtlig hällkista i Tärby, (se artikel av C. A. Hellman i museets årsbok för 1958) vidare en häll med skålgropar i Kinna samt rösen förenade med stensträngar, Örsås.

Arbetet med rekonstruktionen av en kvinnlig dräkt från Vedens härad har i samarbete med Hemslöjden och hemslöjdskonsulenten slutförts och dräkten kunde demonstreras vid höstmötet.

Mycket bekymmer har de senaste åren beretts museet genom den skadegörelse som sker på anläggningen. Under vintern 1956—57 krossades flera fönsterrutor i ryggåstugorna, varvid de gamla blyinfattade glasen förstördes. Även sommartid har en del skadegörelse skett men efter värre har det varit under den sista vintern då så gott som alla rutor i såväl Gäsene- och Marbostugan, Marbostugan och sockenstugan slagits sönder så att det blivit nödvändigt att spika för fönstren med luckor.

Det har inte hänt sedan 20-talet då doktor Gunnar Blomgren ett år

hade samlat ihop en hel hög stenar, som kastats in genom fönstren, och vilka sedan utställdes på museet.

Landsantikvarien har liksom tidigare undervisat i textil konsthistoria vid Textilinstitutet. Svenska Museimannaföreningens och landsantikvarieorganisationernas sammanträde i Stockholm har besökts liksom en kongress för folklivsforskare i Lund. Semester har uttagits med 29 dagar.

De diarieförda skrivelserna uppgår till 1137. På kansliet tjänstgjorde fru Aina Hahmann t. o. m. februari månad. Sedan sköttes platsen av fru Anne Nilsson och fru Lena Lundgren båda med halvtidstjänst t. o. m. 31 oktober, då fröken Inger Davidson tillträdde tjänsten.

Borås i april 1958.

Alex. Engblom

/ Ingegärd Vallin

FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA

BOLLEBYGDS HARAD

Björketorps sockens hembygdsförening: Ordf. Arvid Åblad, v. ordf. Erik Johansson, kassör Anna Magnusson, sekr. Malte Eurenus samt Olof Anderholm.

Bollebygds hembygdsförening: Ordf. Gösta Johansson, v. ordf. A. Nätt, kassör Sven Alfredsson. Årsmöte hölls i maj och i augusti hade en hembygdsfest ordnats med bl. a. teaterföreställning. Bandinspelningar har gjorts av gamla sockenbors berättelser.

Töllsjö hembygdsförening: Ordf. Reinhold Olsson, Sjögared, v. ord. John Andersson, Horsared, kassör Erik Carlsson, Henå, samt Fritz Johansson, Björkered och Evert Johansson, Gantarås.

GÄSENE HARAD

Gäsene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Artur Florén, Fåglavik, v. ordf. Allan Skoog, Ljung, sekr. Bertil Björkenor, S. Björke, v. sekr. Karl-Erik Brodén, Norra Säm och kassör Gösta Kyrkander, Mjäldrunga. Ledamöter Algot Andersson, Källunga, Helmer Andersson, Hudene, Olof Norgren, Vesene och Sven Svensson, Molla. I juli samlades medlemmarna vid Skogsbo i Norra Säm, där den förnämliga hällkistan besågs. Man besökte också Forsbergs lilla ryggåsstuga. Hos Länsstyrelsen har Hembygdsföreningen tillsammans med Stiftelsen för Gäsene Tingshus anhållit om att skyddsföreskrifter i enlighet med lagen om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader skall utfärdas för Tingshuset. Ordningställandet av bottenvåningens utrymmen hoppas man snart kunna påbörja.

Stiftelsen Gäsene Tingshus: Styrelse: ordf. Ture Åberg, v. ordf. I Vallin, sekr. Helmer Ljungkvist, kassör Allan Skoog. Den 12 april hölls invigningen av samlingslokaler i tingshusets övre våning, vars restaurering hade genomförts. Inbjudan hade hör-sammats av en stor skara och utrymmena fylldes till sista plats av omkring 400 personer. Kontorschefen Thure Åberg välkomsthälsade och redogjorde för det storartade resultatet av insamlingen. Kostnaderna för restaureringen utgör c:a 38.000 kronor och Stiftelsen har nu en skuld på endast omkring 10.000 kronor. Den gamla verandan har tagits bort och trappa till andra våningen byggts inne i huset. Den gamla tingssalen har utökats, ett mindre sammanträdesrum och kök finns även. Värmsystem har installerats. Häradsdomare Olof André, Falköping, som lade grundplåten till insamlingen tackades särskilt liksom byggmästare Gunnar Sandin, Od, som med stort intresse skött arbetet. Landsantikvarien talade om gamla tingsplatser och tingshus och förklarade lokalerna invigda och folkskollärare Gunnar Arnborg visade bilder och berättade från bygden. Flera tal, sång, musik och kaffeservering ingick i programmet. Kvällens netto blev omkring 1.800 kronor. En etapp i tingshusets iordningsställande är uppnådd. Lokalerna har senare under året varit flitigt använda.

Hudene hembygdsförening, Fåglavik: Ordf. f. folkskolläraren Linnar Linnarsson, Alingsås, kassör och stugvärd Artur Carlsson samt Adolf Nord och Rune Wärn.

Hudene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Helmer Ljungkvist, Fäged, v. ordf. Filip Gustavsson, Grimstorp, sekr. K. G. Wilhelmsson, Västergården, kassör Olof Lundblad, Ölanda, samt Per Gustavsson, Ebbared.

Jällby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Herbert Carlsson, v. ordf. Astrid Andersson, sekr. och kassör Paul Fredriksson samt Einar Max och Margit Johansson.

Källunga hembygdsförening: Ordf. Karl Andersson.

Närunga missionshistoriska museum: Föreståndare pastor J. Alb. Johansson.

Skölväne hembygdsförening: Ordf. kyrkoherde Herbert Karlsson.

Svältornas fornminnesförening: Ordf. folkskollärare Nils Rydler, fil. kand. Oskar Ordqvist, Göteborg, F. L. Johansson, Ornunga Östergård, Karl Johansson, Sjötorp, samt Martin Johansson, Rättaregården. Museet visas av handl. Ellen Johansson.

KINDS HÄRAD

Ambjörnarp hembygdsförening: Ordf. folkskollärare Arvid Johansson, v. ordf. disponent Erland Karlsson, sekr. fröken Elvira Hansson, v. sekr. fru Astrid Lindgren, kassör köpman Daniel Nilsson. En vårpromenad ordnades Kristi Himmelfärdsdag till minnesmärken, ödelagda torp m. m. inom socknen. En bussresa i juni till sevärdheter i Skaraborgs län. Två hembygdsaftnar ha ordnats under hösten.

Dalstorp-Nittorp hembygdsförening: Ordf. Karl Andersson, Ävik, v. ordf. David Andersson, Dalstorp, kassör Luther Johansson, Ävik, sekr. Mats Josefsson, ledamot Harald Larsson. Stugvärd Gustav Johansson, stugvärdinna Axie Josefsson. Föreningens förre ordförande och initiativtagare Carl Kjellén har avlidit och med honom har en intresserad och kunnig hembygdsvän gått bort.

Grönahögs hembygdsförening: Ordf. trävaruhandlare Frits Karlvall.

Hillareds hembygdsförening: Ordf. Sture Svensson, v. ordf. Olof Stomberg, sekr. Gustav Good, v. sekr. fröken Ella Carlsson, kassör Alf Hill. Midsommarfest har traditionsenligt ordnats. Den 3 augusti hölls en hembygdsfest med föredrag, teater m. m.

Håcksviks hembygdsförening: Ordf. och kassör Janne Johansson, Skäremo, ledamöter John Hansson, Ararp, Axel Abrahamsson, Sjöbo, Klara Larsson, Skyarp, Edvin Johansson, Broholmen. Suppleanter: Evy Paulsson, Källhult, Ingeborg Larsson, Gräsdalen och Agnes Johansson, Lislarp. Föreningen har under året haft tre sammanträden. Arbetet med restaureringen av Klockaregården har fortgått planerligt. Den stora salen i första våningen iordningställdes och uppläts till höstterminens undervisning av skolklasserna 1 och 2. Konfirmandundervisning har hållits i Gammalsalen.

För att kunna klara den ekonomiska frågan ordnades två lägenheter i Klockaregårdens södra del. Den ena togs i bruk den 1 september, den andra 1 november. Den 27 juli var föreningens medlemmar inbjudna till John Hansson, Ararp, som med humor och inlevelse visade sin rikhaltiga samling av gamla föremål.

Kalvs hembygdsförening: Ordf. Mauritz Jedheim, kassör Viktor Johansson, sekr. Edvin Strand.

Limmareds hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Arvid Svensson, ledamöter Karl-Erik Breidegård, Stina Johansson, Rickard Pettersson och Bror Larsson. En av de gamla glasmästarebostäderna har flyttats till den plats, som av glasbruket upplåtits för en blivande hembygdspark. Därmed är också de ekonomiska resurserna slut för närvarande och någon inredning av byggnaden har ej kunnat göras, men föreningen hoppas kunna slutföra arbetet längre fram. Byggnaden är i varje fall nu bevarad.

Ljushults hembygdsförening: Ordf. Olof Hagberg.

Långhems hembygdsförening: Ordf. Carl Holmberg, ledamöter Martin Andersson, John Broman, Mats Westberg och Henry Gustafson. Sockenfilmen är färdig och vis-

ningarna därav har mötts av stort intresse. Den 27 juli invigdes Grälåstugan, som fått en trevlig möblering. Omkring 200 föremål har tillförts samlingarna. Bygdegården, som ligger strax intill, rymde inte alla besökarna vid invigningen, som på grund av regnvädret måste förläggas inomhus. Carl Holmberg gav en historik över stugan och tackade alla som hjälpt till med arbete och gåvor, särskilt direktör och fru Olof Nilsson, Borås, som överlämnat en stor donation. Landsantikvarien invigningstalade och folkdanslaget Näcken från Svenljunga gav uppvisning.

Månstads hembygdsförening: Ordf. Carl Strömbom, v. ordf. Gösta Larsson, kassör Axel Lind, fru Margit Gustafsson, fröken Lilly Kraft, Ingemar Lignell, Ingemar Browald. Föreningen har anordnat underhållsaftnar vars avkastning skall användas till att inspela en sockenfilm. En bussutflykt har ordnats till Jönköping och Huskvarna. En dag under sommaren samlades JUF:s och hembygdsföreningens medlemmar för uppsättning av en hankegårdsgård kring bygdegården och fornminnesstugan. Ytterligare undersökningar har gjorts om möjligheten att återställa Röseredssjön.

Sexdrega hembygdsförening: Ordf. skogsinspektör Gunnar Svenningsson, lantbrukare Gunnar Larsson och fru Dagmar Hansson. Under året har gammelstugan reparerats, taket på ladugården har täckts om liksom på torparstugan, en gammal källare har gjorts iordning och man har "gärt" hankegårdsgård runt området. Alltemellanåt kommer någon av bygdens folk och överlämnar något föremål till samlingarna. Under året har man fått bl. a. ett förnämligt skåp, en soffa, en hackelsemaskin och en hemkvarn. Midsommarfesten har blivit en tradition för bygden, dit många samlas.

Svenljunga hembygdsförening: Ordf. Alf Jernlid, v. ord. Ingemar Jansson, sekr. Rune Gedda, fru Walla Bowald, fru Birgit Axelsson, herr Gustav Bynander, fru Elsa Hilmerzon. Årsmöte hölls i slutet av mars med folkskollärare Arnborg som talare. Den 29 juni kunde man inviga Gnipebostugan i Rydins hage. Stugan är trevligt möblerad och många föremål har samlats. Det var mycket folk som sökt sig upp till det vackra området. Högtidstalare var dr Albert Sandklef, Varberg, tandläkare Nyberg spelade några av "Näckens" melodier och folkdanslaget uppträdde. Stugan har hållits öppen på söndagar och lockat c:a 500 besökare.

Sjötofta hembygdsförening: Ordf. Ernst Andersson, v. ordf. Petri Nilsson, kassör David Jonasson, sekr. Erik Lorentzon. Den gamla skvaltkvarnen har flyttats från Erikstorp och uppförts vid ett mindre vattenfall i den hembygdspark man börjat iordningsställa vid vägen till Gislaved inte långt från fornminnesområdet vid stationen. En midsommarresa till Öland och Kalmar rönt stor anslutning.

Tranemo hembygdsförening: Ordf. f. överläraren Joh. Bexell, v. ordf. direktör Knut Palmqvist, kassadirektör Arvid Stigsén, sekr. förman Arvid Pettersson, museiföreståndare verkmästare Helge Pettersson. Årsmöte den 29 maj. Midsommarfest ordnades som föregående år. Vid 18-tiden kördes fyra lövade skrindor fram till parken, varefter de fyllda med barn under sång och jubel for genom samhället. Sedan deltog man i de gamla välkända lekarna kring midsommarstången. Det har ofta skrivits och talats om hembygdsparken i Tranemo, vilken har blivit alltmer populär i samhället. Detta har glatt den styrelse, som i många år nedlagt ett omfattande arbete på parkens förskönande. I slutet av juni konstaterades tyvärr skadegörelse däruppe. Så gott som alla lampor var sönderslagna, en meningslös skadegörelse, som orsakar onödiga kostnader.

Den 6 juli drogs flaggan i topp i hembygdsparken, representanter för hembygdsföreningen SAB, d. v. s. Stina och Anders Andersson, Betan, Tranemo, samlades. Släkt-

föreningens ordförande, herr David Abrahamsson, Borås, överlämnade sina värdefulla samlingar av antika saker ”som han under årens lopp samlat och nu vill ha återbördat att förvaras för framtiden” som en mening i hans gåvobrev lyder. Donationen omfattar ett fyrtiotal fina föremål och mottogs med stor tacksamhet. David Abrahamsson är född på Horshagen i Tranemo och har aldrig släppt kontakten med hembygden.

Olseremma hembygdsvörening: Ordf. Hjalmar Hulander, v. ordf. och stugvärd Oscar Gabrielsson, kassör Anders Johansson.

Örsås hembygdsvörening: Ordf. Vilgot Josefsson, Ugglebo, sekr. Ellen Kristensson, Boda, kassör Karl Ahlgren, Axelfors, ledamöter Yngve Holmén, Anna Andersson, Karin Englund och Knut Petersson. Årsmöte hölls i mars, renoveringen av stugan på Stomen har fortsatt och insamlingen av gamla bruksföremål fortsätter. 1 maj är ”allmän arbetsdag” för föreningen. I början av september ordnades ”bråtegille”. Av fru Alma Skoglund, Flenstorp, Revesjö, hade man fått ett parti linhalm, som först rötats i Örsåssjön. Bråkor och klyftor lånades ihop och så samlades man till bråtegille på gammaldags vis. Karlarna bråtade och kvinnorna klyftade, ett roligt men ganska påfrestande arbete, som kanske hellre bör ske utomhus, då det vassa dammet lättare försvinner. Till ljudet av de gamla träredskapens klappande fick man verkligen uppleva en sida av våra förfäders arbetsamma liv.

Östra Frölunda hembygdsvörening: Ordf. Gunnar Nyhage, sekr. Erik Steinorth, kassör Axel Johansson samt Nils Torén och Per Johansson. Sedan föreningen bildades 1956 har Hulkeshultsstugan, som då var i ganska förfallet skick, reparerats. Taket har omlagts, ny brädklädsel och en del nya fönster har anskaffats. Murstocken har reparerats, gårdsplanen och den omgivande parken har snyggats upp och den gamla brunnen försetts med ny hävstång. Byggnadens stora rum har målats, som det troligen har sett ut från början. Mönstret till målningen har man funnit i en nisch i murstocken. Medel till arbetet har erhållits delvis av privatpersoner, delvis från en donationsfond och av föreningen ordnade midsommarfester. Fria dagsverken, körslor av skilda slag och även byggnadsmaterial har skänkts. Den ganska rikhaltiga samlingen av äldre föremål är till största delen gåvor.

MARKS HÄRAD

Bergbems hembygdsvörening: Ordf. handlande Erik Carlsson, Bäckäng, kassör Inga Andersson, Karlsro, sekr. Gunnar Särnmark.

Fritsla naturskyddsvöreningens Natur- och Kulturhistoriska sektion: Medlemmar: Leif-Erik Aronsson, Sture Andersson och Fridolf Elingmark. I en vandringsutflykt till Hjälltorps by deltog ett 70-tal ortsbör. Arkivforskningar har gjorts på landsarkivet i Göteborg och man har nu avskrifter rörande socknens kyrka, kyrkogårdar, skolväsande och fattigvård. Gamla kartor har anskaffats och en historik över socknens gamla kyrka har sammanställts. Uppteckningar efter gamla ortsbörs berättelser har också gjorts. Vid Solängens kvarn har murarna iståndsatts och uppröjning av området pågår.

Horreds hembygdsvörening: Ordf. Anders Skarin, sekr. Gottfrida Ljungström, kassör Knut Hansson.

Hyssna hembygdsvörening: Ordf. rektor Wolmar Arvidsson, v. ordf. lantbrukare Fridolf Arnell, sekr. affärsbiträdet Hugo Johansson, v. sekr. fröken Maj Persson, kassör målaremästare John Karlsson, samt fröken Rut Arnell, lantbrukare Ragnar Johansson och fabrikkör Hugo Robertsson. Hembygdsmuseet har hållits öppet söndagar i juli och

augusti. Föreningen har genom donation av framlidna fröken Anna Andrén, Nolbacka, erhållit hennes gamla hems inventarier, möbler och andra antikviteter, vilka under sommaren katalogiserats och nummerats. Genom vänligt tillmötesgående av Nolbackas ägare, köpman Oskar Andersson, får samlingarna stå kvar i gårdens gamla framkammarsstuga. Visningar av samlingarna ordnades en söndag i augusti.

Kinna hembygdsförening: Ordf. Knut Ivarsson, v. ordf. Stig Bengtsson, sekr. Bengt Sjöberg, kassör Karl Ottosson samt Laila Börjesson. Verksamheten har under året koncentrerats på att färdigställa mangårdsbyggnaden från Lillyckan i Mariebergsparken. Detta arbete har också genomförts och f. n. återstår endast en del inredningsarbeten i övervåningen, där föreningens föremålssamlingar sedan kommer att inrymmas. Många medlemmar har använt många lediga timmar till arbete för hembygdsgården. Midsommarfesten samlade detta år över tusentalet besökare och gav ett välkommet överskott. Kommunalt anslag kommer att erhållas under 1959. Fyra utflykter har ordnats till ödetorp och gamla gårdar, samt till Borås museum. Folkdansarna har varit i livlig verksamhet. Tillsammans med danslaget Friska Viljor i Skene företogs en bussresa till Väst-Tyskland till staden Schwelm, där de 35 deltagarna var stadens gäster under en vecka i juli månad. Under 1959 kommer besöket att återgäldas. Verksamheten bland skolbarn har bedrivits även detta år med stort deltagarantal. Föreningens medlemsantal är 180 förutom barnavdelningen.

Kinnarumma hembygdsförening: Styrelse: Nils Ericsson och Nils Olofsson, Rydboholm, John Sörling och Inge Lust, Viskafors, Annie Gustafsson och Otto Olofsson, Fagersberg, samt Valter Ekelund, Fagerhult.

Kungsäters hembygdsförening: Ordf. Einar Karlsson, Dalbo, ledamöter: Andin Svensson, Kungsäter, Gunnar Johansson, Hakatorp, Seth Larsson, Karl Gustaf, fru Lisa Johansson, Torsäng, Elis Andersson, Torsebo, Karl E. Johansson, Guntorp, Johan Johansson, Märkedal, Johan Abrahamsson, Djupadal, fru Ebba Karlander, Grubba, och fru Kerstin Brodin, Göteborg. Den gamla manbyggnaden på Djupadal i Grimmared har skänkts till hembygdsföreningen av lantbrukare Johan Abrahamsson. Det är en förnämlig framkammarsstuga med stor vacker storstuga med öppen spis och välvt tak. Bröderna Börjesson, Torp, Kungsäter, har skänkt en tomt dit man tänker flytta byggnaden, som inte kan bevaras på sin nuvarande plats. Den har flyttats en gång förut i samband med skifte i byn Lerpe nära Grimmareds kyrka. Intresset är stort i bygden och man har samlat ihop c:a 15.000 kronor för ändamålet. Dessutom har en hel del stockar skänkts, då en del av det gamla virket säkerligen behöver bytas ut vid flyttingen. Åtskilliga frivilliga dagsverken har också utlovats.

Seglora hembygdsförening: Ordf. Allan Claesson, Gärdet, sekr. Karl-Julius Johansson, Svaneholm, kassör Hugo Fransson, Seglora, intendent Hadar Johansson, Svaneholm och för stugan "Tån" fru Signe Persson, Grimmered. Den 6 september invigdes "Lundastugan", som nu iordningställdes på sin plats vid gamla prästgården. Swen Bengtsson, Sälgered, invigningstalade och vidare upptog programmet musik och teater.

Stiftelsen Seglora gamla prästgård: Ordf. direktör Gösta Osterman, v. ordf. I. Vallin, sekr. stiftssek. Fridolf Wildte, kassör direktör Ragnar Erikson samt kyrkoherde David Svenning, herr Hugo Fransson och fru Signe Persson.

Skene hembygdsförening: Ordf. Holger Johansson, sekr. Gustaf Larsson, kassör Filip Karlsson, samt Oskar Pettersson, Margit Eriksson och John Johansson. Tre utflykter har ordnats. Inspelning av en sockenfilm pågår. Stugorna på Ödegårdskulle har hållits öpp-

na sommarsöndagar. Julmarknad har hållits och man håller på med förarbete för en sockenbok.

Torestorps hembygdsförening, bildad den 19 mars 1958. Ordf. Bror-Rune Svanhäll, ledamöter: Agnes Ahlgren, Karl Andersson, Tor Asking, Artur Augustsson, Carl-Otto Bergman, Knut Eriksson, Hildur Henriksson, Knut Persson och Margareta Svanhäll. I två år har en studiecirkel i hembygdskunskap arbetat och det var från dess medlemmar som initiativet till föreningens bildande kom.

Västra Marks hembygdsförening: Ordf. John Ekberg, kassör Arvid Engström, övriga ledamöter Gunnar Sandeborn, Torvald Serell och fru Agnes Larsson.

Ålekulla församling: Stugan på Stommen håller på att möbleras, sedan en del reparationsarbeten utförts. Den gamla boden på gården har flyttats närmare stugan, som kommer att invigas under året. Man funderar också på att bilda en hembygdsförening. Anläggningen skall kompletteras med en basta från Abborrhult.

Öxabäcks J. U. F har hand om den gamla sockenstugan som ligger nära kyrkan.

Oxnevala J. U. F. har ett museum på Slätten, Källeberg, med en stuga och ladugård.

REDVAGS HÄRAD

Blidsbergs hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Paul Svensson, Storegården, v. ordf. Eskil Andreasson, Albo, sekr. kyrkoherde C. A. Sandstedt, kassör Hans Kåre-mark, Villa Göta. Ledamöter: Assar Ek, Solgård, Gustav Andersson, Gustavsberg, f. d. kyrkoherden C. F. Svensson, Basta, och Allan Hylander, Berghov. Fornminnesstugan har under sommaren renoverats. Yttertaket har försetts med nytt spån och enkupigt tegel. Vidare har stugan målats och tomten snyggats upp.

Brunns hembygdsförening: Ordf. Thure Brunngård, sekr. Carl Skoog, v. sekr. Tore Karlsson, kassör Artur Andersson.

Dalums samhällsförening: Ordf. folkskollärare Otto Larsson, v. ordf. Gunnar Svensson, Åkeräng, kassör Åke Johansson, Näckrosen, museiintendenten Bernhard och Gustaf Englund, Ängalund. Fornstugan har gjorts i ordning under året och har sin plats på Gullkällebacken inom Dalums samhälle. Stugan är från 1700-talet och har varit manbyggnad i Svenstorp, Dalum. Förra ägaren Erik Sjöberg har hjälpt till vid rivningen och forslingen till stugans nuvarande plats, i övrigt har bidrag skänkts av Dalumsborna. Den 14 september 1958 invigdes stugan i samband med friluftsgudstjänst. En hel del föremål har överlämnats som gåvor, vilka har katalogiserats och ordnats i stugan.

Humla församling äger hembygdsstugan från Haggården.

Kölaby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Sigvard Kroon.

Strängsereds hembygdsförening: Ordf. Sven Larsson, sekr. Vitalis Kruuse, kassör Ernst Andersson, ledamöter Fredrik Carlén och Thure Lind.

Timmele samhällsförenings fornstugekommitté: Ordf. Hugo Axelsson, kassör Filip Melkersson, f. hemmansägaren Haldor Andersson visar stugan vid tillsägelse.

VEDENS HÄRAD

Bredareds hembygdsförening: Ordf. Oskar Magnusson, Frugården, v. ord. Hans Adrielsson, skolan, sekr. Torsten Nilsson, Hjälmyrd, ledamöter Ragnar Lundkvist, Silleberg, fru Inga Eriksson, Hjortsberg. En del gåvor har under året överlämnats till föreningens samlingar. Vidare har askallén vid Bredareds kyrka fridlysts. Allén plantera-

des 1798 och har länge hamlats, varigenom askarna fått sitt karaktäristiska utseende.

Hedared: Byrådets ledamöter: Sven Andersson, Skattegården, Justus Sandblom, Byfogdegården, Erik Johansson, Eriksgården, John Eliasson, Larsgården, John Johansson, Haraldsgården, Paul Svensson, Risa, och Anders Andersson, Älvsgården.

Älvsborgs läns folkhögskolas museum, Fristad: Ägare Landstinget, föreståndare rektor Ragnar Bengtsson.

ÅS HÄRAD

Gingri hembygdsförening: Ordf. disponent Dag Rydin. Stugan och samlingarna tillses och visas av Albin Karlsson.

Hällstads socken: En föremållsamling förvaras i skolan.

Härna hembygdsförening:

Kärråkra: Samlingar i det gamla vapenhuset vid kyrkan.

Toarps hembygdsförening: Ordf. kamrer Gösta Karlsson, v. ordf. förrådsförvaltare John Hedin, sekr. Artur S. Johansson, kassör Zakeus Johansson. I samband med Lottakårens julmarknad ordnade föreningen ett föredrag av redaktör Lars Madsén, Radiotjänst, som talade om "En upptäcktsresa i svensk bygd". Man har börjat samla till ett bildarkiv som skall omfatta gamla och nya bilder från Toarps kommun.

ULRICEHAMN

Ulricehamns hembygdsförening: Ordf. folkskollärare Ivar Molin, sekr. Erik Hedlund, kassör C. M. Ekeskog.

BORÅS

Hembygdsföreningen Westergyllen: Ordf. Bror Ørnskov, v. ordf. Per-Olof Olsson, sekr. fru Ann-Marie Hedin, kassör fröken Brita Wingqvist.

Borås Hembygdsförening: Ordf. Arne Andersson, v. ordf. Göran Mårtensson, sekr. Britt-Marie Hallberg, kassör Roland Widell. Under året har man haft c:a 55 dansövningar. Två kurser i gammaldans ha ordnats. Man har haft 33 dansuppvisningar.

Kindsgillet: Ordf. Walter Magnusson, v. ordf. David Magnusson, kassör Lennart Blomqvist, stugvärd Bertil Hallberg, sexmästare Gunnar Christensson, sekr. Billy Manne-Andersson, v. sekr. Sören Rylander.

Miltärmuseum vid Kungl. Älvsborgs Regemente: Älvsborgs regemente har sedan medeltiden sina rötter i häraderna i södra Västergötland, vars vapenföra män uppbådades och organiserades vid ofred.

Efter riksdagsbeslut 1544 rullfördes häradernas krigsfolk in i bygdetruppförband såsom Marbofänikan i Viskans och Storåns dalgångar. Och 1624 överfördes de fänikesoldater, som "längst neder och utmed gränserna hemma äro" (Kungl. brev 11 mars 1624) in i åtta bygdekompanier, vilka bildade regementet.

Det blev män från de sju häraderna, som 1624 rullfördes vid och utgjorde Älvsborgs regemente och så är det i huvudsak än i dag. Begreppet De sju häraderna har enligt forskare uppkommit ur denna regements- och försvarsgemenskap.

Arkivhandlingar, som belyser en hel del av regementets verksamhet under denna långa tid finnes. Likaså sockenhandlingar m. m., som många hembygdsforskare använder, då

1700-talslännderiet Katrinebergs
ena flygel blir museilokal.

Texten lyder:
Indelta soldater har brukat
dessa föremål vid soldattorpets
skötsel eller vid tjänst på kom-
pani- och regementsshedar.

de i sockenböcker och tidningsartiklar behandlar de enskilda soldaternas tjänst och liv eller andra detaljer ur regementets historia — ett forskningsarbete, som betyder mycket för den samlade kunskapen.

Vid sidan av arkivet behövs emellertid ett museum för forskning och för de värnpliktigas undervisning om regementet och dess hembygd. Det bör innehålla en så rik samling av föremål — vapen och uniformer med tillbehör, alla andra saker, personliga och gemensamma för kompani eller regemente samt kartor, skisser och text — att de skall kunna kombineras ihop och ge en bild från olika tidsskeden och av soldaternas och förbandets tjänst och liv hemma i byn, på heden (i kasern), på västkustens fästningar eller på krigståg.

Den indelte soldatens hemmiljö är klar sedan 1930, då bergsingenjör Fritz Brusewits skänkte ett soldattorp och soldater överlämnade inredningen. En del föremål är deponerade från Borås museum.

En vacker flygelbyggnad till 1700-talslanderiet Katrineberg skall nu bli museibygnad.

Insamlingen har påbörjats och ett 100-tal föremål är hittills överlämnade av personer från regementets hembygd. Därtill kommer de kartor över gamla kompaniområden m. m. som iordningställts.

Samlingarna kommer ju att bilda ett specialmuseum i De sju häraderna och från början är önskan stark om kontakt med museer samt med ägare av enskilda föremål eller samlingar.

Bror Nygren.

STYRELSEN FÖR DE SJU HÄRADERNAS
KULTURHISTORISKA FÖRENING BER ATT
TILL INDUSTRIER, FÖRENINGAR OCH
FÖRETAG FRAMFÖRA ETT TACK FÖR
GOTT SAMARBETE OCH FÖR VÄLVILLIGT
EKONOMISKT STÖD, SÅ BETYDELSEFULLT
VID GENOMFÖRANDET AV FÖRENINGENS
KULTURELLA ARBETSUPPGIFTER

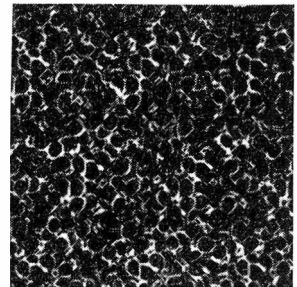
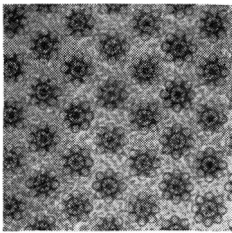
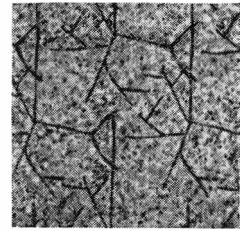
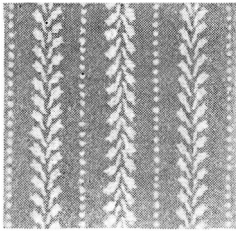
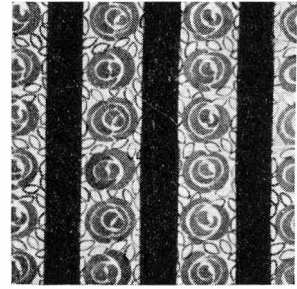
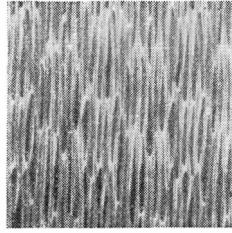
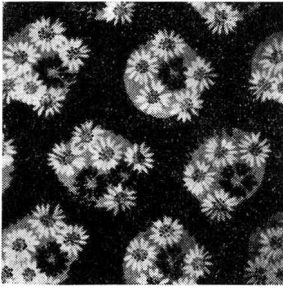

Timmele FÄRGERI

TIMMELE — Tel. växel 302 00

— beläget i hjärtat av Sjuhäradsbygden —

är numera en hypermodern anläggning utrustad med modernaste maskiner och hjälpmedel, som står till Eder tjänst med FÄRGNING och BLEKNING av tricot och garner av alla slag

Mönsterateliern

vid

Textilinstitutet, Borås

STRÖMSFORS BRUK, Strömsfors

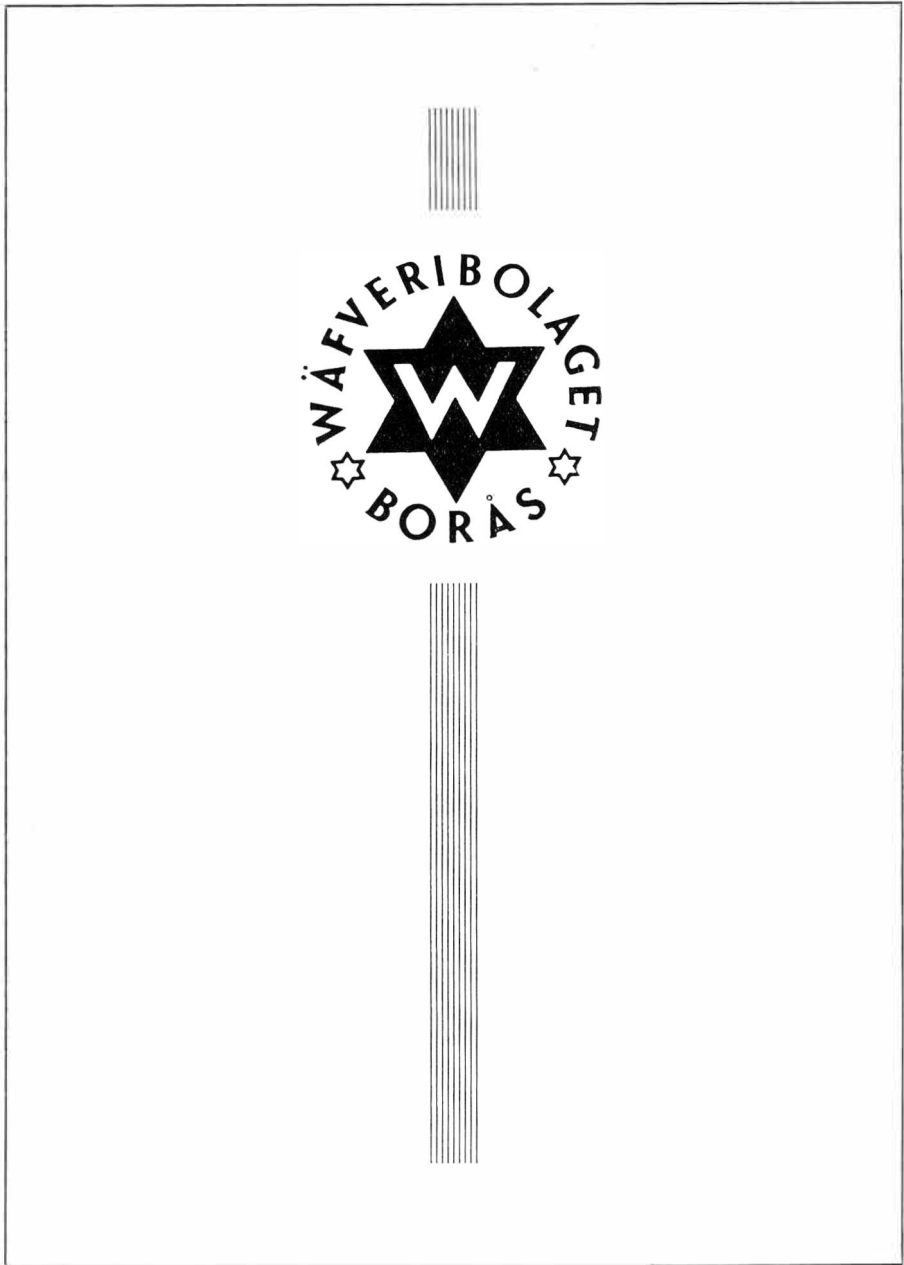
1859—1959

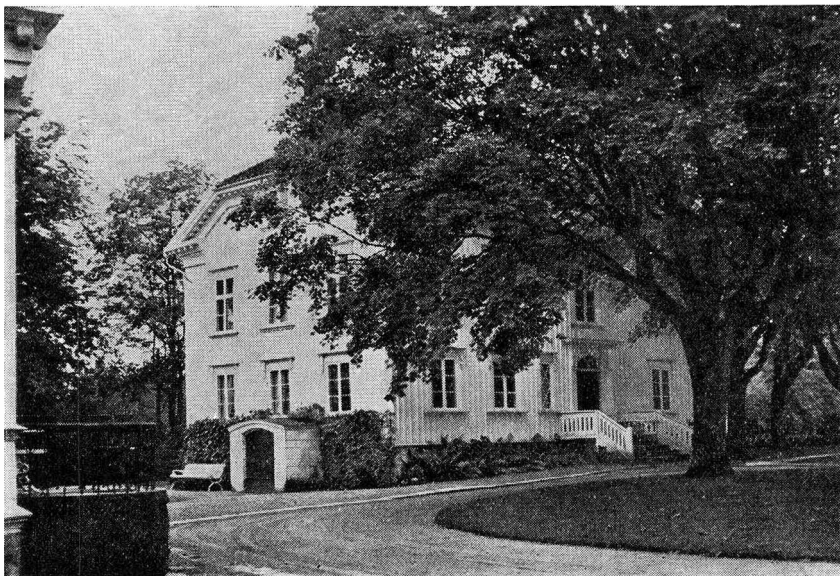
har gamla anor. Anlades som järnbruk 1859 av Anders Josef Larsson, född i Tostarp, Tranemo socken år 1813, vilken var ivrigt verksam som grundläggare av en rad olika företag. Såsom namnet anger ligger Strömsfors vid ett forsande vattendrag (Assman) och det var möjligheten att medelst vattenkraft driva maskiner som föranledde A. J. Larsson att tillsammans med bl. a. brodern Salomon Larsson, Limmareds Säteri, anlägga järnbruket. Järnet erhöles som tackjärn från hyttor vid Smålands Taberg och N. Unnaryd i Nissans dalgång, där också vattenkraft kunde utnyttjas. I Strömsfors inrättades en Franche-comté-ugn, för färskning av tackjärnet till smidesjärn, enl. en metod som då var helt ny och särskilt bränslebesparande.

Järnhanteringen i Sverige gick emellertid i senare hälften av 1800-talet framåt efter helt andra metoder och Strömsfors såldes 1872 till Limmareds Glasbruksbolag, där ovannämnde Salomon Larsson ägde en fjärdedel. Glashyttan anlades vid Strömsfors medan järnbruksrörelsen bedrevs i minskad omfattning.

Efter Salomon Larssons död 1881 skiftades Limmareds Glasbruksbolag och hans dödsbo fick på sin andel Strömsfors Bruk jämte ett stort antal andra hemman i Kind. Rörelsen fortsattes av söner Oskar och David Nylander från år 1883 och företaget blev helt mekanisk verkstad och gjuteri. Träbearbetningsmaskiner var under många år Brukets huvudsakliga tillverkning med en omfattande export till de övriga nordiska länderna.

Sedan 1920-talet är huvudtillverkningen automatiska maskiner för påsättning av etiketter på flaskor och burkar. Svenska bryggerier och vattenfabriker arbeta nästan uteslutande med Strömsforsmaskiner och en icke obetydlig export av etiketteringsmaskiner sker till ett flertal andra länder.

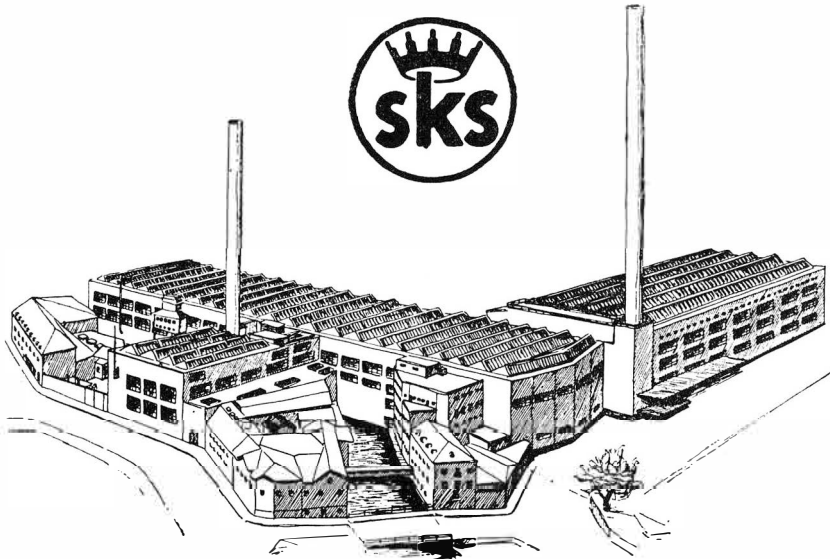

Kinna Sandens

gamla traditioner omvandlade i moderna former
leva vidare hos

AKTIEBOLAGET
CLAES HÅKANSSON
KINNA

AB SVENSKT KONSTSILKE
BORÅS

*Tillverkar rayonsilke för textila och
industriella ändamål*

Viskafors

GUMMIFABRIK AB

— ÄLDST I SVERIGE —

Grundad år 1890

LUDVIG SVENSSON
grundade firman 1887

AB Ludvig Svensson, Kinna

M●DERNA

GARDINER

AB Erikson & Larson

BORÅS

Herrkläder – Sportkläder

AB Sandwalls Ångbryggeri

Borås

Therese Sandwall

Tradition och utveckling är kännetecknande för Sandwalls. Modern utrustning, traditionsbunden yrkesskicklighet och förstklassiga råvaror garanterar goda produkter. Sandwalls håller på kvaliteten — för den goda smakens skull!

AB
TRYCKERICENTRALEN
BORÅS

Tel. växel 171 90

Telefon 173 20 växel

AB LIBO-KONFEKTION
BORÅS

Borås Sparbank

Grundad 1831

Huvudkontor:

ALLÉGATAN 55, BORÅS

Avdelningskontor:

SVENLJUNGA
SKENE

SJÖBOTORG 1
BORÅS

KALVSJÖHOLM
KINNA

BYGGNADSAKTIEBOLAGET

OSCAR OHLSON

En firma med traditioner

Grundad 1899

För Borås Museum ha vi återuppfört museets senaste
tillskott av byggnader från äldre tid: Fällhultsgården
med loftboden från Finnekumla.

AKTIEBOLAGET TEXTILALEX ALEX. ENGBLOM & Co AB

BOMULL, GARN, VÄVNADER
FÄRGER, KEMIKALIER, FÖRNÖDENHETER

BORÅS
Kellgrensgatan 22

TELEFON:
224 32, 224 33, 224 34

SVEN ERIKSON grundade Rydboholms fabriker 1834. Det är således mera än 100-årig erfarenhet i tillverkningen, som garanterar kvalitén. Yrresskickligheten — och den har stor betydelse, när det gäller tillverkning av vävnader — har så att säga gått i arv. Det är nu ättlingar till Sven Erikson och hans första medhjälpare, som handhava den procedur, som deras förfäder på sin tid skötte.

JOHN A:son BYTTNER AB

GÖTEBORG

Linjeväljare: 13 73 89

13 73 90

13 73 91

ASON

Telex 22 62

TEXTIL
MASKINER – FÖRNÖDENHETER
GARNER

ASON

SVENSKT LINNE

*det sköna
av det starka vävt*

ALMEDAHL - DALSJÖFORS AB
DALSJÖFORS

AB BORÅS KOKSAFFÄR

BORÅS

Aktiebolaget

N. H. LJUNGBERGS

LÄDERFABRIK

Borås

Aktiebolaget Textilfabriken

MERKUR

BORÅS

C. L. BLOMQVIST

FRITSLA

Garnfirman i Mark med 70.000 väverskor
från hela landet till kunder

A. J. Borgs Väfveri AB

KINNAHULT

Bröderna Magnusson

Damkonfektionsfabrik AB

BORÅS

Ventiler, kranar och kopplingar för vatten, gas, ånga och tryckluft — s. k. teknisk armatur — tillverkas av Anderssons i Ljung, till ett årligt värde av över 9 miljoner kronor. 240 anställda svarar för produktion och distribution, och verksamheten sker i en anläggning om c:a 7.000 kvm, varav 3.000 kvm tillkommit för det nya kontoret och den nya verkstadshallen under 1957.

Anderssons i Ljung välkomnar alla besökare — portarna är öppna inte bara till en instruktiv armaturutställning utan även till själva fabriken.

ANDERSSONS I LJUNG

A H Andersson & Co AB — Ljung — Telefon 340

Vad modet än föreskriver

KILSUND

bar tyget!

KILSUNDS AKTIEBOLAG, Borås

Ylle- och Rayonsilkeväverier

*Dräkt-, Kapp-, Klännings- och Kostymtyger
samt Rayonsilkefoder*

Specialfabrik för herrkläder

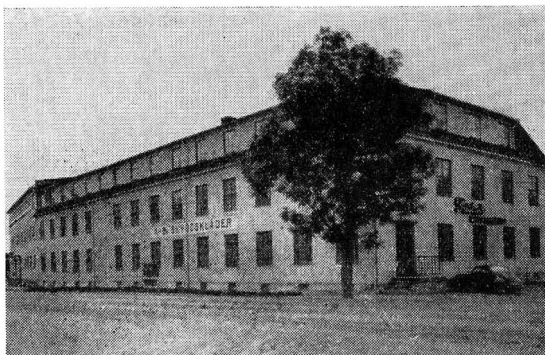
Grundad 1915

MAGNI AKTIEBOLAG - Borås

Från en blygsam start år 1925 med endast 8 sömmerskor har AB Skyddskläder utvecklats till landets ledande företag inom branschen.

Företagets grundare och verkställande dir. John Magnuson, född 1892 i Håcksviks förs. Älvsborgs län.

AB SKYDDSKLÄDER – FRISTAD

INREG. VARUMÄRKE.

AB TRIKÅFABRIKEN ELIT

BORÅS

Tranemo Yllefabriks AB

TRANEMO ÖSTRA

Tel. Svenljunga 701 40

Tillverkar:

JUMPERS, PULLOVERS, VANTAR m. m.

I sydda artiklar:

BARNOVERALLS, SPORTJACKOR

SKIDBYXOR m. m.

Guld- Silver- Brons-
märke

*garanti för kvalitet och slitstyrka
när det gäller arbetskläder*

AB TEXTILKOMPANIET

TRANEMO

AB
CORSETTINDUSTRI
BORÅS

Tillverkare av behå och corsetter

Peter Pan, Glamour, For You

Allt inom den grafiska branschen

OFFSET OCH BOKTRYCK, BOKINDUSTRI,
KLICHÉER, RETUSCHER OCH TECKNINGAR

BOK-LITO AB

Fabriksgatan 10 - Telefon växel 176 75

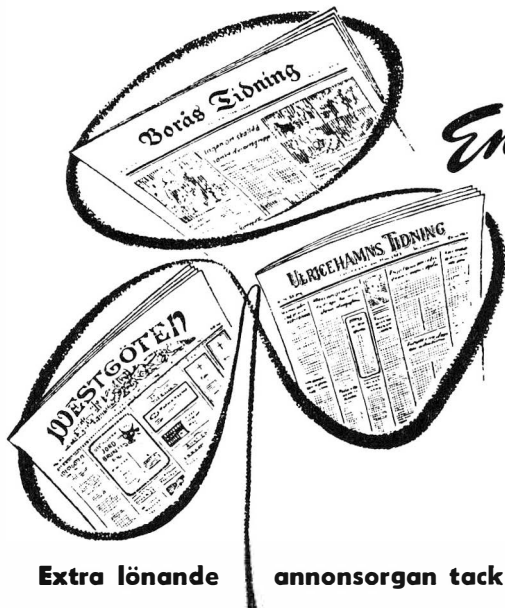

INREDNINGS- TEXTILIER

Mönster av Professor CARL MALMSTEN

INDANTHRENFÄRGER

HALLA TEXTIL AKTIEBOLAG, ÖVERLIDA

En treklöver

som läses

i mer än

46.000

hem i sjuhärad-

bygden

Extra lönande

annonsorgan tack vare samannonseringspris

En säkerhet för

GOD KVALITÉ

Med Kinnaströms märke på Edra varor har Ni en garanti för lättsålda nyheter i bomull och rayonull — mönstrade såväl som enfärgade. Försäljning endast genom grossister.

KINNASTRÖMS VÄFVERI AB
KINNA

AB K. W. KARLSSON

GALLSTAD

YLLETRIKÅ

Stockholm, tel. växel 106701 — Telex nr 1329

Borås, tel. 17225 — Telex nr 3852

SYTRÅD, SYSILKE, BLIXTLÅS

Kerema

Konfektions AB Kerema

Getängsvägen 6 BORÅS

KINNAHULTS VÄVERI

KINNAHULT

Gardiner, Draperi- och Möbeltyger

Tel. Kinna 100 43

AKTIEBOLAGET

Manufaktur & Konfektion

BORÅS

AB Marks Jacquardväveri

BJÖRKETORP

HÄGGÅSTRANDS VÄVERI AB

KINNAHULT — Tel. Kinna 104 75

Tillverkar Gardiner, Draperier m. m.

KNUT EVERS & CO

BORÅS — Tel. 179 40 (Växel)

Råvaror och Garner för Textilindustrin
Försäkringar

„*Joffe*„

Traditionell arbetsskicklighet är grunden för den höga standarden hos våra
ARBETSKLÄDER och SPORTKLÄDER

N. J. JOHÅNSSONS EFTR. AB - APLARED
Firman grundad 1876

SPORTKONFEKTION AB

Telefon 175 90

BORÅS

Biljetter till tåg, buss, båt och flyg
i Sverige och utlandet

Österlånggatan 32, Borås
Tel. 178 00 växel el. 145 00

Roseudals

KONFEKTIONS AB
Limmared

OSKAR JACOBSON

AKTIEBOLAG

Herrkonfektionsfabrik

BORÅS

VEGETEBOLAGEN
för all försäkring

Tel. 147 37, 147 80

Sven H. Melander

Material till Redvägsdräkten och övriga dräkter
från Sjuhäradsbygden finns hos

HEMSLÖJDEN

BORÅS

AB BORÅS SPETSFABRIK

FRISTAD — Telefon 602 50 växel

HALDENS FÄRGERI AB

FRITSLA

JAGENBURG & MEDIN AKTIEBOLAG

BORÅS

SVENSK PAPPERSINDUSTRI

Järnfors & Hall AB

SANDARED

Papperstuber — Spolpipor

Flänsrullar

Åkerlunds Bomullsspinneri

AKTIEBOLAG

BORÅS

Aktiebolaget Olssons Mössfabrik

BORÅS

Telefon 270 90

Mössfabrik — Pälsfabrik

AB JOHN V. HANSSONS

ELEKTRISKA AFFÄR

Järnvägsgatan 16 - Borås

Entreprenör för Borås stads elverk

Alltid vackra väggar med

BOROSAN PLASTTAPETER

Ljushärdiga - Tvättbara - Moderna konstnärsmönster i vackra färger

Försäljes av: Wm RUDELL AB Borås

Tillverkas av: Borås Tapetfabriks AB

E. W. JUST AB

FÄRGERI och BLEKERI

Tel. 174 65 växel

AB Bröderna Liljeros

BORÅS

Fabriks AB Bröderna Alström

BORÅS

*Herr- och gosskläder
Bättre herr- och gosskjortor*

BESÖK

AB WISKADALS FABRIKSOD

Skaraborgsvägen 21, BORÅS

*Allt för Dig själv, för hemmet och familjen.
Goda varor till billiga priser.*

PORTRÄTT-
INDUSTRI-
REKLAM-
SERIEPORTRÄTT
SMALFILM

FOTO

WERNLUND HOFVOTO

STORA BROGATAN 7

BORÅS

TELEFON 142 01

STADION-kläder

— kvalitetskläder —

Företaget grundat 1863

A.-B. J. A. PETTERSON & C:o — MÅLSRYD

AB Alf Stigens Fabriker

SANDARED

BRÖDERNA WENNERLUND AB

BORÅS

Etablerad år 1917

Konfektionsfabriker för tillverkning av:

Dam- och flickklänningar, blusar, kjolar, förkläden, gardiner.

Fritidskläder av alla slag. Skjortor i herr och goss. Skyddskläder m. m.

Engroslager av manufaktur och korta varor.

SVENSK TEXTIL

Mats Fransson AB

tillverkar och försäljer en gros

Möbeltyger, Mattor, Tapisserivaror, Metervaror

Telefon Kinna 10660 (växel)

Målerifirman

Carl T. Carlsson & Son AB

BORÅS

BORÅS

Tel. växel

17130

UDDEVALLA

Tel. 180 37

WEDETT KONFEKTIONSAKTIEBOLAG ZANDA MODELLER AKTIEBOLAG

tillverkar klänningar vid fabriker i Borås och Sandared

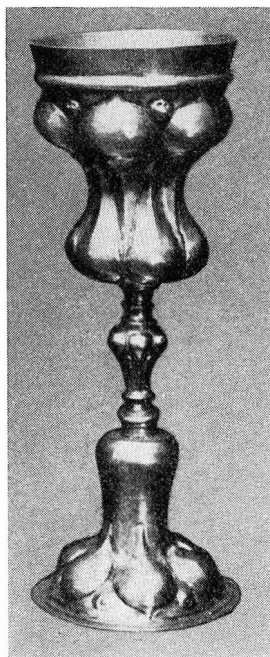
DE SJU HÄRADERNAS
KULTURHISTORISKA FÖRENING
BORÅS MUSEUM

Sommartid
vardagar
10—16,
söndagar
12—16

Entré
Vuxna 1 kr
Barn 50 öre

Medlemmar
fritt

Årsavgift
10: — kr.

*Silverpokal,
skattfynd från Liared.*

Vintertid
vardagar
13—15,
söndagar
12—16

Adress
Borås Museum
Borås

Postgiro
26 39 23

Telefon
102 00

Föreningar och andra sammanslutningar, som önska se Borås Museum under sakkunnig ledning äro välkomna att diskutera program och lämplig tidpunkt (även utanför ordinarie öppettid) tel. 102 00

Med årskortet följer fribiljetter till familjemedlemmar eller vänner.

VÄSTGÖTALITTERATUR

Kompletera Er boksamling!

Från Borås museum, Borås, kan nu erhållas:

Tidigare årgångar av: FRÅN BORÅS OCH DE SJU HÄRADERNA

Årg. 1—3 (1943, 45, 47) per ex. 4: — Årg. 8—11 (1953—56) per ex. 7: —
Årg. 4 (1949) slutsåld. Årg. 12—13 (1957—58) per ex. 8: —
Årg. 5—7 (1950, 51, 52) per ex. 4: — Årg. 1—3, 5—13 tillsammans 63: —

Serien VÄSTERGÖTLAND. Bidrag till landskapets kulturhistoria och naturbeskrivning. Följande häften:

A:1	Folkmusik i Västergötland. Av fil. dr S. Landtmanson	1: 25
A:2	Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden. Av fil. dr Ernst Fischer	5: —
A:3	Västgötavägar. I. Av kapten Måns Mannerfeldt	3: 50
A:4	Götarnas rike. Av professor Sven Tunberg	4: —
A:5	Västgötavägar. II. Av kapten Måns Mannerfeldt	3: 50
A:6	Västgötavägar. III. Av kapten Måns Mannerfeldt	4: 50
A:7	Västergötlands geografi. Av lektor Ivar Moberg	5: —
A:8	Västgötamålet. Av f. d. rektor S. Landtmanson	6: —
A:9	Västgötavägar. IV. Av kapten Måns Mannerfeldt	4: —
A:10	Västgötsk forntro och folktro. Av lektor Gösta Kellerman	5: —
B:1	Storegården i Rackeby. Av fil. dr Sune Ambrosiani	3: —
B:2	Folkmusik i Västergötland. Musikbil. Av fil. dr S. Landtmanson	4: —
B:3	Äldre västgöotalagen av professor Nat. Beckman.	Slutsåld.
B:4	Saga, sägen och folkliv i Västergötland. Av fil dr J. Götlind	4: —
B:5	Skara domkyrkas byggnadshistoria. Av professor Axel L. Romdahl och lektor Sven Dahlgren	3: 75

Hela serien tillsammans kostar kr. 56: 50

ANNONSREGISTER

- A. H. Andersson & Co AB
 C. L. Blomqvist
 Bok-Lito AB
 A. J. Borgs Väfveri AB
 AB Borås Koksaffär
 Borås Sparbank
 AB Borås Spetsfabrik
 Borås Tapetfabriks AB
 AB Borås Tidning
 Borås Wäfveri AB
 Fabriks AB Bröderna Alström
 AB Bröderna Liljeros
 Bröderna Magnusson
 Bröderna Wennerlund AB
 John A:son Byttner AB
 Carl T. Carlsson & Son AB
 AB Corsettindustri
 Dalsjöfors Fabriker
 Alex. Engblom & Co AB
 AB Erikson & Larson
 Knut Evers & Co
 Harry Grandin AB
 Haldens Färgeri AB
 Halla Textil AB
 AB John V. Hansson
 Föreningen Hemslöjden u. p. a.
 AB Claes Håkansson
 Häggåstrands Väveri AB
 Oscar Jacobson AB
 Jagenburg & Medin AB
 Algot Johansson AB
 AB N. J. Johanssons Eftr.
 E. W. Just AB
 AB K. W. Karlsson
 Konfektions AB Kerema
 Kilsunds AB
 Kinnahults Väfveri
 Kinnaströms Väfveri AB
 AB Libokonfektion
 AB N. H. Ljungbergs Läderfabrik
 Magni AB
 AB Manufaktur & Konfektion
 AB Marks Jacquardväveri
 Mönsterateljern vid Textilinstitutet
 Byggnads AB Oscar Ohlson
 AB Olssons Mössfabrik
 AB J. A. Pettersson & Co
 Rosendals Konfektion AB
 Rydboholms AB
 Sandwalls Ångbryggeri AB
 AB Skyddskläder
 Sportkonfektion AB
 SJ:s Resebyrå
 AB Alf Stigens Fabriker
 Byggnads AB Stolt & Co
 Strömsfors Bruk
 Svensk Pappersindustri
 Svensk Textil, Mats Fransson AB
 AB Svenskt Konstsilke
 AB Ludvig Svensson
 AB Sveriges Förenade Trikåfabriker
 AB Textilfabriken Merkur
 AB Textilkompagniet
 Timmele Färgeri AB
 Tranemo Yllefabriks AB
 AB Trikåfabriken Elit
 AB Tryckericentralen i Borås
 Wedett Konfektions AB
 Vegete-Bolagen
 Wernlund Hovfoto
 AB Wiskadals Fabriksbod
 Viskafors Gummifabriks AB
 Åkerlunds Bomullsspinneri AB

INNEHÅLL

HÄRADSDRÄKT FRÅN REDVÄG	3
BILDER FRÅN REDVAGS HÄRAD	9
ANNA EDLUND-HANSSON. Anförande 17 maj 1958 av Helge Jung	23
LÄNGS ÅTRAN GENOM REDVAGS HÄRAD. Av G. A. Westfeldt	35
ÄRÅS I KÖLINGAREDS SOCKEN FÖRR OCH NU. Av Folke Thörn	47
MÄRTEN JOHAN LANDAHL, ETT HUNDRAÅRSMINNE. Av Birger Källgård	57
EKARPS ROTE, TIMMELE. Av Karl Eklöf	77
HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I VÄSTERGÖTLAND OCH DAL. Av Karl Mattisson	101
BORÄSSILVERSMEDEN MED SIGNATUR "O. W." OCH HANS VERKSAMHETSTID. Av Rikard von Ahn	123
GAMLA ORDSTÄV FRÅN REDVÄG samlade av "Redvägsbo" .	129
DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING Styrelse	132
Årsberättelse	133
FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA	138
ANNONSAVDELNING	147

